

P. III. 1525
17/12/1994.

APOSTROF

revistă a uniunii scriitorilor

P. III. 1525

APARE
LUNAR

Foiletonul nostru:

Straja
dragonilor

PETRU DUMITRIU

intr-un
dialog epistolar

Dosar: Epistolar

NEGOITESCUL D. TEPENEAG

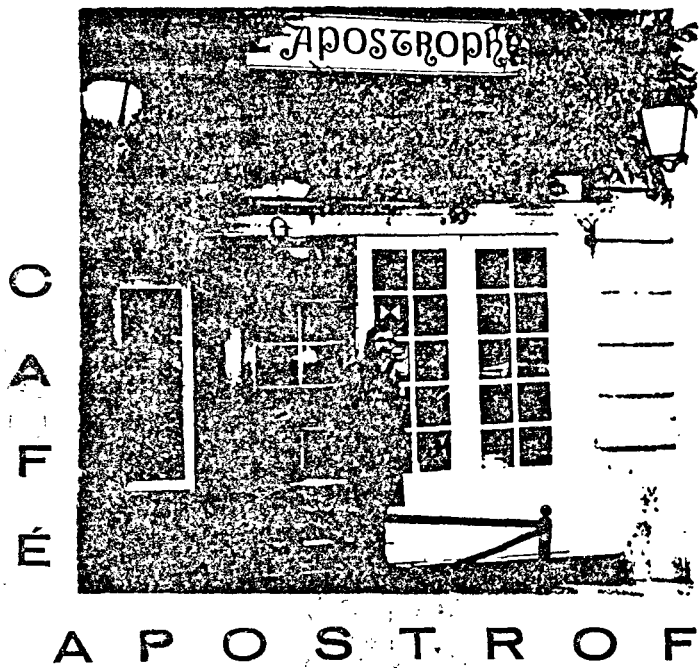
CLUJ
nr. 1/2 (44/45)
1994

Texte de: Arsavir ACTERIAN, Nicolae BALOTA,
Aftioaneta BODISCU, Nicolae BREBAN, Irana COZEA,
Gheorghe GRIGURCU, Iuliana ILEA, Gabriela
MELINESCU, Mircea MUTHU, Vergheș NEGRICI,
Ion D. SIRBU, Dumitru STANILOAE, Ion STRATAN

A
P
O
S
T
R
O
F

S-a înființat FUNDAȚIA CULTURALĂ APOSTROF. Cont la Banca Dacia Felix — în lei: 4109017192508; în valută: 4159017192508.

Adrian Marino și-a încheiat o masivă Autobiografie. Spre regretul nostru apostrofic, dl. Marino a declarat că cele aproximativ 1000 pagini de manuscris încă nedactilografiate sint destinate exclusiv posterității.

Dacă descinzi în Cluj și ești directorul de programe al Europei Libere, nu poți să-ți bei cafeaua de vineri dimineața decât în redacția revistei Apostrof. Emil Hurezeanu s-a conformat. Gazde — un apostrof din culise și ceilalți apostrofi. Se discută cu aprindere despre Jurnalul lui Mircea Zăciu. (Ce dor ne este de prăjiturile cu fructe și înghețata de pepene ale domnului Profesor!)

I. Negoitescu a lăsat în urma sa un foarte voluminos Jurnal german înregistrând viața sa de zi cu zi din ultimul deceniu. Din păcate, nu toți îl vom putea citi, căci clauza testamentară prevede publicarea Jurnalului la 30 de ani după moartea autorului. Din ce spun prietenii lui Nego, ca și din lungile noastre convorbiri telefonice cu el, știm că își considera Jurnalul, ca și, din păcate neterminata, Straja dragonilor, ca opera sa capitală. „Așa ceva nu s-a mai scris la noi” jubila copilărește Nego...

Dl. Alexandru Niculescu, profesorul de română de la Udine și Paris, continuă să fie, printre scriitorii români resemnați în fața catastrofelor culturale, o excepție, o ... „anomalie”. Căci nu se resemnează ca revistele să dispară iar cultura română să se degradeze. Ca dovadă, știrea că Apostrof-ul e periclitat financiar l-a pus în mișcare. Dl. Profesor Niculescu a încercat să facă pentru noi ceea ce refuză să facă Ministerul Culturii (unde dl. Tomuș nici nu binevoiește să ne răspundă) sau Ministerul Tineretului (al cărui Ministru se ocupă doar de alte planete): dl. Profesor Niculescu se luptă să ne obțină o sponsorizare.

Tocmai încheiasem „Café-ul-Nego”, marți, 25 I, orele 23,54, și-am văzut că afară ninge spumos... cum ai bate frișcă și frișca ar zbura în aer...

O noapte întreagă, Emil Hurezeanu povestește, între proză și confesiune, ultimele zile din viața și agoniile lui Nego. Cum Nego o aștepta pe sora Rafaela... Spre dimineață, când îl conduc la mașină, tot el, Emil, își amintește cum, acum vreo 20 de ani, Nego, într-o euforie intelectuală și-nșufletit și de prezența lui Doti Stanca, ne-a povestit o noapte întreagă un film despre Ceiaikovski...

Vizite de cel mai înalt nivel: triumvirii. Adică: Marian Papahagi (aflat iarăși pe ruta Cluj-București-Roma, însoțit de nelipsitul geamantânaș-biblioteca-archivă, a făcut o escală la noi; încercând să-i ridice, Marta Petreu și l-a scăpat pe picioare); Ion Pop (cu un buchet de maci uriași, superbi, stacojii, ne-a ținut apostrofulor, care stăteam smirnă în picioare, bref, un discurs de vreo jumătate de oră despre faptul că „veacul înaintează”) și Ion Vartic (sosit, ca de obicei, cu o întirziere de peste 70 minute; n-a mai găsit pe nimeni în redacție, decât pe tanti Iona, care, spălând podelele, l-a tratat, afectuoasă, ca pe un nepot).

Grație lui Maurice Nadeau urmează să apară Antologia avangardei românești, de circa 500 pagini, datorată profesorului Ion Pop. Cartea va fi lansată la Paris, în primăvara acestui an, în prezența antologatorului. Ce ție-e și cu navetele anevoioase la Paris... Mă rog!

Despre sezonul parizian al d-lui Nicolae Breban ne-a vorbit însuși Nicolae Breban. Despre ascendența sa băimăreană ne vorbește însă Nichifor Crainic: „La masă cu mine ședea trei preoți uniți: D. Man, Augustin Popa de la Blaj și prepozitul Breban de la Baia Mare”...

La „Librăria Universității”, dublă lansare și dublă aniversare; „eroii” zilei, sint proaspeți cincuzenari: prof. univ. Mircea Muthu și criticul Valentin Tașcu. Și-au făcut de ziua lor cadou câte o carte: Mircea Muthu, eseul Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului, iar Valentin Tașcu volumul de versuri Dimineata amurgului. Librăria arhiplină. După lansările de carte, lumea literară a fost invitată de Editura „Clusium”, la un pahar de șampanie. Făcând slalom printre invitați, poetul Nicolae Mocanu oferea, discret, exemplare din Poezia friulană, apărută, în splendide condiții grafice, la „Clusium”. Gest foarte potrivit, dacă ne gândim la un vers din antologie: „Eu sint ca o găleată fără vin...”

Dl. Vasile Igna promite că în acest an va trece prin redacție de 10 ori, să poată

fi trecut la 10 Café-uri! Să dea Dumnezeu să aibă Apostrof-ul atâția bani încît să-l aștepte de-atâtea ori...

Ne vizitează la redacție, cu gravitate de patron, de parcă n-ar fi trecut niciodată prin „scandaloasa” Ars Amatoria, Radu G. Teșosu. Scopul vizitei: rețeta salatelor de fructe. Apoi, galant și cu manieră, se oferă să-i sponsorizeze pe studenții actori ai Universității.

Criticul Vasile Popovici, în trecere meteorică prin Cluj, a dat un semn și

La un an de la moartea lui I. NEGOITESCU Fundația Culturală Apostrof deschide o listă de subscripție publică — apelînd în primul rînd la instituțiile publice din țară și la prietenii din exil ai criticului — pentru editarea volumului de memorii Straja dragonilor Contul nostru este: 4109017192508 cont curent 4159017192508 cont valută Banca Dacia Felix, Cluj.

la Apostrof. Drept care, l-am apostrofat: „Dă-ne bani, domnule deputat!”. Și încă nu ne-a dat!

Librăria Humanitas din Cluj a devenit micul salon de primire al fraților Frunză. Cărți, zîmbete, gentilețe, colinzi ori muzică clasică. Bolți gotice, spațiu aerat. Cea mai spirituală librărie, cei mai distinși librari.

recueil

Am primit la redacție, dar de început de an, luxoasa revistă trimestrială Recueil (nr. 29, decembrie '93 — februarie '94). În fruntea sumarului, o mai veche cunoștință a noastră, poetul diplomat Salah Stétié, amfitrion generos al unui grup de poeți români la Ambasada libaneză de la Haga. Un excelent studiu hermeneutic, speculativ și captivant, dedicat textelor lui Nostradamus, semnează Lucio Saffaro. Mai semnalăm dosarul consacrat lui Paul Léautaud. Între poeții numărului o semnalăm pe doamna Marta Petreu, cu un ciclu de Poèmes sans vergogne, traduse și prezentate de Ed. Pasternaque.

Înainte de Crăciunul '93, telefoanele apostrofice transmiteau o știre nemai-auzită pe la noi: că la Librăria Humanitas, dacă cumperi o carte, mai primești una, dar de Crăciun! Așteptăm deja Paștele.

Patru cărți superbe primite la redacție:

- Ion Caraion, La neige qui jamais ne neige, L'Age d'Homme, 1992.
- Gabriela Melinescu, La reine de la rue, Manya, 1991.
- Norman Manea, Compulsory happiness, New York, Farrar, Straus and Giroux, 1993.
- Sigmund Freud, Scrisori din tinerețe către Eduard Silberstein, ediție îngrijită de Florin V. Vlădescu, Binghamton, New York, Editura Sigmund Freud, 1993. Vom reveni cu comentarii.

Apostrof-ul mulțumește pentru gestul generos de prietenie al poetului Dumitru Cerna și al domnului Viorel Crișan.

D-na Diana Cosma, directoarea păpușilor de la Teatrul Puck, plîngea la început de an, de disperare că nu găsește... catifea roșie s-o-mbrace pe Lizuca... La premieră, totuși înveșmîntată-n catifele, Lizuca trona într-un uriaș borcan de dulceață. Sadoveanu trecut prin Lewis Carroll...

Poetul Ioan Tepelea, directorul Cercului Militar Oradea, își căuta la Apostrof, telefonic, un vechi simplu soldat:

ECHINOX - 25

Revista „Echinox” a împlinit un sfert de veac de existență. Pentru a celebra acest eveniment, invităm pe toți foștii redactori ai revistei la o întrunire festivă (urmată de o recepție), ce va avea loc sîmbătă, 2 aprilie 1994, la ora 11, în sala Eminescu a Facultății de Litere din Cluj. Informații suplimentare la tel. 095/149 440 (Carmen Varfalvi-Berinde). Vă așteptăm!

Redacția

adică, pe I. Vartic. Ne-a urat un an cu multe numere de revistă și multe cărți, căci și-a început deja campania de recrutare a participanților la cel de-al doilea „Salon de Carte Orădean”. Domnule colonel, nu vom dezerta!

Este așteptată de urgență la redacție, pentru o demonstrație de mișcare scenică, d-na Miriam Cuiubus. Rugăm nu uitați spada.

Dacă ești redactor-șef la Apostrof și nu ai bani de timbre, dai telefon la Biblioteca „O. Goga” și-l rogi pe dl. director Traian Brad să-ți cumpere niște reviste. Vine răspunsul prompt și-ardelește: „Apoi, dragă, trimite-mi-le!”

Cum tot avem datorii la Imprimeria „Ardealul”, dl. director Ion Manole s-a gândit să... ne consoleze, făcîndu-ne cadou: agende, calendare, legitimații. Drept care îl rugăm să accepte să fie membru de onoare al „Fundației Culturale Apostrof”.

Încercînd să difuzeze volumul lui Nietzsche, Genealogia moralei, directorul administrativ al Editurii Echinox, dl. Eugen Pop, a primit de la un teșgetar următorul răspuns: „— Noi nu luăm decât cărți serioase!”

Cel mai... retractil vizitator al redacției: dl. Justin Ceuca, venit să-și... retragă un eseu teatral. L-a recuperat gata publicat.

Chioaru: vine în redacție și-și prezintă un poem: foarte viu și plăcut: Mihaela.

În schimb, Cătălin Tîrlea a venit la noi împreună cu Pensionarii săi, colo-

rați în albastru. Nouă ne place culoarea copertii. Ne plac și povestirile. Ne place și arta sa prozastică, ce presupune: personaj, intrigă, tehnică. Așa că îl mai așteptăm — cu un roman. Iar pentru TV, îi propunem o performanță: un interviu cu Radu Cosău, acesta înconjurat de toate mătușile sale, fie ele din Tel Aviv sau din București.

Știe să facă mîncare de ciuperci și pește. În plus, știe să facă pachetele cu mîncare pentru puștiul său, pe care-l trimite nesmintit la școală. În plus, în timpul liber scrie proză și traduce din engleză. Total: Alexandru Vlad.

În octombrie, „a cules” struguri din via noastră apostrofică. În ianuarie s-a prezentat cu vinul: roșu, bun „de producător”. Adresați-vă deci cu încredere d-lui Dan Damaschin. La toamnă îl angajăm și noi, ca expert... (Ce-ar mai fi ris Nego de povestea asta...)

Am primit la redacție următorul mesaj pentru Laura: „Cu dragoste și credință, Cătălin”. O, Petrarca, Petrarca...

Dl. Marius Bodochi a promis Apostrof-ului o perdea și-un covor. Și încă nu s-a ținut de cuvînt. Vești în ediția următoare.

Liviu Bleoca și-a văzut visul cu ochii: a debutat editorial la „Alfa Press” ca romancier. L-au botezat public, la Librăria Universității, directorul editurii,

dl. Steopa Melancu, prozatorul Tudor Vlad și jazzistul Virgil Mihaiu. Titlul cărții — Sindromul Belfast. Au lipsit a-tentatele.

Graficianul nr. 1 al Clujului, Călin Stegorean, de fiecare dată în prag de an, face un gest franțuzesc: oferă redacției noastre o șampanie.

A trecut pe la noi dl. Salat Levente, cu mesaje internaționale. Nu vă alarmați! erau de la Gabriela Melinescu...

Vine din cînd în cînd cu o șampanie sub braț prozatorul Liviu Bleoca, șoferul nostru de duminică. Radu Tărmure aduce numai pepsi și portocale; iar faxul tot nu ni l-a reparat. Cînd avem poftă de plăcintă cu mere, Eugen Pavel ne aduce cornulețe.

Au trecut pe la redacție: tinăra d-nă Borbély, d-nă conf. Virginia Baci, d-na Cristina Felea, d-ra Ruxandra Traiafoiu, d-na Dora Pavel (cu poeme); d-nii: Ion Mureșan, Marius Lazăr, Adrian Popescu (rezervîndu-și din vreme „Cronica de Paști”), Eugen Pop (în vederea echinocțiului de primăvară), redactori de la Korunk, redactori de la Helikon, mesagerii d-lui Horia Bădescu, dl. Vistrian Roman (în drum spre București), reprezentantul adult al clanului Codobanilor, Mircea Petean, Dumitru Cerna (în calitate de amator de Canetti), dl. Constantin Cubleșan (cu texte de la J. Popper). N-a mai fost deloc, dar deloc dl. Mîiu.

Eugen NEGRICI

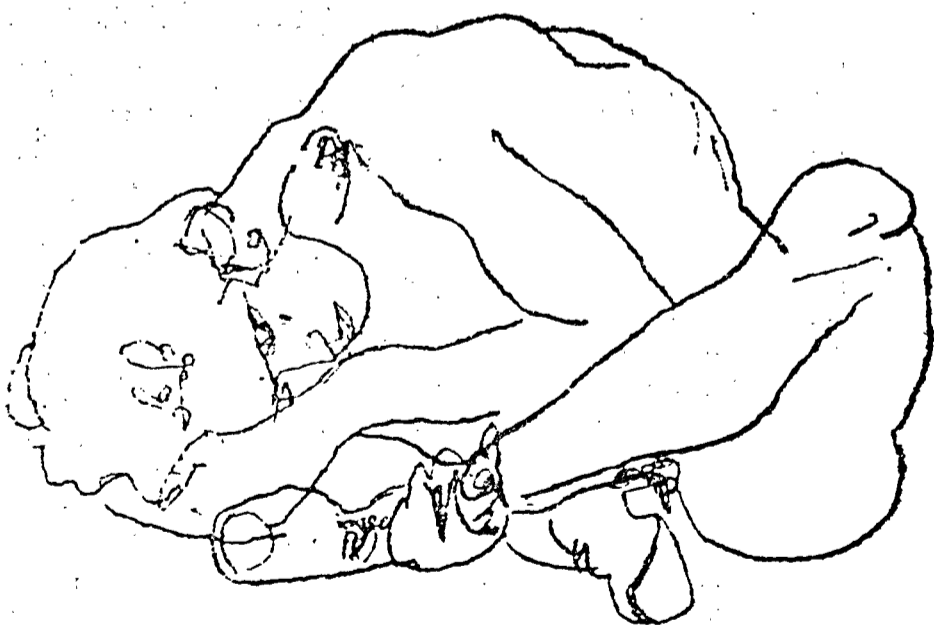
„LITERATURA FEMININĂ”

A analiza prozei Hortensiei Papadat Bengescu i-a oferit lui G. Călinescu prilejul să avanseze, în istoria literaturii române de la origini până în prezent, conceptul de literatură feminină. El pare a fi desprins din savurosul rețetar de teme și atitudini posibile prin care criticul, printr-un soi de teorie a modelării formulată cu un inimitabil laconism, trasa, avant la lettre, un perimetru previzibil de nedepășit personajului feminin. Pornind de la proza scriitoarei, dar îndepărtându-se îndeajuns de mult de ea prin mișcarea de extrapolare pe care o schițează, criticul vede întâi în buletinul de analize gândirea practică, inaptă să scape din cercul condiției sexuale, dominată de chestiunea raporturilor cu bărbatul și cu progénitura. Din acest aspect derivă în fișa pacientei enormă intensitate a vieții fizice, sentimentul acut al trupului, senzualitatea păgână, teroarea virilității care pânzește, atenția acordată mărunțurilor existenței etc. În consecință, în scrisul Hortensiei Papadat Bengescu, și nu numai al ei, nu ar exista — continuă să-și dezvolte tema Călinescu — „tipuri, caractere, oameni buni ori răi, ci indivizi bine sau rău conformați, sănătoși sau bolnăvi (...) Dramele din toate romanele se învârtesc în jurul unei boale descrise, cu totală și uneori brutală lipsă de repulsie, cu o atenție calmă, de infirmieră”. Evident, „cam toată opera nu trăiește din acțiune, ci, ca o adevărată operă de femeie, din colportaj. Eroinele se vizitează și bîrfesc, născând literatura tainelor de alcov, a clevetirilor și a insinuirilor calomnioase”. Străduindu-se să-și organizeze și mai clar insectarul, criticul hotărăște că două ar fi speciile posibile de autoare: „de tip moral care cântă iubirea de copil, discuțiile casnice și civice și dragostea ca o instituție, și de tip curat fiziologic, cum era contesa de Noailles, care cântă fără acoperământ dorința de împănare, aspirația de a fi iubită de bărbat și bucuria de a trăi trupește”.

A sertiunile călinesciene au deschis apetitul speculativ al unui număr important de interpreți, de la simpli recenzenți și semnatori ai unor articole de întâmpinare, până la istorici literari de prestigiu, prinși, fără examen critic, de fascinația, de voluptatea demonică a demersului reductiv, care, în chip asemănător — să ne amintim — a mai pregătit o carieră strălucită și noțiunii de balcanism. Multe din romanele și nuvelele apărute după 1920 au fost așezate, înscrise într-o tradiție a scrisului feminin, s-a vorbit despre o veritabilă familie de spirite. Cei cu tentații comparatiste s-au simțit somați să remarce similitudini cu literatura feminină engleză (Women's writing), structuraliștii în anii '60-'70 s-au căznit să identifice în țesătura textuală mărcile definitorii, și tot inevitabil, conținutul cărților a fost trecut în anii '80 prin marea mașină de tocat a psihanalizei. Și astfel s-ar zice că norocul a surâs și surăde încă scriitoarelor prin chiar clișeu femininității lor. Paginile acestora au fost citite, din orgoliu, de femei și, ca documente ale sufletului feminin, din curiozitate de bărbați. Incadrate într-o familie de spirite și având un centru de emulație în personalitatea Hortensiei Papadat Bengescu, nu puține prozatoare s-au împărtășit indirect din harul acesteia, i-au împrumutat vremelnicele auri și rochia „de concert”, au descoperit

Postelnicu (Bogdana), ale Olimpiiei Filitti-Borănescu (Un episod ciudat), ale Ruxandrei Oteteleşanu (nuvela La marginea câmpiei). Devenită un clișeu al criticii grăbite, sintagma „literatură feminină” ne stă la îndemână ori de câte ori trebuie să ne începem articolul despre asemenea produse grațioase.

Să admitem totuși că, în legătură cu literatura interbelică a femeilor, se poate invoca o anumite conjuncție fericită a astrelor literaturii care a făcut ca, la un moment dat, după războiul de întregire, să se îndeplinească acele condiții socio-istorice și literare care favorizează, de regulă, redimensionarea, restructurarea orizontului de așteptări și creșterea bruscă a interesului pentru un anumit fenomen artistic. După experiența „restituirii” obiectivate — gen Rebreanu — a realului exterior, proza noastră și cititorii ei au simțit nevoia unei alte perspective. Foarte rar frecventată înainte, o arie întinsă, de mari posibilități, se cerea acoperită de scrisul românesc care, venind târziu în procesul cultural european, are mereu în față vocația de împlinit sau de suplinit. Existau, în revanșă față de ruralismul tematic și simplismul tipologic, o sete de analiză, o nevoie de sondare a interiorității, de investigare a meandrelor sufletului, a neliniștilor intelectuale, un jind al introspecției și confesării, o curiozitate pentru stările de conștiință netipice și pentru intimitățile greu revelabile. Cine a mizat atunci pe introspecție, pe scormonirea nemiloasă prin cotloanele sufletului, cine a știut să țină piept, cu sau fără ajutorul sugestiilor lovinesciene, tendinței de idealizare a lumii, a avut șansa să trezească interesul unui număr în creștere de cititori cultivați ca și, mai cu seamă, al inductorilor de opinie ai epocii. S-a întâmplat ca această aspirație a prozei noastre neîmplinite în dimensiunea ei analitică să coincidă cu începutul unui proces de emancipare a femeii, de eliberare de constrângerile sociale și de tirania falocrată, proces care a presupus, la început, în faza lui exhibitivă, o bravare a eliberării de prejudecăți și o înfruntare, în forme specifice, a pudibonderiei. Probabil că tot ce a dus la aprofundarea umanului prin abordarea manifestărilor fiziologice și a distorsiunilor normale, prin preluarea, în spațiul literaturii, a cazurilor patologice, a afecțiunilor trupesti sau mentale, prin descrierea impudică a monstruosului și degradării, prin revelarea obsesiilor sexului, tot ce a dus la un progres al cunoașterii complexe să fi avut la origine impulsul de a contraria. Or, printre cei care au simțit nevoia s-o facă s-au numărat și câteva intelectuale de rasă, mănate de nerăbdarea de a stărni interesul. Iar îndrăzneala tematică și stilistică, ca și cruzimea resentimentală dezinhăbată de câte ori în literatură nu au ținut loc de talent? Un simț acut al oportunităților, al necesității momentului nu poate fi negat unor doamne ale literaturii române precum Lucia Demetrius, Sanda Movilă, Ștefania Velisar-Teodoreanu, Ioana Postelnicu, Cella Serghi, care s-au grăbit să-l probeze și după 23 August 1944. Sunt apoi scriitoare — ipoteza nu poate fi exclusă — care, mulțumite, conștiente de avantajele portretului lor robot, s-au și străduit să-l illustreze insistând apăsător pe tot ce l-ar confirma și contribuind

Egon Schiele — Din ciclul „Desene interzise”

iute avantajele paspartuului femininității care a deschis probabil la noi specia atotputernică a cronicile de complezență și a făcut, în bălăilele cu flori generalizate, să fie considerate plauzibile atâtea cărți aride, descurajante, superficiale, inegale, cu mari și vizibile înfrângeri, precedate de mici victorii și nesfârșite promisiuni. Șerban Cioculescu observa că tinerele scriitoare „fac din afectivitate și aproximație psihologică o vagă profesie”. Dar una profitabilă, din moment ce formula fatală „literatură feminină” a făcut să fie luate totuși în seamă romanul bengescian Soarele negru de Ticu Arhip, romanele fastidios-erotice ale Luciei Demetrius, prozele neînsemnate ale Sandei Movilă (romanul Desfigurării), ale Sidoniei Drăgușanu (Intr-o gară mică), ale Ioanei

astfel la închegarea „spiritului de echipă” de care vorbea Pompiliu Constantinescu. Este de asemenea posibil să fim, în bună măsură, victimele și ale unei iluzii și tot ce s-a spus despre psihologic, introspecție, adâncirea analizelor și sondarea sufletului să fie, chiar în cazul excepțional al Hortensiei Papadat Bengescu, doar o simplă sugestie, efectul remarcabil pe care-l provoacă excesul de amănunte, de detalii brutale, sinceritatea nudă, explorarea obsesivă a unor regiuni noi și neașteptate ce nici nu țin neapărat de psihologic. S-ar zice că avantajosul, lesniciosul clișeu literatură feminină, pe care nu am cum să nu-l privesc cu mefiență ca pe o falsă problemă, a perturbat și perturbă percepția criticii într-o măsură care își trezește antipatia.

Ion D. SÎRBU

Despre proști și prostie

Cine aude foșnetul mâinii lăsate afară din uitare, a lui Ion D. Sîrbu, dorește ca toate sunetele acestea să îl însoțească pe cale. O cale morală! Cuvintele scriitorului se așază sub pași, drept pietre. Publicistica sa poate să fie o poartă spre această cale. În 1990, strângând articol după articol, însemnare lângă însemnare, între „fișele” pentru Jafet (personaj din „Arca Bunei Speranțe”), am descoperit un plic albastru, pe care scria „Polonia” (probabil, din 1972, când „Arca...” se juca acolo) și în interiorul său un set de „fișe” despre proști și prostie. Înainte ca publicistica lui Ion D. Sîrbu să apară, punem sub ochii cititorului o parte dintre aceste „fișe” inedite.

DUMITRU VELEA

Există prostie și în natură: în stupiditățile luptei pentru existență; există prostie în ontologie: în paradourile penibile ale vîrștelor, ale situațiilor, ale puterii. Există prostie în vînt, în pămînt, în cer și în vorbe. Prostia e o altă atmosferă a spiritului.

Prostul are întotdeauna o diplomă. Dată de niște alți proști care, fiind cu doctorate, ies automat din ecuație.

Prostul poate fi liric și sentimental. În viața mea m-am mirat de ce formidabil succes la femei au proștii. Sunt sinceri, simpli, cred, totdeauna cred, nu se îndoiesc niciodată. Îndoiala e cancerul prostiei. Și proștii adevărați nu se îndoiesc niciodată. Și m-am mai mirat de altceva: cît de bine se adaptează la mediu proștii noștri de toate zilele.

Există proști care sunt precisi ca un punct; alții care sunt categorici ca o linie. Cunosc alți proști ce seamănă cu un triunghi, cu un trapez, cu un con. Mi-e groază de prostul care e perfect ca o sferă.

Să fim practici. Să-i definim. Ca să-i cunoaștem.

- prostul e cel care confundă, în jos și minor, punctele de vedere;
- e cel care, atunci cînd un om adevărat tipă după adevăr, zice: „să fim realști!”;
- e bărbatul care, după ce s-a culcat bine cu o femeie, vrea să se culce tot atît de bine și cu o idee;
- e femeia care confundă sexul cu sensul; vorba cu politica și ochii albaștri cu metafizica;
- e șeful care zice: „Statul sunt eu!” și subalternul care susține, în ședințe și referate, că „statul e El”;
- e omul de știință, cu studii academice, pe care, cînd îl contrazici și-i dovedești logic că nu are dreptate, dezarmat, dar superior, îți răspunde: „Nu stau de vorbă cu tuberculoși!”.

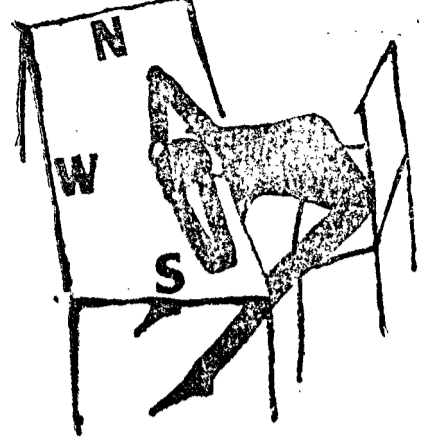
O foarte oficială tovarășă ghid m-a condus să văd „Coloana infinită” a lui Brăncuși. Ne-a povestit tot: despre Brăncuși, despre satul lui, despre legătura cu poporul și pămîntul natal. A terminat savanta ei locuțiune, cu puțin humor ingineresc: „Și, zice ea, închipuiți-vă, e atît de bine construită coloana aceasta, că am încercat cu patru boi și două tractoare s-o dărîmăm și nu am reușit.”

Prostul are totdeauna dosarul în regulă. Fiindcă i l-a alcătuit un semen.

Un prost mi-a dat într-o zi o formidabilă lecție de adaptare la mediu. (Fiindcă proștii au un formidabil instinct de conservare.) Mi-a zis: „Nu trebuie să ridici în ședință problema morală a educației. Toți s-au supărat. Și profesorii care știu că ai dreptate, și delegatul Ministerului care știe că nu trebuie să ai dreptate. Acum. Uite, eu, de pildă, am zis simplu, colegial: «tovarăși, o spun cu mina pe inimă, trei mături nu ajung la un etaj. Nu ajung!» Și am primit aprobarea tuturor și o mătură în plus la etajul unde sunt clasele mele...” etc.

Cînd e vorba de probleme generale, prostul, întotdeauna, pune foarte inteligent în umbră pe deșteptul care, în loc de mături, umblă după principii.

PUNCTE DE REPER

„Posibilitatea de a alege binele nu orbește, sub un acefal teleghidaj angelic, ci în deplină convingere, în clară lumină a conștiinței, e marele dar făcut umanității, norocul și privilegiul ei. Darul acesta se plătește prin posibilitatea de a alege greșit.” Această aserțiune poate rezuma și experiența de viață a Anei Stavri, personaj luminos și pur al romanului *Între zi și noapte* al Henriettei Yvonne Stahl. Opinia critică generală a fost și rămâne deosebit de favorabilă cărții, din paginile care i-au fost consacrate detașându-se, prin originalitatea și ineditul analizei, cele ale lui I. Negoițescu, sugestiv intitulată *Simboluri romantice într-un roman realist*, punct de vedere asupra căruii vom reveni cu unele observații, pe parcursul acestui text.

Opțiunea pe care Ana a putut-o face în absența celui „acefal teleghidaj angelic” i-a fost refuzată însă Zoei de la început. Dacă „etica nu este altceva decât pelerinajul cutremurător al sufletului între polul plus și polul minus al alegerii”, atunci Zoe este femeia condamnată a vieții în afara eticii, deoarece de mult prea devreme îi va fi fost anihilată posibilitatea alegerii libere: „ochii ei verzi, palizi [...] cuprindeau resemnarea disprețuitoare a animalelor sălbatice prinse în cușcă”. Zoe este înlănțuită de propriul ei destin, predestinată a sfârși asemenea oricărei ființe ucise de propria ei resemnare.

Oricum, indiferent de observațiile care se mai pot face, Zoe este, de fapt, marea victimă inocentă a unei cărți cu personaje aproape neverosimile în absolutul lor. Se impune aproape de la sine constatarea că simbolul zilei și al nopții acestui tulburător roman nu o contrapune, în esență, pe Ana Zoei, ci pe Ana doar universului în care Zoe e condamnată să viețuiască. Dincolo de orice exagerare, răsturnând considerațiile statornicite și comod acceptate, Zoe însăși, în puritatea ei de sfânt, maculat, poate fi opusă mamei obscene senzuale, fratelui idiot și tatălui dement. Victimă pură, lui Zoe simt nevoia să-i ceară iertare pentru a-și liniști conștiința și tatăl incestuos și psihiatrul de la Leipzig, care i-a desăvârșit distrugerea.

Intr-o foarte frumoasă și doctă demonstrație de virtuozitate, I. Negoițescu, deși avertizează că „toxicomana Zoe Mihalcea este un personaj al nopții, nu în sensul profunzimilor obscure ale conștiinței, ci în acela al abolirii conștiinței înghițită de noaptea singurătății absolute”, căreia i se opune un alt personaj „de o mare umanitate, spre a realiza un cuplu neobișnuit, dramatic și tulburător, de o putere de iradiere simbolică [...]”, Ana Stavri, crede că „nu s-ar putea da mai pregnant relief critic însoțirii celor două personaje feminine decât prezentând în fundal dualitatea simbolică din poemul lui Coleridge, *Christabel*. [...] Cele două personaje, Geraldine și Christabel, femeia rea și femeia bună, sint două principii care se confruntă în mod curios în vederea reconcilierii binelui cu răul: Geraldine, întrupare a unui duh infernal, o vrăjeste pe inocenta Christabel...”

Chiar dacă, asemenea unor comentatori ai lui Coleridge, I. Negoițescu nu a văzut în Zoe un duh rău, ci „un simbol al răului necesar Anei pentru ca ființa ei bună să se desăvârșească”, paralela cu poemul englez necesită unele amendamente care vizează esența. Inocenta Zoei ține de claritatea evidentelor. Ființa și conștiința ei sînt lipsite de orice apărare. Privirea ei împiedică, aproape goală, este oglinda propriului său pustiu interior. Agresată fizic, afectiv și psihic de la vîrsta unei vieți aproape inconștiente și lipsite de apărare, devenirea ei este

¹ Andrei Pleșu, *Minima Moralia*. Elemente pentru o etică a intervalului, București, Cartea Românească, 1988, p. 45.
² Idem, *ibidem*, p. 45.
³ I. Negoițescu, *Prefață la volumul Henriette Yvonne Stahl, Între zi și noapte*, București, Editura pentru literatură, 196, p. VI.

oprită: un sir de brutalități, o experiență abominabilă se suprapune alteia, o încercare urmează altei încercări, ducînd la epuizarea oricărui elan vital, a oricărei reacții defensive. Zoe a cunoscut de la vîrsta mării inocente aspectele inavuabile ale vieții. Colcăiala subumană din casa părinților, în care rațiunea de a exista e pînda, relațiile anormale, lipsite de afectivitate, cu mama orgiastic senzuală, nepăsătoare și chiar ostilă, legăturile fraterne imposibile cu Traian, fratele imbecil, sugerează vidul afectiv în care Zoe viețuiește. Nu numai Ana, în vizitele ei la Zoe, se confruntă cu întunecimea de iad a familiei Vrinceanu, ci Zoe însăși li se opune în felul ei, de unde nevoia de a se izola în podul plin

aceeași idee, credem că opinia potrivit căreia „Zoe poartă semnul fatal al femeii pierdute care îi pierde pe toți cei ce se apropie de ea” nu își poate menține valabilitatea decât în măsura în care refuzul ei de a iubi — de fapt, imposibilitatea ei de a simți ceva — poate avea un impact fatal asupra unei naturi slabe — Dorin Iuga. În realitate, prezența ei, răul din ea nu îi victimizează pe cei din jur, îi alungă. În fond victima e doar ea și numai ea.

Totuși, există în Zoe o dramatică aspirație spre puritate și o coplesitoare nevoie de afectiune, încît, în preajma Anei, ea exclamă: „Tu n-ai să pleci... tu ai să ai puterea să rămii... tu n-ai să mă lași singură”. După plecarea lui André Bon-

Desen de I. Gheorghiu

Coborîrea Anei în lumea de tenebre și coșmar a familiei Vrinceanu, cu semne certe de degenerescență, sacrificiile pe care le face pentru Zoe, umilimțele la care se supune pentru a-și ajuta prietena în dorința de a amîna clipa utilizării „ligheanului cu mangal”, reprezintă pentru Ana mai mult decît o experiență oarecare, toate aparțin unui itinerar inițiat care, odată parcurs, o lasă pe Ana neîntinată, dar maturizată.

Zoe se află la granița dintre cele două lumi, a binelui și a răului, fără a aparține, de fapt, nici uneia din ele. Odată părăsit universul de coșmar al sanatoriului din Leipzig, sufletul Zoei se află undeva, suspendat, fără putință de ancorare, încît Ana știe bine că „Zoe n-o iubește, că Zoe nu mai poate iubi, că Zoe nu iubește pe nimeni, că Zoe trece în lumea celor care nu mai pot iubi.” Nimic patetic în mărturisirile ei, doar o realitate abominabilă. „De obicei nu i se spune unui copil totul dintr-o dată. Incet, încet, toate valorile vieții. Mie mi s-a arătat totul, chiar înainte de a începe să gîndesc, chiar înainte de a putea înțelege ceea ce văd. Înțelegeți ce monstruoșitate? Nu e de mirare că îmi vine acum greu să trăiesc... atît de greu să trăiesc.”

Agresată de părintele ei la vîrsta primei copilării, trăind în incest pînă la șaisprezece ani, cu o mamă despre care nu putea ști cît bănuiește și cît cunoaște din ororile ce se petreceau în casă, faptul de a le spune „mamă și tată” însemna pentru ea o perversitate în plus. Evenimentele traumatiche debutînd atît de timpuriu nu pot să conducă decît la o moarte psihică, provoacă „un meurtre affectif”, în sensul incapacității de redresare vreo dată a afectivității adînc ultragiate.

Imaginea pură a copilăriei și adolescenței este desfigurată de monstruoșitatea tatălui și complicitatea medicului din Leipzig, încît nebunia — „sinucidere parțială, o sinucidere a rațiunii comune, înnebunesci pentru că altfel nu mai poți răbda viața” și dorul de moarte sintetizează impresiile ei din viața de familie și din străinătate, din copilărie și adolescență.

Victimă inocentă a complicității tatălui și psihiatrului, Zoe devine la Leipzig, prin abandon total, călăul propriului său călău, printr-o ciudată inversare de roluri. Ambivalența acestei relații: călău-victimă și victimă-devenită călău dezvăluie pe de o parte începutul morții ei afective, non-devenirea ei, non-evoluția ei, anihilarea sensibilității, iar, pe de altă parte, sub imperiul fricii, al spaimii de responsabilitate, metamorfozarea psihică, cu semne vizibile și în exterior, a psihiatrului dintr-un ins diabolic într-unul medicu. „L-aș fi rugat să mă lase să mor liniștită. [...] L-aș fi rugat în genunchi. Îl vedeam în fața mea. Mă privea. Deodată ochii i s-au umplut de o spaimă de nedescris. O tulburare imensă care-i întrecea puterea lui de nesimțire. Și-a ascuns fața în mâini. După cîteva minute, cînd a desfăcut minile, l-am văzut palid. O privire rătăcită. [...] Îl vedeam în fața mea. Se împlinea acum,

(Continuare în pag. 22)

LIANA COZEA

⁷ Médecine et Hygiène. Journal suisse d'Information Medical, Genève, No 1881, 3 avril 1991, p. 933-934. Nous sommes en face de cette mort psychique. Le père a empêché sa fille de «résoudre son Oedip» comme on le dit banalement, il l'a empêché de se construire. Et si l'on connaît la difficulté q'a un enfant à dépasser avec succès les différentes étapes de son évolution psychosexuelles décrites par S. Freud, de l'oralité vers la génitalité en passant par l'analité où l'enfant commence à accéder à la pensée abstraite, jusqu'à la formation de Surmoi. [...] Comment ne pas parler de «meurtre affectif», au sens d'arrêt du développement, de fixation de la libido à cette période même où l'événement a eu lieu.”

BINELE ȘI RĂUL, LUMINA ȘI ÎNTUNERICUL

parcă de stafii, nevoia de prezența normală a Anei, nevoia de morfină — în final —, drum spre uitare, cale de negare a vieții.

Dezinteresul manifest al criticului I. Negoițescu față de Zoe, prin integrarea ei în categoria cazurilor clinice „de o generalitate exclusă sferei interesului artistic”, se justifică numai parțial și conține în sine o contradicție: aceasta înseamnă pe de o parte a o lipsi pe Ana de obiectul admirației sau a o face să aduleze un simplu manechin, iar, pe de altă parte, înseamnă a o priva de partenera în măsură să-i influențeze și să-i justifice devenirea și să-i etaleze calitățile.

zas — ofițerul francez — împreună cu care „ei singuri puteau să nu mai aibă nevoie de absolut nimic altceva. Totul era nemărginit ca lumina” și alături de care ar mai fi existat speranța unei posibile redresări morale și afective, „Zoe avea privirea fără țintă și atît de obosită, încît părea că se va stinge, se va topi odată cu lumina zilei.” Complexul maculării a fost și de data aceasta mai puternic, zădărnîcînd o ultimă și palidă rămășiță de voință. Abia după tentativa eșuată a eliberării de sine însăși devine Zoe, într-adevăr, caz clinic cu „conștiința abolită”.

Exaltarea aproape nefirească a Anei față de Zoe nicidecum nu se explică prin

Ion STRATAN Trei mări

„Dragostea face ca inima să bată mai repede, respirația să se accelereze, fața să se înroșească.”

Charles Darwin

1
valul tău genial
care află; între deșert
și trecutul lui ne găsim

2
suflu de apă
al unei arătări ascunse
cînd apariția e s t e

3
nu acela este trupul,
nu acolo și nu este trup
ci o alcătuire de senzații

4
în ascunsul fără ascuns
cînd ivirea noastră
ar putea înlocui
absența

5
cum se alătură trup și
fire, cum se amestecă a fi
și arătarea lui nu

știm cu
adevărât

dacă vocea ar fi carnea
cîntecul ce ar fi?

6
tu te sfirșești, privire
a noastră, tu te termini
simț al întîmpinării

7
nu ne certa, fel al firii
noi doar sintem, noi
nu vrem, noi nu ducem

acum

către
zeii ce
nu au venit

8
ai putea fi tu, dar
este vîntul între vițe

9
ai putea fi tu, dar
este parfumul unui trec

10
ai putea fi tu,
dar ești numai
tu

Zoe nu este, așadar, pentru noi, femeia rea, ființa nopții opusă Anei — ființa diurnă. Pe fața Zoei „era răspîndită o adîncă deznădejde care părea că va aluneca spre leșin din lipsă de gînduri [...] O tristețe care se așternuse ca un val cernit — era privirea omului care, rămas singur, dorește numai să moară și întreaga viață să se stingă.”

Exegezele românești, ca și cele franceze care s-au referit la straniul roman al Henriettei Yvonne Stahl, îi atribuie acestuia calitatea de dostoevskian, particularitate pe care Petru Popescu ține să o explice pe justă măsură, precizînd, bine motivat, că „nu e vorba de o influență a scriitorului rus, ci mai mult de o afinitate a temperamentului”. În

⁴ Idem, *ibidem*, p. VI.
⁵ Petru Popescu, *Henriette Yvonne Stahl: Între zi și noapte*, „Scinteia”, nr. 8827, 25 iunie, 1971, p. 4.

fascinația pe care aceasta din urmă ar exercita-o asupra ei, asemenea Geraldinei din poemul lui Coleridge, întrupare a unui duh infernal, care o vrăjește pe inocenta Christabel. Zoe, cu fața ei de „înger trist pe o lespede de mormînt”, sau cu chipul ei de „Crist obosit”, este pentru Ana tentația unei alte lumi, interesantă, ademenitoare prin ineditul ei, de care se apropie cu toată inconștiența și capacitatea de dăruire entuziastă proprie adolescentului.

Zoe a încetat de mult să mai trăiască, ea vegetează doar. În schimb, alături de ea, Ana are sentimentul plener al vieții: „Zoe, mi-e atît de bine lingă tine! Fără tine mă plictisesc de moarte... Tu nu știi cît mă plictiseam înainte...”

⁶ Nicolae Balotă, *Henriette Yvonne Stahl: Între zi și noapte*, „România literară”, IV, nr. 14, 1 apr. 1971, p. 14.

Poeme de LETITIA ILEA

studiu de gol

vâslind pe apele memoriei am fost adoptată de trecut
fără întoarcere fără drept de apel
vârstele au încremenit pe un peron dintr-o gară de provincie
acolo apele se despărteau de uscat
fiecare pleca în altă direcție nu știam atunci
că despărțirea avea să fie definitivă
uneori vă văd la televizor vernisați expoziții
lansați cărți comemorați scriitori

*

cu disperare împotriva morții scriu
deci exist agățându-mă de cărțile voastre
îndelung plănuit în fum de țigară în odăi scunde
de parcă aș avea eu vreun merit
pentru zonele voastre crepusculare

*

încă o zi tresar de spaimă la răsărit soarele
e-ntunecat
oamenii se lovesc de mine nu știu încotro să apuc
oglinza s-a spart în mii de bucăți încerc să-nvăț
cele mai simple gesturi pe nervii mei corzi întinse
defilează monștri ce noian de vorbe în cafeneaua asta
răspunsul e altundeva am obosit căutându-l aș
vrea să mă opresc
într-un colțisor mai liniștit dar sunt prinsă în
marea mașină
care macină tot voi dispărea cum se topește zăpada
„tristesse oblige“ ar spune cineva am devenit
un animal de rezervație nu am ce căuta în acest
peisaj
victoriile au devenit inutile linia de sosire nu se
mai vede

*

am părăsit refrenele adolescenței „close your eyes
and I'll kiss you“ așteptarea m-a sleit
continuu să finisez nimicul să lupt cu marile
cuvinte găunoase
de ani de zile lucrez la aceeași frază „te
supraapreciezi.
e nesigur. nu poți trăi din asta.“ călăuză vreau
să fiu
doar lupii mai lipsesc în pustietatea asta
pe care o traversez în fiecare zi pâinea așezată
în brațele cerșetorului nu răscumpără nimic

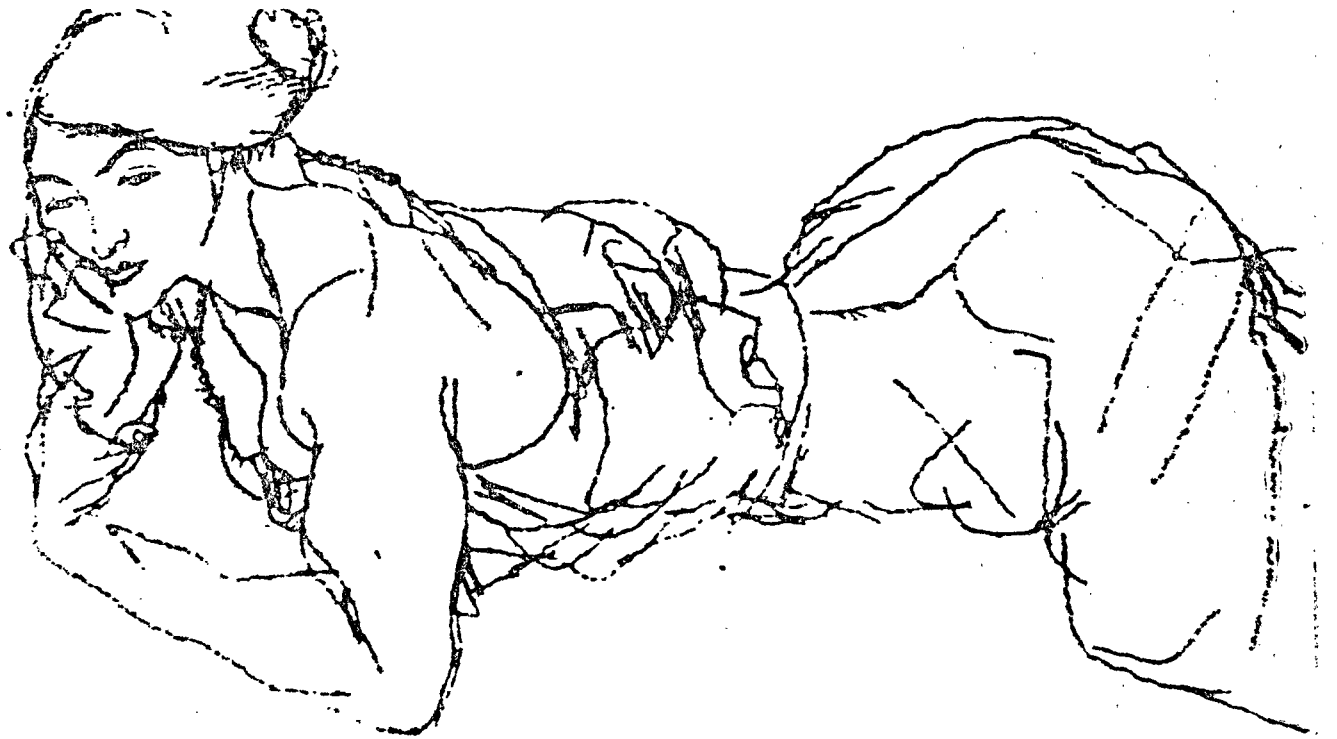
*

tu cel mai bun prieten n-ai venit niciodată
în orașul meu aș fi început în sfârșit să-l iubesc
în amintirea prezenței tale aici m-aș fi plimbat pe
străzi
repetându-ți frazele cu gust de tutun olandez și
focul
din acea vară târzie ar fi dogorât și astăzi vezi tu
se traduce și Kundera acum dar „La muerte/
entra y sale/ y sale
y entra/ la muerte/ de la taberna/“ cele mai
proaste ficțiuni
au devenit realitate în veacul acesta alexandrin
toate rănile sunt deschise

*

totul rămâne identic cu sine un tratat de botanică
un curs de patologie la asta ai reduce tu stările
mele
le-ai inventaria le-ai clasa și ai găsi toate motivele

exterioare pentru „abulie. autism. dezorganizare.
dromomanie.
scris. simptome. în spatele lor un schelet.
înlăuntrul tău ca
stridia. de ce să mai citești toate cărțile alea.
oricum nu știi
ce ești ce vrei ce poți. oricum din ce în ce mai
puțin. mai bine
du-te din vreme la spital. eu o să-ți aduc țigări.“
va trebui
să ne desprindem să reluăm plutirea să găsim
alcooluri mai puternice
să percepem realitatea prin tifonul îmbibat cu
cloroform
„Când te-apuci de scris iar stai după aia două luni
la spital“
să-i scoatem dinții puiului de lup să-l vindem
drept miel
„de ce nu scrii un roman polițist să debutezi și tu
odată“
„iubita mea tu ești un manual de psihiatrie pe

care nu mă-ncomet
să-l citesc“ indicele meu de dominare a
obstacolului
a devenit nul prea bine știu gustul
de tentativă de sinucidere ratată

*

altă vârstă mă-mpiedic de aceleași lucruri
voi enunța o lege a alunecării între două apusuri
ale aceleiași
umbre doar bolboroseala condescendentă iluzia
că nu sunt singură inutilă speranța în iarna aceasta
continuă
te privesc uneori în tăieturi de ziare singurul mod
de a-mi confirma că există știu în subconștient
că tot ce scriu e pentru tine rânduri pe care
probabil
nu le vei citi niciodată pentru că de ce din trecut
să erup
în prezentul tău prea plin de aniversări și tratate
de inocență
deghizată ce ficțiune acele zile când ne recitam
unul altuia
până la ivirea zorilor cele mai ciudate versuri
încălzindu-ne
la jarul aceleiași țigări uitate erau atunci
războaiele cotidiene
hipertrofiată importanța tuturor gesturilor reușeam
atunci

să nu ne aducem aminte de diminețile cenușii
irosite în căutare
dar nu e pentru noi nimic înainte nu știu dacă e
coșmar
visul că nu ne vom mai întâlni niciodată ne
străduim
să ne acomodăm cu viața plătim rătăcirea comună
tu plantă carnivora de-acum n-am să-ți mai
admir
frumusețea bolnăvicioasă aducere-aminte ca un
organ inutil

*

„uneori te simți foarte singur“ acum nu-mi dă
pace fraza
pe care n-am crezut-o apoi am fugit „am să-ți dau
telefon
în fiecare zi“ apoi ecouri ale existenței tale
„iarăși îți fuge mîntea ai ochii tulburi.“ să iei totul
de la capăt în alt oraș întotdeauna cineva îți dă
peste degete
și istoria se repetă mi-au apărut fire albe dar fac
aceleași greșeli iau aceleași medicamente și din nou
psihiatrul „nu vă speriați dacă nu puteți scrie“ nu
înțelege
nimic din viața mea timp mort greșeală de
ortografie
hiatus în Marele Text Indescifrabil

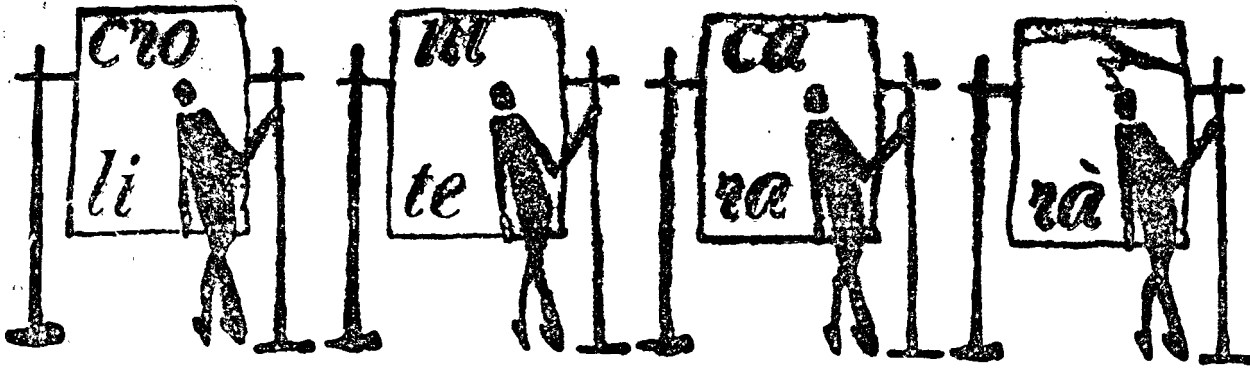
*

cu ce poate fi comparată această zilnică alunecare
în gol

cele mai simple gesturi cădere în neant
nu mă opresc niciodată pereții prăpastiei sunt plini
de chipuri necunoscute înfricoșătoare trezirea aș
vrea
să dures ceva să pot dansa pe pernele de aer să
spun cuvinte
care să aibă un sens dar frica mușcă din mine
ca un câine turbat altcineva imi ia locul
pe bulevardele singurătății pe pereții prăpastiei
încercănat e-acum chipul meu

himere

să spui adio orașului plutitor să devii o ficțiune
să aștepti un semn din partea copilului care moare
în tine
unde e adevăratul tău nume cel în care te
înfășurari
în nopțile albe pe marginea prăpastiei
cuvintele ți se refuză să strigi în clopotul de sticlă
în care ades îți așează trupul și afli adevărul
despre morții tăi care se întorc în sărbătorile
legale
să te convingă să scrii în continuare
pentru că Textul se degradează oricum

„HERMENEUTICA LUI ADRIAN MARINO”

Cel puțin la prima vedere, un titlu precum *Hermeneutica lui Adrian Marino* — eseu semnat de Constantin M. Popa, Editura Aius, Craiova, 1993 — nu are cum să te lase indiferent. Adrian Marino este — s-a subliniat în dese rânduri acest lucru și o repetăm și noi aici — o personalitate de primă mărime a culturii noastre actuale. În plus, ceea ce întreprinde Adrian Marino în spațiul criticii literare românești (și europene, în același timp) este un veritabil unicitate, prin metoda aplicată studiului literaturii, prin amplitudinea demersului interpretativ și, nu în ultimul rând, prin originalitatea și profunzimea discursului critic instaurat în analiza fenomenului literar. Să adăugăm la toate acestea necesitatea stringentă a unei reevaluări a literaturii noastre din ultima jumătate de secol (perioadă în care, din nou, Adrian Marino face figură aparte), reevaluări așteptate cu maxim interes pentru a se înțelege cu claritate „ce a fost” sau „ce nu a fost” literatura în aceste sumbre decenii, ce rămâne — dintr-un impozant eșafodaj al evaluărilor — sau, dimpotrivă, ce poate fi considerat ca simplu „adaos” la prăfuitele rafturi conjuncturale ale timpului. Aprioric, studiul de față poate constitui, prin prisma temei abordate, și un eveniment editorial pentru sfârșitul anului 1993: o carte, iată, despre un mare critic în viață, unul dintre cei mai „incomizi”, al cărui sistem referențial este încă greu digerabil în cultura noastră actuală. Prin urmare, suficiente argumente pentru o lectură atentă a eseului semnat de Constantin M. Popa.

Înainte de a încerca o analiză a demersului critic ce ni se propune, să amintim, pentru cei care îl cunosc mai puțin sau chiar deloc, că autorul a ținut prin anii '80 cronica literară la revistele *Ramuri* și *Lucașfărul*, publicând în aceeași perioadă două cărți de critică literară — *Replay* (Editura Litera, 1980) și *Clasici și contemporani* (Editura Scrisul românesc, 1987). În ultimii doi-trei ani numele său este legat îndeosebi de comentarea citorva antologii (*Eminescu, Blaga, Arghezi, Caragiale* etc.), toate apărute la editura craioveană *Macedonski*. Și pentru că tot sistem la acest capitol, să remarcăm faptul că, în apropierea de opera lui Adrian Marino, nu găsim, practic, „antecedente” în critica de până acum a lui Constantin M. Popa. În treacăt, numele lui Adrian Marino este amintit o singură dată, în volumul de debut din 1980, atunci când criticul craiovean se oprește asupra „complexului Dinicu Golescu” în cultura română, „complex” formulat de Adrian Marino în *Carnete europene* (1976). Semnalăm acest amănunt pentru a sublinia, în fapt, o dublă premieră a eseului de față: atât pentru autor, în ceea ce privește cimpul investigației, cât și pentru opera ca atare a lui Adrian Marino, aflată la prima încercare de acest gen.

O primă constatare pe care ne-o impune esul de față: extrema sa restrângere în ceea ce privește numărul de pagini, fapt ce poate părea în contraponderă la volumul imens al scrierilor de până acum semnate de Adrian Marino: Ne aflăm în fața a mai puțin de șaiszeci de pagini, la care se adaugă altele câteva ce cuprind notele, o addenda, un interviu luat lui Adrian Marino în 1990, o foarte selectivă bibliografie a autorului comentat (rezumată la aparițiile editoriale, lăsându-se pe dinafară un vast cimp publicistic), la care se adaugă câteva extrase din presa străină referitoare la valoarea operei *ideocriticului* român. Cât privește metoda de abordare, aceasta ar putea fi dedusă încă din primele pagini: „Abandonați de metodele tradiționale încercăm fiiorul aventurii în insolit, pe un itinerar mereu proaspăt, sub presiunea unor reinnoite revelații” (p. 5). Afirmatia citată ne rezervă cel puțin două aspecte de luat în seamă: mai întâi, faptul că asistăm la o anume apropiere simpatetică de opera constituită în obiect al analizei, critica hermeneutică a lui Adrian Marino putând să ofere, dincolo de dificultatea și efortul pe care-l presupune lectura sa, „satisfacția” intelectuală a unei „aventuri” sui generis; în altă ordine de idei, afirmatia citată mai sus marchează o îndepărtare — pe urmele lui Adrian Marino — de critica tradițională, impunând, ca revers, o nouă manieră interpretativă („un periplu descriptiv/interpretativ”, cum ține să remarce, înspre finalul eseului, însuși autorul): totodată, afirmatia asupra căreia ne-am oprit nu ascunde cituși de puțin caracterul temerar al eseului de față, conștientizarea „abordării unui subiect dificil, „insolit” în cultura noastră. Îmboldul interpretativ și sugestia, mărturisită, îi sunt oferite criticului craiovean de Constantin Noica prin *Scrisori despre logica lui Hermes* (1986) — din care reține „perspectiva „holografică”, „exercițiul logic „holomeric” în studii aplicat hermeneuticii. Să notăm, însă, că, înainte de sugestia noiciană, o atare perspectivă interpretativă o dă marea parte a scrierilor lui Adrian Marino, aceasta aflându-se explicit enunțată, cât se poate de semnificativ, într-o lucrare apărută cu câțiva ani buni înaintea celei semnate de Noica: „Hermeneutica are ca partener simbolic pe Hermes” (*Critica ideilor literare*, 1980, p. 234).

Revenind la demersul critic propriu-zis al lui Constantin M. Popa, e de remarcat faptul că acesta este mai cu seamă descriptiv, intersectat pe alocuri de câteva trimi-

teri comparative (M. Eliade îndeosebi), interpretarea ca atare plasându-se într-un plan secundar. Astfel stînd lucrurile, principala grijă a autorului pare a fi aceea de a se situa cât mai aproape de „coaja” operei analizate, încercînd mai ales o ordonare, o sistematizare receptivă a hermeneuticii lui Adrian Marino. O notă mai personală e de găsit, totuși, în paginile finale ale eseului, din care vom cita câteva afirmații la timpul potrivit.

Redăm, în cele ce urmează, schema ordonării propuse de Constantin M. Popa pentru hermeneutica lui Adrian Marino, o sistematizare ce folosește — să reținem și acest lucru — repere oferite îndeosebi de către două dintre scrierile lui Adrian Marino, *Hermeneutica lui Mircea Eliade* (1980) și *Hermeneutica ideii de literatură* (1987). Pentru început, eseistul subliniază noutatea sistemului hermeneutic construit de Adrian Marino, „bazat pe înțelegerea istoriei literare ca istorie critică a ideilor literare” (p. 5), față în față cu lipsa unei „tradiții” românești în acest „teritoriu” (puținele referințe, precum *Blaga, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica* sau *M. Eliade*, fiind de dată oarecum recentă). Sint delimitate apoi câteva dintre liniile interpretative ce conturează acest „sistem” (primatul literei și al textului, dialectica parte-întreg, restaurarea și recuperarea sensului, înțelegerea ontologicului ca permanent „punct inițial”), precum și principalele coordonate „metodice” („situarea în orizontul specific al textului interpretat”, „totalizarea semnificațiilor”, gândirea simbolică și necesitatea preconceptului etc.), într-o aspirație ce tinde spre o „hermeneutică totală”. Se insistă, de asemenea, asupra caracterului polemic al *ideocriticii* propuse de Adrian Marino, dar și asupra unor similitudini, în demersul său, cu câteva dintre liniile majore ale hermeneuticii lui Mircea Eliade. După care, sub același imbold al unei „insolite” aventuri spirituale (pe care îl dă apropierea de opera lui Adrian Marino) și folosindu-se de teoria „cercului hermeneutic”, Constantin M. Popa își propune o „urmărire” a savantului-scriitor „în infern-paradisul literei spre a locui o clipă în cele șapte cercuri ale ființării ei ca literatură” (p. 13). Cele „șapte cercuri” (structuri, în terminologia lui Adrian Marino) — *originar, cultural, cantitativ, specific, heteronomic, ierarhic și imanent* — deschid și circumscriu un sistem hermeneutic de o mare forță interpretativă și de o incontestabilă originalitate. Fiecăruia dintre aceste „circuite” hermeneutice îi sint amintite ideile -cadru, valorile paradigmatic, specificitatea, cu relevanța permanentă a efortului de construcție personală din partea *ideocriticului* în fundamentarea hermeneuticii sale. O construcție al cărei demers critic se desfășoară pe trei „palieri” — elaborarea modelului hermeneutic, acțiunea „polemică” față de critica tradițională (dar și față de „noua critică”) și instituirea unor idei și teorii proprii, reluate și dezvoltate în diverse scrieri ale autorului. Cololarul acestei originale „construcții” impuse de Adrian Marino afirmă, în cele din urmă, evidența conștiinței critice și teoretice a literaturii, critica ideilor literare constituind „cea mai modernă critică și cea mai adaptată conștiinței reflexive a literaturii de azi și de totdeauna” (*Hermeneutica ideii de literatură*, p. 418).

În această linie extrem de descriptivă se așează demersul eseistic al lui Constantin M. Popa. Intervențiile mai personale sint de găsit, așa cum am afirmat, înspre finalul studiului. Reținem, între altele, sublinierea dificultății cu care *ideea de literatură* și-a făcut loc în conștiința criticii literare („mai degrabă dispusă la reiterarea modelelor clasice decît la acceptarea unor formule noi, incomode prin premise și finalități”) și efectul preconizat al *ideocriticii* lui Adrian Marino în spațiul românesc: „În cadrul criticii literare românești, unde tradiția impresionistă este dominantă (E. Lovinescu și G. Călinescu), critica ideilor literare urmărește reechilibrarea și corectarea predominanței excesive a orientării subiectiviste și, în mod implicit, modernizarea criticii tradiționale.” Concluzia formulată de Constantin M. Popa: modelul hermeneutic al ideii de literatură elaborat de Adrian Marino nu este, în definitiv, decît „un termen de confruntare în și pentru cultura critică română”, Adrian Marino realizînd în acest fel „cel de-al treilea sistem critic la noi, după Mihail Dragomirescu și Mircea Eliade” (p. 46), idee pe care o regăsim și în interviul, restrîns și acesta, din ultimele pagini ale cărții de față.

Înainte de a încheia aceste considerații, se mai impun, credem, câteva precizări. Programul și metoda noii critici impuse în cultura noastră de Adrian Marino nu pot fi restrînse doar la cele două hermeneutici (*Hermeneutica lui Mircea Eliade* și *Hermeneutica ideii de literatură*) la care apelează Constantin M. Popa, ci, dimpotrivă, sint de urmărit, într-un mod chiar amănunțit, și în celelalte lucrări ale autorului — în *Critica ideilor literare* și în scrierile axate pe *biografia ideii de literatură* (din care două volume au fost publicate deja, în 1991, respectiv la începutul anului 1993), scrieri asupra cărora criticul craiovean nu se oprește cituși de puțin. Amănuntul trebuie reținut, dată fiind necesitatea unei interpretări globale a hermeneuticii lui Adrian Marino. Privit sub acest aspect, demersul eseistic al lui Constantin M. Popa apare ca expeditiv și incomplet. Meritul, pe care îl subliniem însă fără rezervă, este totuși de reținut: esul lui Constantin M. Popa face muncă de pionierat, în încercarea de a facilita, atît cît stă în putință autorului, receptarea în literatura noastră a hermeneuticii lui Adrian Marino.

ȘTEFAN MELANCU

POEME CU ÎNGERI

Nu-mi amintesc să fi întîlnit numele Judithei Mészáros în revistele literare de dinainte de 1989; apoi, cu precădere *Apostrof* a început să publice versurile unei ființe care se arăta areorei prin redacție, dar trimitea în lume, dintr-o biografie opacizată de discreție morală și suferință fizică, o poezie a exasperării reci, analitice, eliberate de mizantropie sau de accente convulsiv-autodestructive. Cuvîntul ei urca din adînc, și reprezenta cu precădere o formă de exorcizare, prin care viața atinge marginile suportabilului și devine plauzibilă. Ceea ce impresionează în lirica Judithei Mészáros, și o face să fie incontestabil autentică, este că în pofida unei anamne structurale, substanțiale și traumatice, această ființă iubește viața, în loc s-o urască, și poezia ei dă glas unui aliaj inconfundabil de beatitudine onirică și de orgie profană, prin intermediul căror ea e pus mereu să-și depășească destinul, condiția, transfigurîndu-se. E mai mult decît un blestem să te scoli în fiecare dimineață cu obligația interioară de a uita de tine, pentru a putea trăi. Judith Mészáros pare să trăiască zilnic această performanță, și poezia ei are, tocmai de aceea, în primul rînd o valoare existențială.

Ingeriada (Ed. Eminescu, 1993) structurează în trei cicluri inegale ca amplitudine lirică, dar la fel de impresionante ca autenticitate, o poezie de expansiuni tensionate, controlate, cu o remarcabilă coerență în planul sintaxei imaginative; aproape că nu sint ezitări, nuanțările, echivalentele metaforice sint foarte bine alese, și creează la lectură o impresie de naturalețe desăvîrșită, chiar dacă sub aspectul rafinamentului volumul descrește ca valoare de la primul pînă la ultimul ciclu. În sens invers, sporște însă cantumul de element livresc, și această nesincronizare care dezavantajează poezia Judithei Mészáros demonstrează că poeta scrie infinit mai bine cînd se găsește departe de modele, singură cu neantul frustrant al unei experiențe de viață care o esențializează.

Pentru a lua ciclurile la rînd, *Ingeriada* transcrie, în regim orfic, ceremonialul solitar al transsubstanțierii ființei precare, debile prin mijlocirea poeziei, în *Ritua-lul primăverii* (cel de-al doilea ciclu), inflexiunile livrești sint cele mai pronunțate, ieșirea din sine petrecîndu-se în regimul orgiastic al unui joc zglobiu, adesea macabru, în *Noapte bună, Nino* (ciclu scris după pierderea unei ființe iubite în vîltoarea confuză, dar pentru unii profitabilă, a evenimentelor de stradă din decembrie '89), poezia rămîne în urma suferinței reale, accentele sint mai fruste, și arta mai puțin pregnantă, însă tocmai de aceea, aici se simte cel mai direct clivajul obsesiv al unei identități schizoide, aici singerează cel mai puternic rana lăuntrică a unei împătimate ființe a Sionului, obligată, pentru a exista, să îmbrace mereu veșminte străine de chemarea propriei sale ființe.

Vom urmări în continuare cu osebire primul ciclu, care este și cel mai bine realizat artistic. Fără îndoială, aceste versuri se află, congenial, în zona de iradiere a marii poezii de relevanță orfică, prin care un eu debil, închis în boală, își construiește propria sa idealitate. Alchimia subtilă a transfigurărilor domină întregul ciclu, fixat, imaginar, la nivelul fetid, insalubru al organicului, cu substanțe în descompunere, traversate freatic de esențe jilave, băloase. „O, ce salivă prelungă de inger ne ține/ făptura în cioburi lipită/ întregă?” — întrebă poeta. În altă parte: „măduva albă, cleioasă a lumii țîșnește/ mi se lipește de mîini, de ochi, de trup / o, măduvă grasă, creier scuiptat”, într-o lume de „otrăvuri galbene, putrede miluri”, în care ființa curge în derivă, „precum o epavă pe marea istoriei”. Întîlnim aici primul palier imaginar, cel inferior, al unui univers în care „... astăzi nu mai moare nimeni/ doar se zbate”, și semnificativă este incapacitatea ființei larvare de a se dărui neantului, morții, fiindcă de la acest nivel incipient al acceptării vieții pornește elanul ascensional al poeziei Judithei Mészáros, în urma căruia magma umedă a unei existențe încalcite, amorfe se sublimează într-un paradis de esențe celeste, cristale poliedrice și splendori înghețate, arctice, locuite de îngeri cu făpturi de aer și contururi hieratice: „îngerii pășesc în vîrfurile picioarelor/ atingîndu-mi ușor amintirile/ stîrnind praful eternității (...) îngerii îți scoteau cămașa/ caii, singele, vîzul/ și-ți dăruiau un metal prețios: neantul și spaima/ ca o platoșă bine definită și seducătoare / în care te răsfrîngeai înmulțindu-te / pînă cînd delirul tău atingea un dumnezeu/ pur lingvistic...”. E mult frig purificator în versurile Judithei Mészáros; în acest spațiu constată poeta „înfometarea cuvintelor, nerușinata lor poftă/ de ireal întîmplat”, fără de care transfigurarea ființei profane n-ar fi cu putință, deoarece numai trecînd în cuvînt poate carnea să se esențializeze, izbăvindu-se.

Partea interesantă este că ori de cîte ori poeta apelează la acest mecanism orfic, o face nu pentru a esențializa o ființă a prezentului, ci una de odinioară, care urcă obsesiv din propriul ei trecut. Astfel, invocă Judithei Mészáros echivalează de fiecare dată cu o regăsire, a unei identități întregi, proprii, de dinaintea unui moment pe care-l bănuim de fractură existențială, ceea ce face ca acest mesaj să devină și mai tulburător, nu numai prin ceea ce el dezvăluie, dar și prin ceea ce ascunde.

ȘTEFAN BORBÉLY

CRONOTOPUL „PROVINCIEI”

În încercarea sa de a schița elementele unei „fantastice transcendente” (înțelegând ca filosofie a imaginarului), Gilbert Durand se oprea asupra caracterului de „formă apriorică” al spațiului. Memoria, ca și funcțiile imaginarii — afirma cunoscutul teoretician al „structurilor antropologice” — se ridică împotriva „fețelor timpului”, vocația spiritului fiind insubordonarea față de existență și față de moarte. Funcția fantastică e un model al acestei revolte; ea e o negare spirituală, o respingere totală a neantului existențial și, totodată, o „eufemizare”. Contrar opiniei curente, timpul n-ar mai constitui, dintr-o asemenea perspectivă, condiția apriorică a tuturor problemelor, deoarece simbolul îi scapă; această funcție îi va reveni, prin urmare, spațiului, care e „simbolul operator” al „distanței stăpânite” și care „detemporalizează timpul”.

Dintr-o astfel de reprezentare a spațiului ca forma apriorică a imaginarului par a se revendica și eseurile adunate de Nicolae Oprea în volumul *Provinciile imaginare* (Editura Calende, 1993). Pornind de la o disocieră operată de Wolfgang Kaiser între romanul „personajal”, romanul „evenimental” și romanul „spațial”, autorul își propune să se oprească asupra unor „autori epici de spațiu” (Ștefan Bănuțescu, Fănuș Neagu, George Bălăiță, Eugen Uricaru), scriitorii care, „fiecare pe cont propriu, izolează un crâmpel de lume cărui îi conferă specific local în limitele ficțiunii, epuizând narativ «substanța spațială» ce contribuie la configurarea unui ținut imaginar inconfundabil”. Aceste lumi sunt numite de eseist „provincii”; ele „se sustrag situații geografice, întrucât țin de o topografie iluzorie, cu toate particularitățile și detaliile de referință obligatorii”. Nicolae Oprea nu rămâne însă la domeniul romanului; el încearcă să aplice modelul „provinciei” și la poezia așa-numită „livrești ironici” (Leonid Dimov, Mircea Ivănescu, Petre Stoica, Florin Mugur, Emil Brumaru, Ovidiu Genaru, Adrian Popescu și Liviu Ioan Stoiciu), care s-ar plasa în contiguitatea „autorilor epici de spațiu” prin „preocuparea fățișă pentru constituirea unor universuri lirice independente”. Iar „cosmosul poetic astfel edificat va fi dominat de coerența elementelor care resuscită o lume așa-zicând a textului de atmosferă”.

Spațiul ficțional cu care își propune să opereze eseistul se dovedește însă o noțiune nu lipsită de ambiguități și de contradicții. Considerațiile lui Gilbert Durand lasă deja foarte bine să se înțeleagă faptul că orice imagine spațială implică, concomitent, o atitudine față de „fețele timpului”, cu care polemizează sau pe care încearcă să le exorcizeze. Astfel încât reprezentarea spațiului (așa cum ni se dezvăluie ea în orice operă de imaginație) presupune în cele din urmă, implicit, dimensiunea timpului. Tocmai această conexiune a spațiului cu timpul, „valorificată artistic în literatură”, este exprimată de M. Bahtin prin noțiunea de „cronotop”. În cronotopul literar-artistic — scria faimosul exeget al lui Dostoevski — are loc contopirea indicilor spațiale și temporale într-un ansamblu inteligibil și concret. Timpul aici se condensează, se comprimă, devine vizibil din punct de vedere artistic; spațiul însă se intensifică, pătrunde în mișcarea timpului, a subiectului, a istoriei. Indiciile timpului se relevă în spațiu, iar spațiul este înțeles și măsurat prin timp. Intersectarea seriilor și contopirea indicilor constituie caracteristica cronotopului artistic. Aceste trăsături ale cronotopului evidențiate de Bahtin se regăsesc — cu sau fără voia autorului — în „provinciile imaginare” asupra cărora se focalizează demersul interpretativ al lui Nicolae Oprea. „Provinciile” apărându-ne nu doar ca simple „crâmpel de lume” cu „specific local”, ci în calitate de cronotopi, caracterizați tocmai prin intersectarea „seriilor” spațiale și temporale despre care vorbește criticul rus.

Semnificative sunt din acest punct de vedere glosele lui Nicolae Oprea asupra prozei lui Ștefan Bănuțescu. Căci — în viziunea criticului — eroii povestirilor bănuțesciene aparțin nu doar unui ținut al imaginarului, ci și unui timp cu totul particular: „timpul mitologic”. Pentru ca în Cartea Milionarului deosebirea dintre dicomesieni și metopolisieni să fie generate în cele din urmă de două modalități distincte (ba chiar antagonice) de figurare a timpului. Căci dacă „primii țin de obiceiurile lor de început de lume, ceilalți sunt spirite libertine, receptive la înnoiri”. Complexul spațiu-timp e ilustrat aici de un personaj care aduce sugestii ce țin de funcția cosmogonică, cum ar fi croitorul Polider. În viziunea eseistului, acesta „procedează în meseria lui asemenea demiurgului; el croiește (subl. N.O.), deci remodelează lumea în funcție de criterii proprii, preponderent morale”. Actul „croielii” (asimilabil schemelor diaretice despre care vorbește Durand) trimite cu gândul spre mișcarea de ordonare a spațiului, proprie oricărui act cosmogonic. Dar, totodată, prin acest act — are grijă să sublinieze autorul — eroul lui Ștefan Bănuțescu „se instalează în timpul sacru al mitului”. Ceea ce ni se pare cu totul semnificativ în eseu consacrat Dicomesiei ține de o anumită predilecție a criticului pentru viziunea spațială, de o certă atitudine polemică față de „fețele timpului”. De aici decurge dimensiunea cu totul particulară pe care o dobândește, în viziunea lui Nicolae Oprea, Milionarul, personaj ce, „în postura de un cinism atroce a naratorului omniscient”, deține perspectiva timpului și a istoriei. Sub trăsăturile simpaticului Milionar, criticului i se pare a desluși masca terifiantă a unui Cronos ce își devorează progeniturile: „Naratorul — scrie Nicolae Oprea —, deși se erijează în constructor al provinciei imaginare și creator al unei lumi populate de oameni vechi, acționează sinucigaș în vederea unui holocaust ficțional. În fapt, el distruge cu tenacitate tot ceea ce întemeiază”. Dintr-o astfel de perspectivă, Milionarul devine o epifanie a temporalității devoratoare, a aceluși timp ucigaș pe care viziunea spațială încearcă să-l exorcizeze sau, în termenii criticului, „ca personaj al Cărții sale, Milionarul este exponentul absurdului existențial (...) care se însinuează într-o lume stabilă, ordonată, bazată pe armonia naturală dintre oameni și fenomene”. Aceste considerații pun admirabil în evidență culoarea particulară pe care o dobândește timpul în universul ficțional al „provinciei”. Căci, începând prin a purta amprenta timpului mitic, timp al

istoriei sacre și al cosmogoniei, el va dobândi finalmente apăsată conotații crepusculare. Nu doar în Dicomesia sau în Metopolis, ci și în Balcania lui Fănuș Neagu sau Vladia lui Eugen Uricaru. O asemenea reprezentare a timpului trădând (așa cum se poate vedea din excelentul eseu consacrat poeziei dimoviene) o certă disponibilitate pentru viziunea, puternic marcată de sentimentul efemerității, a barocului. Și, dintr-o perspectivă mai amplă, eseurile lui Nicolae Oprea ni se vor dezvălui ca niște „încercări” (în sensul cel mai propriu al termenului) de îmblânzire a spațiului cu patru dimensiuni, de readucere a acestuia la liniștită (și în același timp liniștitoare) sa configurație euclidiană. Ceea ce presupune, pe cât posibil, escamotarea dimensiunilor temporale. Căci în ciuda scrisului său, care s-ar putea caracteriza prin gustul pentru o anumită claritate și transparență, Nicolae Oprea ni se pare o natură mai curând anxioasă. Iar eseistica lui (care nu credem să-și fi dat întreaga măsură în *Provinciile imaginare*) poate cunoaște evoluții imprevizibile.

STUDIU ÎN NEGRU

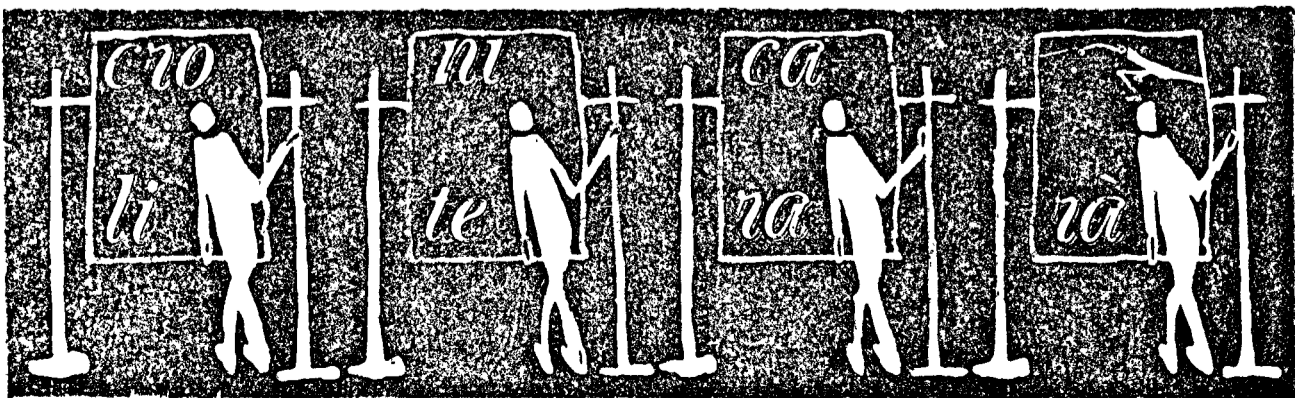
Poemul *Negru pe negru* (Editura Arhipelag, 1993) duce până la forma sa paroxistică dubla angoasă: a textului și a lumii din care își extrage esențele lirice lui Aurel Pantea. Poetul transcrie acum (cu și mai multă virulență parcă decât în volumele sale anterioare) stări de dezagregare ale realului, senzații de descompunere și de vid ontologic, inventariază formele sub care nimicul se însinuează în textura realului sau în „realitatea secundă” a textului. Toate acestea ducând în cele din urmă la o subtilă dezarticulare a limbajului, căci poemul însuși tinde să se transforme într-o masă amorfă; lirica lui Aurel Pantea e gălgâitoare, măloasă, iar textele sale lasă impresia unor depuneri de substanță gelatinoasă în care imaginile dobândesc o fosforescență cadaverică, sunt sticloase și dure ca niște cioburi. Actul „tregerii în text” va fi resimțit, la rândul său, ca un supliciu abject, lipsit de orice dimensiune eroică. Pentru că el nu constituie decât echivalentul „mortii de câine”, tot așa după cum vocea lirică din *Negru pe negru* are inflexiuni kafkieni, concepe *Texte pentru nimic*, aparține unui Vladimir sau unui Estragon ce practică textualismul. Îl practică cu luciditatea bufonului pentru care lumea nu-i decât o gigantică fabrică de grotesc, dar și cu cea a scribului postmodernist care știe că, fie ce-o fi, vorba cuiva, „din text ai venit și în text te vei întoarce”. Chiar dacă textualismul lui Pantea pare a fi unul *à contre cœur*, rezultat nu al unei opțiuni, ci al unui destin. De aceea poetul textualizează cu aerul lui Sisif. Știindu-se legat de „cele mai negre podele ale retoricii” prin ineluctabilele cordoane ombilicale.

Rezultat al pactului cu „molohul”, actul poetizării se declanșează în obscuritatea interiorului, care e o replică a realului asaltat de fețele tenebroase ale timpului, apărându-ne astfel ca o suprapunere de „negru pe negru”. Avându-și resortul în angoasa de timp, el descoperă fragilitatea făpturilor, care, în ciuda precarității lor ontologice, năzuiesc spre „clipa de aur” în care este atinsă „exemplaritatea” ideilor. „Viețile noastre foarte subțiri, / ca ale animalelor pe moarte, oh, / transparente lor, oh, găfăitului molohului / care le vede. Cum li se sparg geamurile, cum vine / orbirea. Stai, nu pleca, mulți insetează / după clipa de aur, aerul se încarcă de morți, / toate se sparg, adoră-le curgerea, auzi zgomotul / și vezi sângele — întreaga zi e un sat de imagini, / sub plăci sub diafragme fiecare se gândește / la cel tare, molohul, cezarul. Măcar pentru o clipă / să piară, să apară clipa de aur și ei să / fie lucruri exemplare.” Amenințată de timp, vocea lirică se refugiază în utopie. Ea construiește o utopie a textului — spațiu rarefiat al esențelor vitrificate din care a fost expulzată căldura „impură” a vieții și în care nu se mai regăsesc decât cojile lucrurilor. Substituirea prin retoric a metafizicului generează o idealitate a textului la fel de „goală” ca și absolutul abstract și vidat de determinații al poezilor post-romantici: „te trezești în seninul marin / al unor zile unificate, sunetul clar / al unor pași ce se îndepărtează nu promite nimic / și viața, ca în tablourile lui De Chirico, / ia chipul unei fetițe cu cercul / și se rostogolește / urmărită”. Distanța dintre real și scriptural rămâne însă în cele din urmă pur aparentă. Posibilă ca proiect utopic, idealitatea exemplară a textului e alterată de mecanica imperfectă a scriiturii, iar între haosul lumii și haosul dicționarului, între lumea „stricată” și babilonia agonică a retoricilor există deconcertante similitudini. „Am

o seară esențială, din oricare punct / aud carcera unui glas în cărca lucrurilor / epuizate, / o babilonie de voci în mari odăi cu emoții, / orizontul meu acum poate fi un braț la capătul cărui cineva / pescuiește priviri, / și obiectele moarte fac eforturi pentru un ochi, / e bine și cald, ventuzele, ghearele, fălcile, stau destinse, / cine va scăpa când vor reîncepe lucrul / va deschide uși scârțâitoare / spre o lume stricată / acum se vede totul, / chiar și strigătul luminii în gura lui nu”. Lumea trece în text, iar textul se revărsa în lume, într-un transfer de forme teratologice. „Cancerul” ce devorează realitatea va contamina, nu într-o mai mică măsură, ordinea — în aparență imună la dinții lui Cronos — din interiorul scripturalului. Producerea de text are ceva din proliferarea bezmetică a țesutului biologic, urzeala sintagmelor repetă dinamica materiei vii, în întreaga ei turpitudine: „oprit aici, acum, / toate se produc, foamea de trup, / încet, lângă tine, / nepuizabilă, / scoarțe, crevase, piei, se întinde / pachidermul orb, lent / și gura ce ar trebui să tacă / și chiar tace, în jur lumina / face polipi, propozițiile / încep să miște, în adâncul acela / al lor curgem, materie subtilă / și tăcerea gurii / și trupurile producându-se”. Eroul liric din *Negru pe negru* are sentimentul unui timp „fără demnitate”, dar și pe cel al limbajului-mormint, realitatea și textul constituind două epifanii gemene ale nimicului. De aceea trecerea în text e un simplu compromis, care face parte din gesticulația ființei absurde, a anti-omului: „o bună manieră a nimicului / constă în a ne atrage atenția, / când se naște. Corpul lui pe firmele / destinațiilor noastre / poartă ordine de existență în care / timpul și spațiul, atingându-se / produc o gură, / am recunoscut un timp fără demnitate / în destinul mamei. De obicei, necunoscându-i sursa, / deși îl conținem, îl secretăm, orice obiect / îi cântă funeraliile, orice limbaj / e un mormânt pentru el. (...) în partea textului acestuia, pe unde bat vremurile, / se află trupul mamei scandalos de nemântuit / înălțarea ei la text e un simplu compromis / tabloul se bălbaie în ea și consumă chipuri / un tablou gălgâind / de suprareal, după ce realul a fost în întregime / mâncat”. Perfectiunea poemului e doar de ordin mecanic, reprezintă o orchestrare meschină de automatisme ale limbajului. Peste ea va plana umbra amenințătoare a zeului devorator, a „molohului”: „Deconectează-te, coboară sub limita / știrilor / și vezi ceta-ceul. Marele obiect / se plimbă prin limbaj fără vreun semn / că ar dori să se transfere”. Osmoza dintre lume și text devine astfel desăvârșită, iar principiul ce le unifică este thanatosul. Descompunerea transformă universul scriptural într-un mecanism care produce, ca pe bandă rulantă, absurdul, lumea la rândul ei apare golită de mesaj, în timp ce vorbirea se constituie într-o formă a morții, suprapunerea „negrului” peste „negru” fiind în felul acesta perfectă: „Și așa, niciodată nici un glas / doar presimțirea că și smalțul ei crăpat / sub grosimea straturilor și obrazul lor / plat și ochii lui ca niște lame, vederea / lor taie lumea ca pe o vită, / neobosită, mașina de tocat zvârle hălci / și cheaguri, naștere după naștere / în halele de producție, // limba mea e timpul pe stârv.”

Poemul lui Aurel Pantea e așadar călătorie la capătul vorbelor, care spune enorm despre splendoarea și mizeriile textului. Fixat în acest punct, poetul lasă impresia că ar excava cadavre mumificate ale sintagmelor, cuvinte intrate în descompunere, o întreagă retorică a nimicului și a disoluției. Versetele din *Negru pe negru* — scâldate adeseori într-un aer de stranietate ce le imprumută aspectul unor bizare eşantioane de rocă extraterestră — traduc un impas care nu este însă numai al său, ci al întregii lui generații. Mașina de textualizat scoate scrâșnete obosite, dar în mijlocul acestor veritabile acustici infernale, poetul se complăce cu gestică unui Iov pervers. Utopia scripturalului pare a fi forma manifestă a unei latente anti-utopii: cea a textului care scârțâie din toate încheieturile, provocându-și autorului frisoane secrete de jubilație. Căci, printre textualiștii generației sale, Pantea ne sugerează imaginea unui urs viu claustrat într-un muzeu zoologic. Care — e adevărat — în loc să fugă pe poarta uitată deschisă, preferă să gloseze, cu morocânoasă înverșunare, despre slujenia urșilor împăiați.

OCTAVIAN SOVIANY

Petru Dumitriu ÎNTR-UN

Bonn, 14 nov. 1993

Dragă Marta Petreu,

Mulțumesc pentru prietenia D-tale, și pentru scrisoare și chestionar. Care sunt de natură a mă consterna. Când vin în țară? Cum să vin în țară? Să mă târască pe burtă în fața „tinerilor critici”? După treizeci și trei de ani de pribegie? Deșliu, răzvrătit, iar eu, lingău? Bine! voiți a glumi, mi se pare.

La întrebarea 1 nici nu pot răspunde. Euridice nu există, Preludiu la Electra nu există, Cronica de familie nu există?

La întrebarea 2: cum poți întreba care talger al balanței trage mai greu? Aștepti să răspund?

Mă cunoști intrucâtva, știi poate ce și cât citisem la 27—28 de ani, și mă întrebi dacă am crezut în socialism? Eu care nu cred nici în Dumnezeu, căruia mă rog zilnic? Pe Dumnezeu îl știu, și socialismul l-am știut câte parale face! Aha, am vrut să rămân burghez! Că așa fi putut să vreau să supraviețuiesc, până la un moment de eliberare, nu te-ai gândit? Proverbul cu dracul și puntea și-e necunoscut?

Cronica de familie n'are finalul ratat.

Întrebarea 5 e de neînțeles. Răspunsul fiind: dar ce crezi d-ta?

La întrebarea 6 răspunsul este: doresc întregii nații treizeci și trei de ani de exil în Occident.

La întrebarea 7 răspunsul este tăcerea.

La 8, tăcerea.

La 9: n'ași fi putut rămâne. Ași fi putut muri, de scârbă, sau ucis ca Preda. Hai să ne jucăm de-a întrebările și răspunsurile.

La 10: citiți dv. tragediile lui Shakespeare, ale marilor greci, pe Dostoievski, Infernul lui Dante; poate veți găsi oarecare indulgență pentru umilitul lor urmaș, care trebuie să-și petreacă viața înghițind excremențele lui Burghiu-Vrej și Leontiev Scremutu, apoi pe ale Occidentului și acum la bătrânețe pe ale tinerilor critici românași.

La 11, fundamentele moralei sunt în Evanghelie.

La 12: am cunoscut și m'am însurat cu femei mai reușite decât astea.

Sensul culturii este ea însăși.

La 14, răspunsul se vede cu ochiul liber, și semnificația sa la fel.

Al D-tale

P. Dumitriu

P.S. Poți să publici această scrisoare. Chiar ar trebui.

La 14, răspunsul se vede cu ochiul liber, și semnificația sa la fel.
Al D-tale
P. Dumitriu

Metz, 21 noembrie 1993

Dragă Marta Petreu,

mă gândesc la D-ta cu prietenia din totdeauna, cu afecțiunea născută în decursul anilor, și chiar cu grațitudine pentru intenția bună care și-a inspirat ideea interviewului.

Întrebările bine intenționate din interview — l'enfer est pavé de bonnes intentions — au atins din păcate răni nevindecate încă. Dar recunoscând buna intenție a D-tale, prietenia mea afectuoasă pentru D-ta și stima mea față de D-ta rămân neschimbate.

Iată ce îți propun: publică întrebările D-tale și scrisoarea mea de răspuns, așa rănită și violentă cum este. Publică apoi rândurile de față și, drept încheiere, paginile alăturate. Cu aceste pagini, eu, cât despre mine, am terminat, nu mă mai ocup de persoana mea și nici de opinia publică în ce mă privește. Dacă nu-mi cade stiloul din mână când mă gândesc la acea opinie publică, voi scrie două sau trei cărți pe românește și le voi oferi unor editori români — sau voi trimite manuscrisele bibliotecii Universității din Boston, care colecționează de treizeci de ani manuscrisele mele și ale multor altor scriitori. După expirarea drepturilor de autor, la treizeci de ani după decesul scriitorului, biblioteca n'are decât să le dea spre publicare; eu voi fi mort de mult, iar tinerii critici de azi vor fi bătrâni.

Iată dar ce am de spus pe scurt despre problemele pe care le-ai ridicat.

Al D-tale

Petru Dumitriu

P.S. Rog confirmă primirea.

1. Domnule Petru Dumitriu, ați părăsit România în 1960, și, de atunci, nu v-ați mai întors niciodată, nici măcar pentru o zi, în țară. Cei 33 de ani care-au trecut sînt o viață de om... Între timp ați scris și-ați publicat în Occident volume de proză și eseuri... Presupun că v-ați încheiat socotelile cu trecutul, presupun că v-ați clarificat, pentru dumneavoastră înșivă, meritele pe care le-ați avut și erorile pe care le-ați făcut pînă în 1960. Presupun că ați început, de multă vreme, să vă uitați trecutul... Adică, cred că pentru dumneavoastră timpul a trecut. Noi, cei din țară, noi, cei care încercăm să înțelegem și să recuperăm trecutul, cînd e vorba despre dumneavoastră înnodăm firele exact la anul 1960, ca și cum timpul s-ar fi oprit atunci. Îmi dau seama ce dezagreabil poate fi asta pentru dumneavoastră. Presupun că sinteți neplăcut impresionat de insistența noastră, a celor de aici, asupra vinovățiilor dumneavoastră. Vă rog să înțelegeți mecanismul psihologic al acestui tip de regresivitate și să îmi răspundeți: vă mai simțiți vinovat pentru pactul dumneavoastră temporar cu puterea comunistă? Căci din 1960 încoace, dumneavoastră ați fost un scriitor interzis de puterea comunistă (din cauza fugii dumneavoastră în Occident) și, totodată, trecut sub tăcere sau aspru judecat de scriitori (din cauza cărților dumneavoastră: Drum fără pulbere, Pasărea furtunii etc. etc.)...

2. Asupra dumneavoastră planează cam multe neînțelegeri. De pildă, dumneavoastră, prin cărțile dumneavoastră, ați adus regimului comunist o serie de servicii, l-ați legitimat estetic; apoi, prin fuga dumneavoastră din țară și prin cărțile publicate în Occident, ați lovit puternic în regim. Dacă am așeza cele două acțiuni în două talgere ale balanței, care trage, pentru dvs., mai greu?

3. Aș vrea să vă înțeleg, cum aș vrea să înțeleg și epoca '40—'60. Spuneți-mi, dumneavoastră, ca și Sebastian Ionescu, ați crezut în socialism? Sau, dimpotrivă, ca Erasmus Ionescu, ați vrut să rămâneți burghez și, pentru asta, ați devenit comunist?

4. V-aș ruga să-mi vorbiți despre o carte care m-a șocat și entuziasmat, prin forța ei întinsecă, în momentul în care am citit-o: Cronica... Vă mărturisesc că am citit-o în 1986 și că, în urma lecturii, m-am gândit că ar trebui reeditată fără modificări. (Între timp a și fost reeditată.) Fără modificări, deoarece chiar deformarea din final a opticii, a viziunii ideologice, mi se părea simptomatucă pentru vremea în care a fost scrisă, pentru consecințele estetice ale presiunilor ideologice. Dacă Cronica... are finalul ratat, ratarea însăși e semnificativă pentru epocă, trădează perfect mutilarea apriorică la care e supus un creator într-un regim comunist. Uimirea mea era că o asemenea carte somptuoasă și sumbră a putut, totuși, să apară... Vorbiți-mi despre ea, domnule Petru Dumitriu. Aveați 33 de ani cînd a apărut...

5. Cînd și cum v-ați dat seama — indiferent din ce motiv ați făcut servicii puterii comuniste — că socialismul este infernul? Cînd și de ce v-ați decis să plecați? Să accept explicația din Ne întîlnim la judecata de apoi sau din Incognito și să cred că ați plecat dincolo pentru a depune mărturie și pentru a vă salva ca scriitor?

6. Mi-ați fost descris ca un personaj, ca un prinț (roșu) plimbîndu-și trufia pe străzile Bucureștiului. Erați un scriitor glorios, deși foarte tînăr. Ce s-a întîmplat cu trufia dumneavoastră acolo?

7. Domnule Petru Dumitriu, cine și cum a plătit fuga dumneavoastră în Occident? Care a fost prețul — uman și literar — pe care l-ați plătit dumneavoastră înșivă? Vorbiți-mi despre experiența dumneavoastră de scriitor român care, la 36 de ani, încerca să-și facă loc în literatura Occidentului.

8. Domnule Petru Dumitriu, sinteți unul din primii disidenți răsăriteni refugiați în Occident. Care a fost reacția Occidentului la dumneavoastră?

9. V-ați gândit vreodată cum ați fi evoluat ca scriitor dacă ați fi rămas în România? V-ați gândit vreodată cum ați fi evoluat ca scriitor dacă România însăși, în loc să fie supusă experimentului totalitar, ar fi evoluat — firește — pe calea capitalistă? V-ați gândit vreodată cum ați fi evoluat ca scriitor dacă, în loc să fiți cetățean român, ați fi fost, prin naștere, cetățean al vreunei țări occidentale? Vă rog, deci, domnule Petru Dumitriu, să-mi vorbiți despre relația dintre destinul dumneavoastră scriitoricesc și istoria secolului.

10. Domnule Petru Dumitriu, între Cronica de familie și Incognito — deci între cartea marilor familii aristocrate ori burgheze și cartea nomenclaturii reunite în ședințe — eu nu văd mari diferențe de culoare: pasta cu care vă portretizați personajele e la fel de sumbră, personajele dumneavoastră — cu mici excepții — la fel de repugnante. De ce? Sinteți, domnule Petru Dumitriu, mizantrop? Este cumva specia umană o specie fără speranță? Iar dacă este vreo speranță, de unde vine ea? Mă gândesc la Sebastian Ionescu...

11. În cărțile dumneavoastră, problema morală e mereu prezentă. Care sînt fundamentele moralei? — Întrebarea o pune Erasm Ionescu în Proprietatea și posesiunea. Cum răspundeți dumneavoastră la ea?

12. Cel mai mult din cărțile dumneavoastră îmi plac personajele feminine; spuneți-mi: ați cunoscut vreodată vreo femeie atît de obsedantă ca Elvira Vorvoreanu? sau o mamă atît de vorace precum Cornelia Ionescu?

13. Dumneavoastră ați scris, toată viața, cărți. De ce? Ce sens are ca un om să scrie cărți? Chiar credeți în sensul culturii?

14. Domnule Petru Dumitriu, am așteptat să fac acest interviu aproape trei ani. Căci ați refuzat să-mi răspundeți înainte de-a apare Incognito. Ce speranțe vă puneți în apariția acestei cărți în România? Și acum, cînd ea a apărut, cînd veți veni totuși în țară?

noiembrie 1993, Cluj

MARTA PETREU

DIALOG EPISTOLAR

Scriu aceste rânduri spre cunoașterea necunoscutului care sunt eu, om complex și contradictoriu, atât de contrastat până chiar și în caracterul său multiplu, încât are chiar și o axă centrală, neclintită către Dumnezeu și aproapele. Devenită conștientă la pubertate, ascunsă în cei vreo zece ani cât a durat frăția cu dracul până am trecut puntea, această axă este evidentă de atunci, adică, exact din anul 1960, Incognito (1962) fiind primul și principalul punct de reper, apoi de prin 1979 (Au Dieu inconnu) și până în ziua de astăzi.

În jurul acestei coloane vertebrale s'au organizat și întreciocuit calități, pulsioni, defecte diverse, variate, în general caracterizate prin darul de a iubi, darul prieteniei, darul conștiinței morale chiar și în păcat: capabil de greșeală și de păcat, nu sunt capabil de orbire, nici în ce mă privește pe mine, nici în ce-i privește pe ceilalți. Și încă: mi-e mai ușor să fiu indulgent față de alții decât față de mine însumi. Dar față de cel ce mă nedreptățește sau umilește mă impietresc. Nu-i doresc răul, nu-i doresc să sufere: îmi doresc mie să nu-l mai văd și să nu mai aud de el.

Dintr'o copilărie paradisiacă, orotită, iubită și iubitoare, înconjurată de cărți și reviste franceze, și în care licărea deja de la vârsta de trei-sprezece ani darul de a scrie (în limba franceză; la paisprezece Les trois combats avec l'hydre, povestire cu titlu profetic pentru viața mea), la cincisprezece, șaisprezece, Meșterul Manole (piesă în versuri), la șaptesprezece Niobe, prima proză din Euridice), cel mai important eveniment a fost, pentru mine, începutul rugăciunii, al vieții interioare, al vieții religioase — între Sfânta Scriptură și Yoga lui Eliade, publicată de Fundațiile Regale.

La șaptesprezece ani, în toamna lui 1941, Parisul, Franța, țelul meu firesc, patria duhului meu, fiind inaccesibile sub ocupație germană, dar eu știind deja franțuzește, nemțește, englezește, latinește și italie-nește, am câpătat bursa fundației Humboldt, care încă din secolul al XIX-lea ajută studenții merituoși din Estul Europei să studieze la universitățile germane.

Cum? Hitler? Războiul? Genocidul evreilor?

Răspuns: am pregătit la Universitatea din München o teză de doctorat despre o operă a genialului mistic Jakob Boehme (1575—1620? nu-mi mai amintesc), inspirator al lui Hegel, al lui Schelling și al lui Balzac. În treacăt fie zis: prin Hegel, Boehme este inventatorul și inspiratorul dialectice marxiste. Teza a rămas nescrisă și eu n'am promovat, căci în August 1944, eram acasă, în vacanță, și nu mi-am mai terminat studiile. Acolo, în Germania, am învățat ce e dictatura, ce e totalitarismul, ce e războiul, ce e nefericirea și nebunia omenească. Și am citit, am citit pe nesăturate, din cele două milioane de volume ale Bibliotecii de Stat din München; și am mai învățat o limbă, spaniola.

Unul din profesorii mei, Kurt Huber, a fost decapitat de nazisti pentru că era contra războiului; doi studenți, discipoli ai lui, pe care-i cu-

noșteam de la cursul lui și cu care făceam scrimă la sala de arme, au fost decapitați și ei, precum și sora unuia din ei, pentru răspundere de manifeste contra războiului.

Reintors acasă, casa mea de naștere, paradisul copilăriei și adolescenței mele a fost distrusă de tunurile germane, noi fiind refugiați în pivniță (mama, sora mea și cu mine), schije de obuz fășnind prin ușa pivniței, roșii în întuneric, și casa izbită de explozii prăbușindu-se pe capul nostru.

Apoi a venit eliberarea de către despotismul ruso-asiatic cu barbaria sa politico-militară și bandele sale de jefuitori și siluitori. O asemenea bandă m'a despuiat de manta într'o noapte de decembrie 1946 și mi-a lăsat trei cicatrice de răni în creștetul capului: lovituri cu țeava pistolului, din lipsă de cartușe. De ar fi avut un glonț, numai unul, ași fi murit atunci, la douăzeci și doi de ani.

Am fost trădați la Ialta de către președintele Roosevelt, lăsați la

inchisoarea din centrul Timișoarei. Acuma, viața mea și a familiei mele, părinți, soră, tovarășă de viață, totul depindea de mine — sau totul ar fi fost pierdut, dacă-mi pierdeam eu viața eroic. Am mai trăit opt ani acolo — acolo, departe, atunci, odinioară. Pasărea furtunii: primul capitol, puternic, o furtună pe Marea Neagră, restul, rușinos, vinovat. Și încă, Leontiev Scremutu m'a chemat la raport, să-mi spună cum să suceso povestirea.

Cuvânt de neuitat, el, mie: „Moartea mea nu e același lucru cu moartea unui chiabur“. De parcă moartea ar face diferență! Ce îngâmfare! Marxiștii, deja de la Marx cetire: o seminție îngâmfată, dezmințită și nimicată de istorie.

1954: treizeci de ani, în toată puterea. Cronică de familie. Puternică zidire, strâmbată și desfigurată de presiunea oarbă ce venea de sus și ne strivea pe toți. Douăzeci și patru de povestiri, șase sute șaiszeci și șase de personaje, unele desfigurate, al-

Petru Dumitriu

COGNITIO INCOGNITI

cheremul rușilor pentru aproape jumătate de secol. Eu muream de foame și voiam să scriu. În 1947 am publicat Euridice. Apoi, partidul comunist a pus ghiara pe edituri și presă. Neștiind decât să scriu, fără cale deschisă către Occident, am devenit redactor la Flacăra, am scris nuvele conforme ideologiei partidului comunist, dintre care Bijuterii de familie avea să rămână, cred, în istoria literaturii române; căci în chestiunea răscoalelor din 1907, inima mea era de partea țăranilor răsculați și zdrobiți cu tunul.

Alte nuvele nu vor rămâne, deși ici-colo scilipea un dar al discuțiilor dramatice, al simpatiei pentru suferința omenească — totul fiind însă falsificat de tendința politică marxist-leninistă, sistem de iluzii, de minciuni și de cruzime barbară, căruia i-a fost supusă omenirea de la frontiera Austriei până la Oceanul Pacific, cu asentimentul aliaților occidentali, și fără ca nici un sovietolog, nici unul, nici în vis, să-i prevadă prăbușirea în toamna și iarna lui 1989.

Tirania biruitoare, admisă și tolerată de Occident, domnea în România. M'am supus scrâșnind din dinți. S-a deschis un mare șantier faraonic. Am scris începutul unui roman pe această temă. La o doua vizită la Canal, am văzut o nouitate: coloniile penitenciare ale Ministerului de Interne. Capitolele de început apăruseră în Viața Românească. Nu mai puteam da îndărăt. Când scriam Vânătoare de lupi, bun capitol de început, restul minciună și nevrednicie, tatăl meu era închis, nevinovat, în

tele de neuitat. Premiul de Stat? Nicidecum. Nici măcar pentru că mă sucisem cum voiau ei. Nu era destul de proastă cartea pentru Premiul de Stat.

După aceea, Biografia contemporane. În bucăți, în Steaua, în VR. Pe dedesubt, din umbră, disgrația. Bănuiala, invidia, reaua voință.

Știam unde duce. Cunoșteam programul. De la Esenin, Maiakovski, Mandelstam, Fadeev, Pasternak citire. Sinuciderea. Sau persecuția ascunsă dar nu prea ascunsă. (Iar acuma știu și mai bine: asasinatul, ca Marin Preda.)

Am hotărât să nu aștept. M'am zmulș. Părinții mei, sora mea, sora soției, fosta mea soție, prietenii apropiați: la zdup. Copilul: la orfelinat.

Nici unul dintre ei nu mi-a reproșat evaziunea din marea pușcărie. Au înțeles. Știau că nu eu eram temnicerul, schingiuitorul, călăul. Ci Burghiu-Vrej, Chivuța Scoica și cum îi mai chema pe clovnii sinistri, unul mort de cancer, celălalt pseudo-sinucis, asasinat de securistul de pază, tot sistemul acela oribil din care eu mă smulsesem.

Ca să cad plească în stânga intelectuală a Occidentului.

Imediat, în 1962, am scris Incognito. Ce? Transfulul asta? Trădătorul asta? Anticomunist, antisovietic, antiumanist, anti, anti, anti?

Cel mai talentat prozator polonez de după război, Marek Hlasko, s'a sinucis în exil la Wiesbaden. Al doilea după el, Jerzy Kosimski, s'a sinucis la New York. Cel mai mare poet german de după război, Paul Celan, evreu bucovinean și bucureștean, al

cărui prieten am avut onoarea să fiu, s'a sinucis la Paris. Rusul care a scris Am ales libertatea s'a sinucis în Statele Unite. Drăguțul de dansator român pe care-l mai știți poate și care a respins propunerile sexuale ale tovarășului Ocnăraș s'a sinucis la Paris. Iar Marin Preda a fost ucis mișelește la Mogosoaia, în taină, sub pecetia minciunii și a tăcerii.

Așa ași fi pierit și eu, dacă rămăneam în țară. Prin sinucidere sau asasinat amulat în sinucidere.

În schimb, în Occident, am fost atât de nefericit, încât, ani de zile, privind cum trec trenurile de mare viteză, fulgerătoare, tunet și trăznet, prin gara Bad Godesberg (față de Bonn, Bad Godesberg e ca Băneasa față de București, cu acolo locuiesc), mă gândeam până mai ieri, până ieri: „Numai un pas ai de făcut. Din marginea peronului până între șine. Izbitura, clipita, întunericul, nimicul. Haine făcute ferfeniță, amestecate cu oase rupte și carne sfâșiată, într'o baltă de sânge. Gata. Ai plecat. Nu mai ești nicăieri“.

Asta, de treizecișitri de ani. Ispită.

Eu spun că am ispășit. Eu spun că acela care mai vrea ceva de la mine este un prigonitor. Eu spun că ajunge. Cine nu mă crede, să trăiască treizeci de ani în exil în Occident, și să-și aducă atunci aminte de ce spun eu aici, și că nu m'a crezut, și că s'a înșelat amarnic.

Acuma, iată-mă, la șaptezeci de ani. A treia perioadă a vieții mele, poate scurtă, începe. Prima, a fost copilăria fericită, adolescența, tineretea, scriitorul de mituri poetice. Apoi, minciinosul de stat și de partid, scrâșnind din dinți de revoltă nepuțincoasă, în stare a scrie pagini nepieritoare și văzând aceste pagini spurcate de tirania partidului. Treizeci și șase de ani, apoi smulgerea, cum te-ai smulge din fălcile balaurului, lăsându-i un braț sângerând între dinți.

A doua perioadă, treizeci și trei de ani în Occidentul pustiu, dușmănos, fără inimă. Din zece unul, șomer. Din cinci unul, funcționar. Din zece unul, comunist — chiar și acum! Din zece, toți zece, buimăciți, rătăciți, dezorientați.

Și tu, în mijlocul lor, scrie într'o limbă străină, pentru niște străini, străin printre străini. Ești pierdut. Supraviețuiești prin minune. Nu ca prin minune, ci prin minune.

Cititori ai lui Incognito, deveniți prieteni, se dezvăluie a fi intruparea bunătații omenești. Unul la mie, sau la zece mii. Dar acela îmi întinde mâna și nu mă lasă să mă înec. Și moare, dar iată, încă unul, și iar scap de înec. Și scriu romane, eseuri religioase și mistice. Și uite că în singurătatea și pierzania mea — căci sunt, mă cred, singur și pierdut — o femeie vine și-mi spune: „Am citit Incognito. Te iubesc“.

Acum începe a treia perioadă, ultima, de la eliberarea României înainte, iar pentru mine, de la șaptezeci de ani până la moartea mai mult sau mai puțin apropiată. Acuma scriu din nou pe românește. Și în franceză ca până acuma. Nu mai sunt exilat, sunt la mine acasă, printre prieteni. Obosit, dar fericit. Trebuie să mă grăbesc, căci nu mai am mult timp, dar mult de scris.

UN AMBASADOR AL CULTURII ROMÂNE

Am primit, din păcate doar acum, la începutul anului 1994, volumul *Quinze poètes roumains*, choisés par Dumitru Tepeeneag, Belin, 1993. Într-o ținută grafică ce stărnește admirația și invidia, volumul reunește — de la Gellu Naum și Doinaș, la Cărtărescu și Florin Iaru — cincisprezece poeți pe gustul domnului Tepeeneag. Traducerile sînt semnate de Michel Deguy, Dumitru Tepeeneag, Alain Paruit, Pierre Oster, Christian Audejean, Bernard Noël. Fiecare poet beneficiază de o fișă bibliografică. Apariția celor 15 aleși români în colecția *L'extrême contemporain* dirijată de Michel Deguy se datorează, evident, eforturilor lui Dumitru Tepeeneag, căci acest scriitor crede că acum, în pragul anului 2000, „la poésie roumaine est florissante”.

Știm din jurnalul parizian al domnului Tepeeneag ce greu este pentru un scriitor din Est, dintr-o țară neinteresantă pentru punctul de vedere occidental, cum e și România, să apară la o editură occidentală mare. Cu atât mai puțin poate interesa o carte de poezie, fie ea o antologie. Căci pentru Occident cultura română nu există. Scriitorii români faimoși în Occident — un Cioran, un Ionesco — nu s-au legitimat niciodată drept exponenți ai unei culturi reale lăsate acasă... Ionesco s-a declarat (și chiar este pe jumătate) francez, Cioran și-a recunoscut fie proveniența dintr-un vag geografic răsăritean — o țară din Balcani — fie, ca o glumă de prost-gust, descendența dintr-o mamă unguroaică... În loc să tragă după ei alte nume din literatura română, acești scriitori par, mai degrabă, că s-ar rușina de patria lor culturală...

De aceea, gestul domnului Tepeeneag, de-a prezenta publicului francez 15 poeți din România, îmi pare singular și mă emoționează.

Domnul Tepeeneag a editat, după '90, și seria nouă a revistei sale, și anume *Les nouveaux cahiers de l'est*. Superbă, revista condusă de domnul Tepeeneag unea semnături din geografia fostelor țări socialiste și le amesteca, într-un dozaj bine gândit, cu colaborări din Occident. În felul acesta, Emil Brumaru, de pildă, semna alături de Michel Deguy, Bohumil Hrabal ori Jiří Kolář; cu alte cuvinte, dl. Te-

Quinze poètes
roumains

—

peeneag amesteca scriitorii români cu cei est-europeni și vest-europeni, obligându-i pe cei din urmă să ia act de existența literaturii române. Cum revista se difuza prin rețeaua P.O.L. éditeur, răspîndirea culturii române în Occident era un fapt real; de pildă la Salonul Internațional de Carte al Parisului, *Les nouveaux cahiers*... erau expuse în pavilionul foarte bine plasat — spun cei ce-au văzut Salonul — al Editurii P.O.L.

Acum, din motive financiare, revista nu mai apare. E păcat că statul român, prin instituțiile sale culturale, nu găsește de cuviință s-o finanțeze, căci apariția ei difuza cultura română în Occident incomparabil mai eficient decît orice centru cultural sau decît orice ambasadă.

Nu știm cum pot fi recompensate strădaniile domnului Tepeeneag, care nici măcar nu este — grație lui Ceaușescu și, astăzi, Ministerului de Externe, în primul rînd — cetățean român. Cum nu știu nici cum li se poate mulțumi celor cîțiva traducători ce constituie totodată specialiștii occidentali în limba-cultura română. De pildă, Marco Cugno, traducătorul lui Noica în Italia, ori Roland Erb, traducătorul lui Arghezi; dovada valorii excepționale a acestor traducători este dată de faptul că Noica și Arghezi au fost publicați de două din cele mai importante edituri europene: Il Mulino și Suhrkamp.

Deci: cum li se poate mulțumi acestor ambasadori ai culturii române? Sau după obiceiul locului — adică ignorîndu-le eforturile și faptele, eventual jignindu-i prin indiferență. Sau după obiceiuri ceva mai vestice: aducîndu-i în țară, prezentîndu-i cu toate onorurile, oferîndu-le sprijinul nostru financiar, în speranța că vor recidiva...

MARTA PETREU

Starea filosofiei

„Peisajul autonom” și „peisajul de fundal”

(I)

După cum era de așteptat, critica de întîmpinare a supraevaluat *Jurnalul de la Tescani* (Ed. Humanitas, 1993) al lui Andrei Pleșu. Literații noștri, o știm, se prosternază în fața oricăror fraze care aduc a speculație. Cît despre filosofii noștri (specie, e drept, pe cale de dispariție), ei nu cunosc alt ritual critic decît acela al tîmlierii publice reciproce (excepțiile nefăcînd altceva decît să întărească regula). Or, să spunem lucrurilor pe nume: această cîrtulie nu e semnificativă în sine, ci, indirect, ca „simptom”, ca indiciu al unei crize existențial-spirituale. Pleșu însuși recunoaște că singurele sale cărți ce-l exprimă cu-adevărat sunt *Pitoresc și melancolie*. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană (1980) și *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului* (1988). *Jurnalul de la Tescani* e dezamăgitor în primul rînd ca jurnal. Nu spun că ar fi trebuit neapărat să ne așteptăm aici la analize critice ale regimului comunist (dacă am citit atent, există o singură referire la confruntarea cu autoritățile de partid și de stat: „Pentru a doua oară, la interval de șapte ani, sînt catastrofat socialmente. Și — ca și prima dată — sînt euforic”); dar oculta-reace această voită a istoriei și-a propriei biografii, în spirit noician, nu se răscurăpără în plan estetic, cum a fost cazul cu *Rugați-vă pentru fratele Alexandru*. Stai puțin — ar putea interveni cineva —, dar Pleșu nu vrea să scrie un jurnal obișnuit, ci unul de idei. De acord, numai că poate oricine compara *Jurnalul de la Tescani* cu *Jurnalul de idei* al lui Noica: diferența e strivitoare, chiar și dacă, pentru a fi drepti, ne limităm la un singur an dintr-un caiet sau altul al jurnalului noician. Și-apoi, în timp ce notațiile lui Pleșu despre pajiștile cu flori, despre un iepure care țîșnește dintr-un tufis, despre o căprioară gonită de-un ciine, despre livadă și despre ciuperci, despre amurg și despre brazdele lăsate de plug — chiar dacă, uneori, găsesc metafora fericită (pădurea, „colecție de nuduri spectrale așezate pe purpură”) — nu trezesc în cititor vreo rezo-

nanță anume, zgîrcitele note intime ale lui Noica — despre cum a mers cu autobuzul, cum a făcut autostopul, cum a jucat ping-pong — sunt adine mișcătoare. Lui Pleșu nu-i reușește jurnalul de idei pe modelul lui Noica, dar nici jurnalul poetic pe modelul lui Petru Creția, cel din *Norii și Oglinzile*. E sigur că Pleșu însuși știe lucrul acesta. Întristător e faptul că nu-l știe (ori nu vrea să-l spună) critica. *Jurnalul de la Tescani* nu trebuie receptat în sine, ca obiect estetic autonom, ci — cum plastic se exprimă însuși autorul — ca „reziduu”. Chiar și faptul că, pe multe pagini, jurnalul nu face altceva decît să transcrie peisaje e semnificativ în acest sens. Ne amintim că, în *Pitoresc și melancolie*, ni se atrăgea atenția că: „Propunîndu-și natura drept obiect pur, privitorul se afirmă încă și mai acut pe sine ca subiect. Încît »peisajul autonom» devine »peisajul de fundal» al conștiinței care îl contemplă” (p. 20). Astfel, peisajul este un „episod din biografia omului” (p. 44), „expresia crizei de principiu în care se află sentimentul european al naturii” (p. 9). Care natură, la rîndu-i, nu e decît un „mediu”, „un loc de trecere, o cale, o transparentă”, „simbol al purei mijlociri” (p. 171). La fel cum natura nu e o soluție (p.172), tot așa, *Jurnalul de la Tescani* nu ne oferă o dezlegare, o rezolvare. Singura, cred, rațiune pentru care Pleșu l-a publicat este tocmai această transparentă peisagistică a sa. O transparentă care are prea puțin de-a face cu *Tescanul* real: numai atît cît să ofere ocazia cristalizării unui spațiu pur, ideal, mediu optim pentru dansul crud al dilemelor conștiinței. *Tescanul* este echivalentul simbolic al Păltinșului: loc al despărțirii și-al simultanei regăsiri („Mă simt mai strîns legat de dl. Noica ca orîcînd înainte”). Drama intimă — domiciliul forțat la Tescani — a înlesnit și-a disciplinat mersul spiritului. La București te poți despărți de oricine, dar — orice s-ar zice — e foarte greu să regăsești pe cineva.

VIRGIL LEON

GHEORGHE GRIGURCU răspunde lunar la o întrebare

Stimate, domnule Gheorghe Grigurcu, iată-ne la începutul unui nou an, într-un climat marcat de dezinteresul (indeosebi din partea puterii) pentru literatură și cultura noastră. Scriitorul român continuă, totuși, să creadă în cuvintele și visurile sale. Spuneți-ne, vă rugăm, cu ce gânduri începeți dumneavoastră acest nou an?

A mai trecut încă un an postdecembrist... Sentimentele ce le încercăm în acest moment fac parte din spectrul negativ în așa măsură, încît a le înșira ar părea un act de extremism psihologic, de romantism sumbru: decepție, frustrare, umilință, durere, deznădejde etc. Sîntem aidoma unor oameni foarte tineri suferind din dragoste. O dragoste copleșitoare ne-a dezamăgit. Avînd un obiect incorporeal („mai binele”), sîntem liberi a o idealiza mereu, sîntem liberi, astfel, a ne adînci mereu suferința...

În locul democrației visate, avem o democratură (cuvînt ce, rimînd cu caricatură, nu cred, că are nevoie de explicații). Clica ajunsă la putere printr-o colosală fraudă politică și morală a înțeles că decorul trebuie repede schimbat, că se cuvine a simula un anume „liberalism” și o anume „europenizare”, pentru a putea funcționa „ imaginea României în lume”, draga de ea, binecunoscută pîrghie ceaușistă, aducătoare de credit și credite. Sacrificiul de singe a jucat rolul unei macabre cărți de vizită. Aceștia sîntem, primiți-ne în Europa! Admirați-ne, stimați-ne, ajutați-ne! Numai că pe această carte de vizită n-au apărut numele eroilor, ci numele unor foști înalți demnitari și propagandiști ai dictaturii, travestiți, e drept, în revoluționari, însă scurtă vreme, pînă a început să meargă mașinaria și au prosperat afacerile. Autenticii revoluționari au fost împinși în minciună, dacă au murit („nu știm cine a tras”), ori în uitare, dacă sînt vii (din cele 39 de persoane ce figurau în prima listă a conducerii țării, propusă de FSN, după doborîrea lui Ceaușescu, au rămas doar... trei). Și încă uitare e un eufemism elegant. Căci cei mai activi opozanți ai genului Carpaților sînt împroșcați cu un noroi extras, după toate probabilitățile, din canalele subterane ale capitalei în care s-au stabilit „teroriștii”, și minuiți, cu certitudine, de teroriștii fascisto-comuniști ai verbului, aflați sub oblăduirea autorităților, ba chiar devenind autorități ei înșiși.

Ce s-a întîmplat, de fapt? Jules Monnerot propune o schemă de desfășurare a revoluțiilor, alcătuită din trei faze. Descompunerea, care constă în dezagregarea structurilor politico-sociale existente, efervescența, care este etapa revindicărilor „absolute”, deci revoluția propriuzisă, și recompunerea, adică refacerea ordinii, prin redistribuirea funcțiilor. În România, faza efervescenței a fost minimă, comprimată de măsurile arbitrare ale pseudorevoluționarilor ce s-au constituit în grup conducător, dezvoltîndu-și fără întîrziere o funcție represivă, aidoma celei stipulate în doctrina statului „socialist”, și avînd aceleași obiective (persecutarea și „zdrobirea” opoziției, hărțuirea intelectualilor, dezinformarea etc.). Miezul revoluționar a fost astfel eludat. Întocmai cum prevedea, în abstract, Monnerot, masele care au săvîrșit revoluția nu sînt beneficiarele ei. Fenomenul a căpătat contururi abrupte prin scăderea catastrofală a nivelului de trai și prin extinderea imensă a corupției. Cu neînsemnate schimbări („rotația cadrelor”), profitorii de ieri sînt și profitorii de azi. În schimb, figurile consacrate ale mișcării revoluționare sînt date la o parte, printr-o răcire sau chiar deturnare a patosului inițial. În primul rînd, a fost înlăturat personajul principal al Revoluției, Adevărul. Nu-l vedem la față. Ei bănuim doar trăsăturile, întrucît se află în penumbră. Ca o moștenitoare a regimului concentraționar, actuala putere a României continuă a trata Adevărul ca pe un prizonier de conștiință.

O specială atenție se acordă, bineînțeles, culturii. De la agramatismul crunt al lui Nicolae Ceaușescu și al consoartei sale cu „științifică” afectare, s-a trecut la agramatismul mai potolit al actualilor guvernanți. Limba de lemn a rămas, gata a ne lovi, cum spunea cineva, în moalele capului, asemenea unui ciomag. Alături de agramatizări, s-au regrupat — nu se putea altminteri — și oportuniștii cu vechi state de plată, ticlitoriții de omagii, protocroniștii, șefuleții culturali de odinioară. Toți, colindători, cu suflu improspătat, ai restaurației. La ce ne putem aștepta de la această selectă echipă? Răspunsul nu e greu de dat. La o „preocupare” pe măsura primejdiei pe care o reprezintă intelectualii pentru mentalitatea totalitară, la șicanări minuțioase, la persecuții artistice, la dezinformări, intrigi, provocări de înalt profesionalism. La o tactică elaborată cu maximă grijă împotriva tuturor formelor de manifestare a

spiritului critic. Poate crede cineva că „absolut din întîmplare” bugetul acordat culturii românești, în ultimii ani, e cel mai scăzut din Europa? Că Uniunea Scriitorilor trece printr-o criză ce pare fără ieșire? Că revistele de cultură se zbat deznădăjduite în cinica plasă, de cea mai ceaușistă concepție, a „autofinanțării”, gata a-și da sufletul? Ni se aruncă în obraz, cu impertinență, că „facem politică” și că, în consecință, „ne-am lăsat de literatură”. Dar cite cărți nu zac de ani îndelungați la edituri ori numai în sertarele noastre, cînd n-am mai avut curajul a le încredința, în vremea din urmă, editurilor, pe motiv că, nefiind „senzaționale”, sînt „greu vandabile”? Ce-au făcut, ce fac în favoarea noastră „organele” culturii? Gluma cu șampania, o băutură pe care o consumă poporul prin reprezentanții săi, nu e demodată. Șampania culturii noastre postrevoluționare iluzie la banchetele unui conservatorism și ale unui festivalism ce derivă din frica subiacentă a falsului asumat. Oprind evoluția gândirii critice, ei proslăvesc, în chip fariseic, un trecut care oferă, de fapt, lecția libertății. Lăsîndu-ne pradă celor mai negre condiții de existență, ei înalță ochii cu tupeu, la cerul principiilor pe care le încalcă.

Dacă se va schimba ceva, nu-mi dau seama cum anume, nu-mi dau seama cînd. În orice caz, va trebui să fie o schimbare din afund, o curmare a răului la rădăcină. Mărturisesc că mă gîndesc nu doar la o înfruntare frontală (așa ceva am avut și am pierdut în vizio-narul decembrie), ci și la împrejurarea că suferința i-ar putea împinge pe oameni la o „clandestinitate”, la un „complot” al Adevărului împotriva minciunii. Și primii creștini și slujitorii atîtor alte cauze drepte de-a lungul istoriei au fost nevoiți a se ascunde uneori în catacombe, înainte de a izbîndi. Nu e o rușine aceasta decît pentru impilatori... Oamenii de bună-credință se retrag acum, tot mai mult, în taințele sufletului lor. Prin uriașă adîncire, mișcarea de tristă repliere a dezamăgiților poate deveni, în adîncuri, o forță teribilă, care, dintr-o lovitură, să dărime eșafodajul minciunii. Mămăliga națională poate să explodeze încă o dată, cu rezultate uluitoare...

Cred că reîntregirea României nu va putea avea loc decît dacă vor veni între noi Basarabia, Bucovina de nord, ținutul Herței și, neapărat, figura augustă a Majestății Sale Regelui Mihai I.

Rareori, ca la acest început de an, mi se pare mai îndreptățită aprecierea pe care Bernanos o dă speranței: „Cea mai mare și mai dificilă victorie pe care un om poate s-o obțină asupra sufletului său”.

DOSAR

EPISTOLAR I. NEGOIȚESCU — D. ȚEPENEAG

München, 26 mai '89

Dragă Țepe,
chiar acum am primit mesajul tău și tocmai mă pregăteam și eu să-ți scriu. Poate ai auzit că lucrez (pe terminate) la o istorie a lit[eraturii] române, care trebuie să apară anul viitor în română și în traducere germană. Bine înțeles, oniricii ocupă un loc însemnat. Am scris deja despre Dimov, S. Titel, Gabrea, V. Tănase. Vintilă Ivăncănu nu mi-a trimis cărțile lui, cum îl rugasem repetat. Te rog, când vii la München, adu-mi cărțile tale românești și manuscrisul românesc al celor care au apărut, ca traducere, în franceză.

Te aștept deci pe curînd și toate bune!

nego

München, 11 iulie 1989

Dragă Tsepe, am primit ultimul plic și aștept urgent Frig și Exerciții (promise de dulcea Monă), cum și Turcea și Mazilescu (promise de

München, 19 iulie 1989

Dragă Țepe, azi ți-am trimis textul comis despre tine. Am primit materialele tale toate (și cărți), voi mai folosi din ele în prezentarea grupului și curentului oniric. Mulțumesc. Voi răspîndi „chemarea” — dar e ilizibilă adresa lui Nedelcovici. Eu am identificat-o din **Indicatorul Poliției Naționale**. Dar cum vor răspunde cei care nu-l dețin? O neglijență de neiertat. Primesc și eu scrisori la care nu pot răspunde din aceste cauze...

Nego

Villecroze, 25 august 1989

Dragă Nego,

Sunt din nou în sudul Franței și lenevesc la soare cugetînd la soarta mea de scriitor bilingv. Pînă cînd să tragi tu granița nemiloasă între cărțile mele care fac parte din literatura română și cele care sunt excluse, nici nu mă gîndeam la treaba asta. Am început să scriu în franceză în urma unui pariu cu mine însumi. Pe urmă

de figură: acela al scriitorului care folosind limba adoptivă părăsește definitiv limba maternă (de ex. Cioran) și acela al scriitorului cu adevărat bilingv care izbuteste să se mențină în ambele limbi, chiar dacă nu cu exact același succes. În această a doua categorie mă înscriu și eu. Ar mai fi cazul lui Nabokov care a scris în trei limbi: în rusă, franceză și (pînă la sfîrșitul vieții) în engleză. Trebuie să știi că Nabokov, în pofida acestor trădări repetate, e astăzi publicat cu mare pompă de către ruși, e socotit scriitor rus. Ceea ce și mie mi se pare oarecum exagerat. Desigur faima internațională a lui Nabokov a împins la aceasta, așa cum prin anii '70, în România, se scria despre Ionesco ca despre un scriitor român.

Dar oare Nabokov e socotit într-adevăr scriitor american?

Cazul meu de scriitor bilingv care alternează scrierile în cele două limbi (le public doar pe cele în franceză pentru motive lesne de înțeles), fără să-și fi părăsit limba maternă (limba maternă a lui Ionesco e franceza!) e, firește, mai complicat și probabil că

ficilă de realizat!) Cartea asta e socotită cum?

Știi că Heidegger consideră traducerea consubstanțială gîndirii. Cînd gîndim, spune el, traducem din propria limbă în limba proprie. Căutarea cuvîntului propriu, cel care numește exact obiectul gîndit, aceasta e gîndirea asemenea traducerii.

Eu sint foarte mulțumit de bilingvismul meu (și am trudit ca să ajung la situația asta!). De bilingvismul meu activ. Călare pe două limbi, mă ajut cînd de una cînd de cealaltă: mă simt mai bogat și mai îndrăzneț; nu mai trăiesc cu spaima în sîn că nu nimeresc expresia exactă sau că pe alocuri folosesc franțuzisme sau românisme; cele două limbi aparțin aceluiași spirit lingvistic, coabitarea e posibilă.

Voi traduce (liber!) **Roman de gare** ca să catadicsești să-l citești și să-ți dai cu părerea. Și poate că-l voi publica în Basarabia. Da! Da! Ca și celelalte scrieri în limba lui Bogdan Petriceicu Hîjdeu.

Al tău devotat și bifurcat,

Tsepe

München, 26 mai 1989

Dragă Țepe,
chiar acum am primit mesajul tău și tocmai mă pregăteam și eu să-ți scriu. Poate ai auzit că lucrez (pe terminate) la o istorie a lit. române, care trebuie să apară anul viitor în română

Paris, 28 sept. 1989

Dragă Nego,

Nu mi-a sugerat nimic cu privire la textul tău despre mine pentru simplul motiv că nu am citit nimic din cele trei pagini dactilografiate. Și deci nu am reacționat din primul moment și pentru că nu am propus ca prințipi să am comentariu asupra cărților mele. Dar tu ai insistat să-mi spun părerea; și pentru că, înțelegându-mă, am prezentat observații despre scrierile bilingve și călăuzit de oportunități. Am vădit probabil influența lui Ștefan Iancu în această direcție.

tine). Am trimis deja primele trei capitole din Cuvîntul nisiparniță la **Dialog** (le-am fotocopiat), am citit tot textul și deasemeni Așteptare, iar acum am început **Zadarnică** e arta fugii (lui Zenon). Te citesc cu plăcere și mai ales am început să scriu cu plăcere despre tine pt. **Istoria literaturii**. Îndată ce-i gata, îți voi trimite textul respectiv. Vă sărut pe amîndoi.

nego

Au sosit chiar azi Monele!!!

München, 17 iulie 1989

Dragă Țepe, azi am terminat de scris textul meu despre opera ta. Am scris cu mare admirație față de această operă, care impune. Sper să-ți placă — urmează să dactilografiez și să fotocopiez textul și ți-l trimit (vineri îl înregistrez pt. BBC). Iartă-mă însă dacă îți fac, înafară de acestea, o cerere. Am nevoie, tot pt. **Istorie**, de cartea lui Cioran, **Pe culmile disperării**, re-editată de Tacou la Paris. Ai putea să o procuri tu pentru mine? Îți mulțumesc.

nego

mi-a venit ideea cărții-nisiparniță. Și am continuat pentru că într-un fel era mai simplu: editorul era mulțumit să nu aibă de plătit un traducător. Dar nu m-am gîndit nici un moment că în felul ăsta mă excludeam din literatura care în definitiv mă zămislise. Asta deși literatura franceză fusese pentru mine încă din adolescență — educația burgheză permițîndu-mi-o — o a doua mamelă.

Bineînțeles, la prima vedere, ideea că o literatură e formată din cărți scrise direct în limba cititorilor ei pare implacabilă. Și cum cazurile de emigrare lingvistică, de schimbare de limbă, au fost foarte rare, nimeni n-a stat să mediteze asupra statutului scriitorului bilingv. De cînd însă, să zicem după revoluția rusă (din octombrie), s-au creat situații de exil prelungit, un anumit număr de scriitori din Estul european au fost tentați ori chiar siliți să recurgă la limba adoptivă; ar fi poate timpul să se analizeze mai aprofundat această situație relativ nouă.

În ce privește scriitorul bilingv, trebuie deosebit între două cazuri

„filozofia” bilingvismului de aici trebuie s-o pornească.

Ce se întîmplă, de pildă, dacă îmi traduc eu însumi cele două romane (și jumătate, dacă socotim și **Le Mot sablier**) în română? În cazul publicării lor în România vor intra în care categorie? Aceea a traducerilor? Adică scriitorul român (totuși!) Țepeneag traducînd pe scriitorul francez (oare?) Tsepeneag iese din categoria de scriitor original și cade în aceea de simplu traducător... Dar cine garantează că aceste cărți apărute în franceză n-au fost scrise mai întîi în română, așa cum voi face cu următoarea carte? Mai ales că **Roman de gare** e mai mult decît inspirată de nuvela **Așteptare**, scrisă deci cu douăzeci de ani în urmă, la Sinaia, și publicată în România în revistă și apoi în volum. Între ele există raportul dintre o sonată și o simfonie.

Ori presupune că fac o traducere liberă (o „prelucrare”) a unuia din romanele mele scrise în franceză. Și-i schimb și titlul. Și-l public în România. (Ultima afirmație e cea mai di-

München, 2 sept. 1989 Dragă Țepe, nu pot spune că scrisoarea ta nu mi-a dat de gîndit, cu toate că ideile mele în privința scriitorilor bilingvi sunt ferme, legate mai cu seamă de problemele istoriei literare. Pentru mine, limba este factorul esențial în literatură și deci scriitorul aparține literaturii limbii respective. Ceea ce nu înseamnă că nu apar situații complicate și greu de dezlegat. Chiar și pe Ionesco, pe care nu-l cunosc decît din opera sa dramatică exclusiv franceză, multe lexicoane îl declară „scriitor român de limbă franceză”, deși nici măcar prin tematică nu sunt românești piesele lui de teatru. Pentru mine, doar autorul lui Nu este scriitor român (el însuși, prin '45-'46, la Paris, nu era hotărît dacă să rămînă autor român sau să devină autor francez!). Situația cea mai curioasă e aceea a lui Panait Istrati, care cele mai adeseori, din cauza bilingvismului (importantă activitate ziaristică românească în tinerețe, apoi traducere în românește de el însuși a unor

opere scrise în franceză, ca și tematică românească), nu e menționat nici în cadrul literaturii române nici în cel al literaturii franceze! Eu în nici un caz nu-l tratez ca scriitor român și, în *Istoria mea*, îi citez numele doar în cazurile când îi găsesc apropiere de veritabili scriitori români (de pildă, în însemnările de călătorie ale lui Bolintineanu sunt similitudini de atmosferă cu **balcanicul Istrati**). Există o stupidă (după mine) tendință patriotică de a se îmbogăți prin apropierea românească a Annei de Noailles, de pildă (sunt și istorii literare poloneze care încearcă să facă la fel cu Joseph Conrad!). Chiar și superiorul și neșovinul Nemoianu îmi cere să înscriu în *Istorie* un capitol cu românii care s-au impus în marile literaturi! — eu refuz însă, pe ideea că atîta am, atîta sunt! Deși îmi dau perfect seama de puținătatea literaturii române chiar și față de cele nordice, deși mă simt acasă doar în marile literaturi (T. Vianu spunea despre mine că sunt snob) — totuși nu sufăr de nici un complex de inferioritate. Adevărul mi se pare bunul suprem — mai „suprem“ chiar decît libertatea și toate încercările de îmbogățire prin ceea ce aparține altora înseamnă pentru mine a-ți fura propria căciulă! În biblioteca mea țin numai cărți publicate în limbile germană și franceză — chiar dacă aparțin altor literaturi, dar nu mă simt nicidecum umilit că sunt scriitor român, nu am deloc ambiția de a fi tradus în alte limbi. Aștept cu extrem interes apariția *Istoriei* în limba română, cea în traducere germană nu-mi dă nici cea mai mică emoție. Doresc să fie tradusă în cît mai multe limbi, din două motive: beneficiile materiale, căci aș vrea s-o duc material mai bine, și pentru că s-ar face astfel un real serviciu literaturii române, care de fapt nu interesează pe nimeni în afară de savanții romanști. Eu sper că am făcut-o interesantă. Să nu crezi că atitudinea vine din vreun patriotism: nu cunosc decît patriotismul datoriei implinite. Am lucrat cu extraordinară conștiințozitate la *Istorie*, citind atîtea și atîtea lucruri care m-au plictisit profund, numai ca să fac treabă bună și „adevărată“. Dacă aș fi ajuns în occident cînd era cît pe aci și eram tînăr, adică în 1947, sunt convins că aș fi renunțat a fi scriitor român și a mă ocupa de treburi românești și sunt sigur că aș fi reușit. Poate că e și asta o performanță: să disprețuiești pe români, ca popor, și să lucrezi conștiințios și devotat pentru ei! ...

Te îmbrățișez
nego

p.s. Petru Movilă a fost un mare teolog ortodox (eu sunt catolic con-

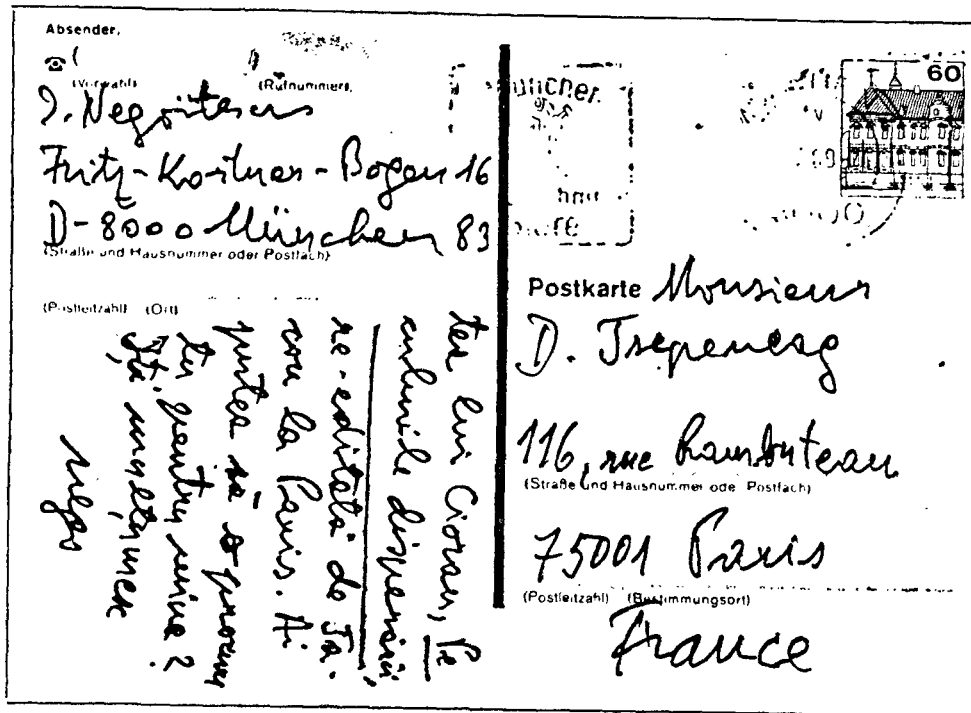
vertit. ...), care s-a ținut român, deși a făcut marea carieră la Kiev. Și-a scris *Mărturisirea ortodoxă* în latină, dar există o traducere superbă românească, de atunci (de fapt după o altă traducere greacă). În cadrul *Istoriei mele*, eu mă ocup de această traducere a lui Radu Greceanu, care îmbogățește literatura română din sec. 17.

Ți-am trimis dactilogramele romanelor tale prin Breban. Aștept pe Mazilescu. Am scris despre Ivăncescu. Am primit **Pigeon vole**.

Paris, 8 sept. 1989

Dragă Nego,

Bineînțeles că tu ai dreptate în privința criteriului după care se poate

judeca apartenența la o literatură sau alta — limba. Eu n-am vrut decît să atrag atenția asupra complexității situației în care se află literatura română în băjenirea ei tot mai mare.

Dar dacă ești atît de strict în respectarea criteriului acesta, ar trebui poate să fii mai atent la sistemul de referințe și de raportări care se formează ca o grilă, ca o armatură ce ține betonul *Istoriei* tale. Sigur că mă refer la ce ai scris despre mine, dar îți spun din capul locului că nu fac din asta un reproș. Ridic pur și simplu o problemă și atîta tot: aceea a influențelor și a filiațiilor din afara literaturii naționale. Și cum nu îndrăznesc s-o iau de la Eminescu, vorbesc despre mine.

În măsura în care, aplicînd cu strictețe criteriul limbii, fiecare literatură e un univers de sine stătător, înrudirile, înrîmurile și confluențele care se creează în mod firesc între epoci și, mai ales, între scriitori ar trebui căutate cu precădere în cadrul literaturii naționale. În cazul meu, menționarea lui Blecher ca un izvor al onirismului e foarte la locul ei. La fel și semnarea filonului suprarealist autohton, foarte important pentru explicarea apariției grupului oniric, chiar dacă

„teoria onirică“ nega metodele supra-realismului: negarea e o modalitate de contact și de mergere înainte.

N-ar fi un abuz nici referința la Kafka. A fost marea „descoperire“ a tinereții mele, iar faptul că am tot încercat să mă îndepărtez de el nu înseamnă că mă și leapăd sau că nu recunosc că dela el am primit „botezul“ literar. Și dacă îndepărindu-mă am ajuns la alți „strănepoți“ ai lui nu e nici o rușine ci un fapt de logică literară. Dar parcă nu s-ar mai numi chiar influență, iar diferența specifică e cea care trebuie să preocupe în primul rînd pe critic. Genul proximal nu e decît un semn, un reper. Astfel suntem cu toții în Homer. Unde începe să fie abuz e cînd un critic, mai ales

relativ noi (cel puțin pentru literatura română) criticul are nevoie de repere din afara literaturii naționale (Călinescu a procedat la fel cu mai multă sau mai puțină dreptate), dar poate că nu trebuie căzut în capcana literaturii comparate. Ori atunci nu există literatură națională, legată indisolubil de o anumită limbă, și facem o istorie a temelor și a procedeelor literaturii în universalitatea ei.

Și încă ceva.

Cînd compar textul despre romanele mele cu acela despre Bujor Nedelcovici (nu cunosc alte texte ale tale despre contemporani) e izbitor faptul că lui nu-i găsești nici o înrudire, nici o influență. Pare căzut din cer. Chiar așa de original să fie el? Iar eu chiar așa de slab de îngercînt să mă las influențat de toată lumea. Ori numai mie să-mi fi făcut onoarea acestui tratament comparatist! ...

Și eu care credeam că reprezint o „înnoire a prozei românești“, că am deschis „un drum“ pe care s-au angajat mai tirziu textualiștii, de pildă; chiar dacă critica din România nu poate s-o spună, pentru că acolo, oficial, nu există. Acolo nu există, iar pentru tine sunt un apendice al noului roman francez: țărănul danubian mai-muțărînd pe domnii de la Paris. Umilirea, la urma urmei, nu e numai a mea, ci și a literaturii române, ci și a *Istoriei* tale.

Dar eu rămîn același nostalgic admirator al tău,

Țepe

München, 14 sept. 1989

Dragă Țepe,

unul de anvergura ta, se lasă prins de o anumită beție a enumerării și în loc să se oprească la unul din romancierii străini, de pildă Pinget (cu rol de gen proximal!) susceptibil să influențeze pe avangardistul autohton (pentru care nu mai există repere în interiorul literaturii limbii sale!), înșiră și pe alții, de fapt destul de diferiți unul de altul și deci logic în imposibilitatea de a fi exercitat toți laolaltă o influență asupra unui scriitor căruia îi recunoști o oarecare unitate stilistică. Și nici măcar nu te oprești la „primul val“ al noului roman, ci-i pomenești și pe Sollers și pe Perec, și uii că Sollers are aceeași vîrstă cu mine, iar Perec (care a murit) ar fi doar cu doi-trei ani mai bătrîn și și-a publicat cărțile cam odată cu mine ori, unele, chiar după.

Eu nu neg dreptul criticului de-a sublinia anumite influențe, înafara literaturii naționale, dar atrag atenția asupra abuzului. Și pentru că mi-ești prieten și țin la tine n-aș vrea să cazi în „păcatul“ lui Marian Popa de care Regman își bate joc fără milă în articolul său despre mine. (Ți l-am trimis, l-ai recitat?)

Eu înțeleg că în fața unei scriituri

departe de mine gîndul de a face din tine un „apendic“ al noului roman francez. Expresiile „confruntîndu-se cu“ și „găsindu-se pe sine însuși“ excluzînd această posibilitate. Poate totuși că o prea amănunțită listă de nume (credeam că, situîndu-te în societatea lor te îmbogățești) creează o falsă impresie. De aceea am simplificat — și pasajul final al textului consacrat ție sună: „a învățat mult atît de la suprarealiștii pe care s-a străduit să-i depășească, asimilîndu-i, cît și de la noul roman francez, cu care s-a confruntat, însă a învățat de pretutindeni cu strălucire, găsindu-se pe sine însuși etc. etc.“. Dacă cineva ți-a sugerat să citești ca peiorativ ție textul meu, să știi că sau s-a înșelat cu bună credință, sau n-a făcut-o din prietenie ție sau mie. Cînd a fost ultima oară aici, Breban mi-a spus că cineva i-a atras atenția că „l-am ras“ în critica mea despre opera lui. Aceeași situație. De altminteri, în prezentarea generală a oniricilor, din *Istorie*, rolul tău major și înnoitor e puternic pus în lumină. Vei vedea.

Sunt pe cale de a termina cu „romanul dintre cele două războaie“.

München, 28 sept. 1989

Dragă Țepe, scrisorarea ta e grozavă — și prietărească și prin căldura ei. Dine că ai ieșit la lumină! Ți scriu

Te scriu din Bucuresti, Te scriu din Paris. Ai putea sa scrii ceva in limba romana?

Nego

N-am reușit totuși să împrumut de nicăieri (căci n-am găsit) romanele lui Galaction: Roxana și Papucii lui Mahmud. Oare nu le poți găsi la catedra de română a Sorbonei? Apelez și eu pretutindeni, cu jale. Nu mă uita nici cu versurile lui Mazilescu.

În Istoria [literaturii] poloneze, foarte masivă, de Nobel-ul Czeslaw Milosz, Potocki (cel de la Saragossa) — care a scris în franceză — și care e într-adevăr un genial, un mondial, se află integrat literaturii poloneze, deși Saragossa n-are nimic comun cu Polonia, cum de pildă Memoriile lui Casanova cu Italia. Dar cartea lui Milosz e foarte slabă: analizele de opere sunt sufocate de lăbărteala de biografie și de istorie propriu-zisă. Infinit mai interesantă (adică de fapt interesantă) e Istoria literaturii ruse de D. S. Mirskij — din păcate apărută la 1926, așa că nu se putea ocupa încă de Nabokov, dacă ar fi considerat că e cazul.

Te îmbrățișez

nego

p.s. Bine înțeles, rolul tău în literatura română e considerabil mai mare decât al lui Ricardou și Sollers în cea franceză.

Paris, 18 sept. 1989

Dragă Nego,

Nu mi-a sugerat nimeni nimic cu privire la textul tău despre mine pentru simplul motiv că n-am arătat nimănui cele trei pagini dactilografiate. Și dacă n-am reacționat din primul moment e pentru că mi-am propus ca propriu-zis să nu comentez ce spun criticii despre cărțile mele. Dar tu ai insistat să-mi spun părerea; și pe urmă, ne-am pomenit discutând despre scriitori bilingvi și criteriul de apartenență. Am ridicat problema influențelor din afara literaturii naționale în acest context, și nu ca să mă plîng. Dimpotrivă, sunt foarte mulțumit, în primul rînd că cineva a catadixit să ia în seamă scrierile mele, fie și parțial. Dacă am îndrăznit să-ți atrag atenția asupra unui anumit abuz de raportare, am făcut pentru tine, gîndindu-mă la articolul lui Regman. Dar te rog să mă crezi că nu sufăr de vreun complex de inferioritate și nici de mania persecuției.

Și la urma urmei, hai s-o lăsăm baltă!

În cu totul altă ordine de idei,

crezi că așa putea să-i trimit lui Solacolu un articol despre necesitatea unei asociații de scriitori sau așa ceva? Ori ți-l trimit ție mai întâi, chiar dacă nu e destinat „suplimentului“?

Pe Mazilescu am să-l caut și, dacă-l găsesc, ți-l scriu neapărat. Cu Gala Galaction e mai complicat.

O să facem o „zi de poezie“ românească la Beaubourg. E păcat că nu poți să vii și tu.

Cu prietenie,
Tepe

München, 28 sept. 1989

Dragă Tepe, scrisoarea ta e grozavă — și prin tristețea și prin căldura ei. Bine că ai ieșit la lumină! Îți trimit corectura la Dialog ca să-l vezi mai repede (va apare doar peste vreo două săptămîni). Conține proza ta, textul meu despre opera ta și te citez și în pagina ultimă, în textul despre B. Horasangian. Vezi deci că reintri în literatura română pe poarta cea mare. O datorezi operei tale, care e impresionantă și, citind-o acum integral, mi-a impus ca o revelație. Ești cel mai perfect scriitor român de după război. Te îmbrățișez

nego

München, 14 oct. 1989 Dragă Tepe,

azi (după ce am vorbit cu tine la telefon) am primit scrisoarea din oct (?). Bine înțeles, voi continua să-ți public romanul, pînă acolo unde o dai prea mult în franceză — deci să-mi trimiți o fotocopy a continuării, urgent, pentru numerele viitor și răsviitor. Iar faptul că ești cel mai grozav după război îl voi scrie în Istorie, în textul general despre Oniricii. Mă bucur că ți-a plăcut ce am scris despre prozatorii noi, căci nu e ușor să scrii despre ei și înseamnă că eu înțeleg bine proza nouă în general. Gelu Ionescu susține mereu că mă pricep doar la poezie, dar la proză ba. Nu te public pe tine pentru că duc lipsă de colaboratori, dar de fapt duc această lipsă: nu se îndeasă să colaboreze la Dialog-ul meu decât nechemații, incolo trebuie eu să mă umilesc ca să cer colaborarea celor merituoși. Goma, oricît l-am rugat, nu se grăbește; Virgil Tănase nici nu mi-a răspuns la propunerea să-i public un fragment din romanul scris în română (i-am indicat și ce anume), Culianu, Matei Cazacu nici nu mi-au răspuns la scrisori; la fel Poghiric, Sorin Alexandrescu, Titus Mocanu.

[Handwritten notes in Romanian, including phrases like "Dragă Nego", "Tepe", and various reflections on literature and translation.]

Matei Călinescu mi-a răspuns că nu mai scrie românește. Nemoianu s-a supărat pe revistă (nu pe mine!) pentru că i-am cerut contribuții originale și nu traduceri de texturi publicate în altă parte. Nici Dorin Tudoran nu mi-a răspuns la repetatele invitații, deși eu colaborez frecvent la Agora lui. Ce să mai zic de Bujor Nedelcovici, de Lucian Raicu?

etc. etc. La o revistă pe care o cred onorabilă și pentru care nu numai îmi sacrific din timpul meu extrem de scump, dar pentru care, din sărăcia mea, fac și sacrificii materiale. Astfel că ce să te aștepti la reușita Asociației scriitorilor, cu o astfel de mentalitate. Nimeni nu e în stare să vadă în primul rînd interesul obiectiv, românesc. Eu detest pe români de zeci de ani, dar totdeauna am căutat să văd dincolo de mine și să renunț la ambițiile personale, pentru cauză. Te rog să mă crezi că nu pun nici un fel de ambiție personală în reușita Dialog-ului, care am conștiința că aparține culturii române. Altceva e cu Istoria, care e a mea și doar indirect a culturii române.

Nu înțeleg de ce nu renunțați deocamdată la Breban, dacă provoacă prin prezența lui atîta discordie. Rău ați făcut că ați pornit cu el. E un scriitor prea important din toate punctele de vedere (doar a fost și membru în C.C.), ca să nu i se pretindă, rapid, o declarație politică fermă, clară, în care să-și pună nu eseistic, ci formal lucrurile la punct. Din cauza nefericitelor lui ambiții, riscați toată treaba asta, care e politică pură. Cum crezi că ar exista o Asociație cu el, dar fără Goma, Tudoran, Ieruncii, Negoitescu? Căci nu e vorba aici de o Asociație de apărare a drepturilor noastre scriitoricești, ci de politică.

P.S. Voi scrie Ieruncilor.

Rubrica Dosar îngrijită de ION VARTIC

[Large handwritten note:]
München, 2 sept. 1989 Dragă Tepe, nu pot spune că scrisoarea ta nu mi-a dat de gîndit, cu toate că ideile mele în privința scriitorilor bilingvi sunt ferme, legate unei cu seruire de problemele istoriei literare. Pentru mine, limba este factorul esențial în literatură și deci scriitorul aparține literaturii limbii respective. Ceea ce nu înseamnă că în orice situații complicate și greu de dezlegat.

[Vertical handwritten note:]
Tot toate prin Breban. Aștept pe Nego. Am primit răspuns de la Tepe.

Să reproducem paragraful, după unii apocrif, din *Evangelhia* grea de senșuri a lui Ioan: „Ci Iisus s-a aplecat jos și scria cu degetul pe pământ” (VIII, 6). Și, întrucât fariseii insistau cu întrebarea lor despre femeia adulteră, Iisus dă răspunsul știut, apoi „din nou s-a plecat jos și scria pe pământ” (VIII, 8). E singurul loc din Noul Testament unde se afirmă că divinitatea ar fi scris, parcă în joacă, niște semne pe care vîntul le-a șters. În Vechiul Testament, în schimb, scriitura e Verbul lui Dumnezeu, ca în Exod: „Și tablele erau lucrul lui Dumnezeu, scriptura era scriptura lui Dumnezeu săpată pe table” (XXXII, 16); sau, mai explicit, în Deuteronom: „Apoi Domnul mi-a încredințat cele două lespezi de piatră, scrise cu degetul lui Dumnezeu, și pe ele erau săpate cuvintele pe care le-a grăit Domnul cu voi pe munte din mijlocul focului în ziua adunării” (IX, 10). Dacă tablele lui Moise poartă, în acest chip, prezența Lui, pământul sau nisipul (în unele traduceri) nu mai reține nimic din semnele făcute cu degetul. De ce n-a scris așadar Iisus, precum Tatăl în prima secțiune, atât de violentă, a Bibliei? Întrebare tulburătoare în toate privințele pentru că, dacă ar fi comis o scriere, nu mai existau probabil *Evangelhiile*, cu tot cortegiul lor de omisiuni și nici, desigur, o bună parte din uriașa exegeză patristică. Răspunsurile, mereu posibile, nu pot depăși limita poziției, aceasta fiind amplificată de faptul că semnele șterse de vînt în episodul cu femeia necredincioasă s-au prefăcut, de-a lungul mileniului creștin, într-un fel de mise en abîme, circumscrisă în fel și chip de exegeză. S-a spus pe drept cuvînt că, fiind revelată, învățătura critică s-a servit de instrumentul cel mai eficace, adică de vorba / rostită / și nu de cuvîntul / scris /. Vorba este într-adevăr dialogică, comunicare vie și contact personal; cuvîntul e mai abstract, universal, deși sufletul literii rămîne vorbirea, comunicarea orală. Dovada este caracterul anamnetic al lecturii ca proces, din păcate individual, într-un fel monologic. Viva vox se adresează în primul rînd grupului, este ritm și epură de viață. Or, ca să rămîină astfel (dar nu sub formă osificată, precum cuvîntul încremenit pe pergament), vorba — în mod esențial cîrgeră — își asociază, în scriptură, complementul necesar ființării în aeternitatis. Să ne întorcem deci la începutul, enigmatic, al *Evangeliei* lui

Ioan: „La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul” (I, 1). Și apoi: „Și cuvîntul s-a făcut trup și s-a sălășluit întru noi și am văzut mărirea, mărirea ca a unuiu născut din Tatăl, plin de dar și de adevăr” (I, 14). Definit în acest mod „Christ-ul, Cuvîntul, Verbul grăia, însă nu scria”, observa, împreună cu mulți alții, Unamuno. De ce, to-

prin scriere alfabetică, raportul ar fi fost, am impresia; unul tautologic. Repetitivul ar fi slăbit — pentru contemporani și posteritate — forța extraordinară a exemplului viu, întrupat pînă acolo încît, iarăși se cunoaste, Iisus își asumă destinul omenesc. Pe de altă parte, scrisul te izolează într-o lume a ta, e creație de fapt luciferică din moment ce aspiră la

cum ni le-au lăsat: cei ce le-au văzut de la început și au fost slujitori ai Cuvîntului / Am găsit și eu cu cale... să îți le scriu cu bună rînduială” (I, 1, 2, 3). Deja în *evangelhistică* Verbul se prefăce în Literă, de unde numeroasele distorsiuni în interpretarea textului sacru încă: prin statutul de relex (id est: martor ocular) al *evangelhistului*. Unamuno credea, în *Agonia creștinismului*, că doar la Sfîntul Apostol Pavel „*Evangelhia* devine carte, devine *Biblie*”, de unde deduce „tragedia paulinității: lupta dintre învierea cărnii și nemurirea sufletului, dintre verb și literă, dintre *Evangelhie* și *Biblie*”. Or, lucrurile sînt ceva mai nuanțate, întrucît *Evangelhiile* (minus: aceea, mai abstractă, a lui Ioan) se structurează pe tripticul Verb... Imagine... Cuvînt sau, în altă formulare, pe relația: vorbă rostită... scriere plastică... scriere alfabetică. Oricum s-ar dispune accentele, lectura textului — fie că e literală, simbolică sau anagogică — rămîne fărăndoială anamnetică: de la cuvîntul scris-pornesc (și nu altfel) pentru a ajunge, parțial și în același timp, la vorba rostită dar și la reprezentarea critică. Lectura, mai exact, e încercarea de mulțori dezesperată de a întoarce Litera spre izvorul său, adică spre Verbul ce, paradoxal, n-a cunoscut neșansa de a fi spulberat precum semnele trase cu degetul pe nisip.

La întrebarea de mai sus, fundamentală, se mai poate schița și un altfel de răspuns, pe cale indirectă, prin sondarea acelorași texte *evangelhice*. *Evangelhistul* n-a consemnat tot ce „a grăit” Verbul și unele omisiuni pun pe gînduri chiar la o primă lectură. La Marcu și Matei de pildă găsim parabola, profundă, despre smochinul neroditor. De ce n-a scris-o și Ioan? Vasile Voiculescu încercase să răspundă într-o frumoasă povestire, *Mintuirea smochinului*, publicată postum în volumul *Gînduri albe* (1986), apoi în *Toaiașul minunilor* (1991). Întrebarea de bază se reiterează ca inelele pe apă. Să luăm așadar acest episod, pornind de la consemnările *evangelhistilor* amintiți, să refacem după aceea argumentarea lui Voiculescu pentru a ajunge, în sfîrșit, la răspunsul reclamat de întrebarea de fapt dublă, referitoare la Christ — Verbul întrupat — și la Ioan care, presupunea Voiculescu, la început scrisese „tulburătoare întimplare cu smochinul neroditor”.

De ce n-a scris...?

(I)

FIȘĂ BIOBIBLIOGRAFICĂ

■ Născut: 1 ian. 1944, Iernuț ■ Profesor universitar, decanul Facultății de Litere din Cluj ■ Reprezentant de prim rang al grupului de critici ai generației '70 ■ Constanta sa, nutrită de „ardelenismul său structural”, o constituie hermeneutica de tip academic ■ Volume: *Orientări critice*, 1972 ■ *Literatura română și spiritul sud-est european*, 1976 ■ *La marginea geometriei*, 1979 ■ *Paul Zărețopol între fragment și construcție*, 1982 ■ *Permanențe literare românești din perspectivă comparată*, 1986 ■ *Alchimia milenului*, 1989 ■ *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului*, 1993 ■ Ediții și prefețe la: Anton Pann, Felurite, 1973 ■ Liviu Rebreanu, *Amalgam*, 1976 ■ Henri Jacquier, *Babel, mit viu*, 1991 ■

tuși? Avansează ipoteza că Iisus — Verb întrupat — este, el însuși, ipostază iconică a Vorbei roștite deoarece, așa cum s-a demonstrat, mulțimea nu poate fi convinsă / stăpînită decît dacă o impulsionezi să gîndească prin / în imagine. Dacă Iisus ca și scriere plastică sui-generis și-ar fi răspîndit învățătura prin cuvînt, adică

statutul de substitut al lumii. În plus, el apare ca mijloc de conservare dar și de fortificare a anamnesis-ului slăbit. Ultimul deziderat fusese resimțit cu acuitate deja de către *Evangelhiști*. Iată-l pe Luca: „De vreme ce mulți au încercat să întocmească o istorisire despre faptele deplin adevărate între noi, / Așa

In memoriam DUMITRU STĂNILOAE

EMIL BURUIANĂ: Părinte Profesor, dvs. ați întreprins nu demult o cercetare minuțioasă asupra apariției termenilor creștini în limba română. Rugămîntea cu care venim acum este să zăboviți citeva clipe asupra acestui atât de interesant subiect.

DUMITRU STĂNILOAE: Dumneavoastră v-ați referit pînă acum la acei termeni pe care noi îi avem în „Crez” mai ales, deosebiți de termenii care s-au răspîndit de la Roma în tot Occidentul. Deși termenii latini, ei nu sînt termeni veniți de la Roma, pentru că la noi creștinismul a apărut înainte de a fi la Roma. În cap. XVI, în *Faptele Apostolilor*, se spune că Sf. Apostol Pavel aflîndu-se la Troia, i s-a arătat un macedonean care i-a zis: „Treci Bosforul și vino la noi că îți se va deschide o poartă nouă”, și așa a trecut el și a venit la Filipii, despre care spune că era oraș colonie romană. De fapt, se aflau aici tracii, care erau și ei romani într-un anume fel (de aceea populația de aici a rămas romană chiar după ce s-au retras romanii, așa cum a rămas și cea din Dacia), pe cînd în Asia Mică, Egipt, pe unde au fost romani, n-a mai rămas populație romană. Am dat acești termeni noi, deosebiți de cei care vin de la Roma! Mai trebuie însă să accentuez că faptul acesta s-a datorat Bisericii din Răsărit, care a lăsat fiecărui popor să-și aibă limba bisericească proprie. Aceasta a arătat-o Biserica și în sec. al XVII-lea, cînd protestanții au tradus Biblia și alte scrieri în limbile naționale și același lucru au făcut și oamnenii noștri bisericești, fără să treacă însă la protestantism.

E. B.: Este o situație specifică ortodoxismului răsăritean. Ce s-a întimplat cu catolicismul?

Pr. D. S.: Catolicismul a păstrat mai departe limba latină. Deci, la noi, limba bisericească a fost folosită și de popor, dînd în felul acesta o anumită spiritualitate poporului. Am prezentat în cercetarea noastră termeni precum „făcătorul”, noi spunem „făcătorul”, nu „creatorul”, noi spunem „fecioară”, nu „virgo”, noi spunem „înviere”, și nu „resurrectio”. Aș vrea să insist acum asupra a doi termeni: „întrupat”, mai întîi; noi spunem: „întru-

pat” și nu „incarnatus”. E mai spiritual. **E. B.:** Cred că e și mai exact, mai complet, înțică deja ideea de unitate.

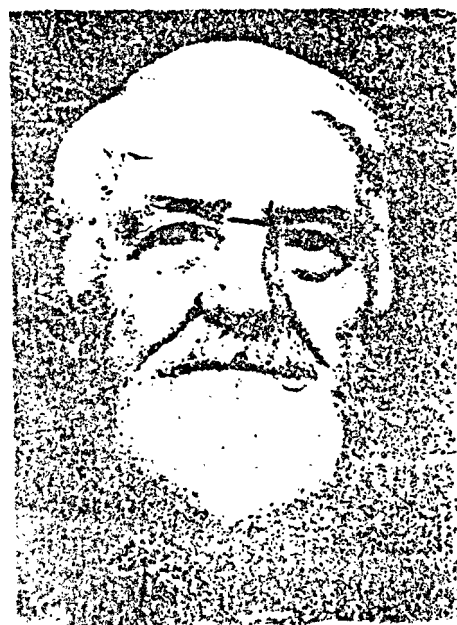
Pr. D. S.: Da, într-adevăr. Pe urmă, cel de-al doilea termen asupra căruia vreau să insist, „împărăție”, și nu „regnum”, împărăția fiind mai universală. Avem, de asemenea, și termenul „atot-țitorul”, „atot-țitorul” ne prezintă un Dumnezeu care îmbrățișează lumea cu iubire (Pantocrato, cum se vede pe bolta bisericii noastre). În Occident s-a spus „atoputernic”; e mai capricios, un Dumnezeu care poate face orice poate și distruge. În termenii pe care i-am folosit noi se vede o spiritualitate care s-a reflectat și în viața poporului nostru.

E. B.: Ce altceva este caracteristic limbajului nostru bisericesc, deosebit de al altor neamuri?

Pr. D. S.: Prezența diminutivelor! Care nu au sens de micșorare a ceea ce se spune prin ele, ci de familiarizare, de intimitate, mai exact zis, un fel de drăgălășenie. Astfel, poporul nostru spune: „Dumnezeu drăguțul”, așa cum vorbește mama copilului: „drăguțul mamei”, așa-i spune și lui Dumnezeu. Parcă îl apropie, Dumnezeu nu e depărtat. Alt exemplu, spunem: „Măicuța Domnului”, nu, simplu, „Născătoare de Dumnezeu”, ci „Măicuța Domnului”, deasemeni parcă o apropie. E o notă care se observă imediat și privitor la Hristos, în colinde. Se spune acolo: „mielușel” și se vorbește despre hainele lui ca despre niște hăinuțe de copil — e atîta sentiment de drăgălășenie ca față de un copil apropiat. Avem aici un mijloc prin care limba noastră a căpătat și un sentiment de claritate: diminutivele avînd alt sens decît la alte popoare.

Dar, în afară de acești termeni, din „Crez”, pe care i-am amintit, limba noastră bisericească mai are și alți termeni deosebiți — unici. De pildă: „închinare”, „îngenunchiere”, de exemplu, e altfel decît „genuflexio” — latinesc ori „goniclisio” — grecesc, care înseamnă „plecarea genunchiului”, în timp ce atunci cînd spui „îngenunchiere”, parcă întreaga ființă îngenunche, e și un gest interior. Sau cînd spui „închinare”, e altceva decît „adoratio”. „Adoratio” parcă se referă la un Dumnezeu distant, pe

cînd „închinare” îl apropie și pe Dumnezeu și în același timp angajează toată ființa noastră. O simțire nouă — iată —, o spiritualizare. Sîntem singurul popor care nu spunem numai „Deos”, cum spun popoarele din Occident, sau „Got” sau „Bog”. Noi am făcut din „Dominus Deus” un singur cuvînt, asta însemnînd că îl înălțăm pe Dumnezeu și cu toată această înălțime îl simțim apropiat. E o unire paradoxală între înălțimea atribuită lui Dumnezeu cînd îi spunem Dumnezeu și apropierea lui cînd îi spunem „Dumne-

zeu drăguțul”, un Dumnezeu — zeu, dar drăguț, întrucît e aproape de noi. Asta înseamnă că noi înșine sîntem ridicați la înălțimea lui. Tot referitor la „Dumnezeu”, avem și alte construcții. De pildă: „Dumnezeu cel drept”, și nu „Dumnezeu justus”, după cum nu spunem că omul venind la Hristos... „se justifică”, „s-a justificat”, ci „se îndreptează”, „s-a îndreptat”. Parcă e altceva, altfel apare ceea ce e mărț în Dumnezeu și altfel se află în noi ceea ce aduce Hristos prin cuvîntul „drept” sau „îndreptare”. Aceste cuvinte indică o interiorizare și ea se reflectă în limba noastră, în general, care nu-i o limbă de exterior, ci o limbă exprimînd întotdeauna și inte-

riorul sufletesc. Dar mai putem lua și alte exemple: cuvîntul „cuvîntă” — în latinește „convenția” Observați ce sensibilă e la ce sens spiritual a căpătat „cuvîntă” — cuvînt intraductibil, de altfel. Sau „bună cuvîntă”, deasemenea, nu-l poți traduce în altă limbă. Sigur că astăzi e o tendință de franțuzire a limbii, prin franțuzirea acesteia pare a se aduce eleganță și claritate, dar se aduce și o răceală, pentru că limba franceză este, într-adevăr, clară, elegantă, dar și rece. Limba noastră are însă mai întîi claritatea, luciditatea latinei, dar are, totuși, o dulceață, o delicatețe, o căldură și ceva tainic — așa, un sentiment al tainei, dar mai ales al vieții sufletești...

E. B.: Nota aceasta de tainicie, de care vorbiți, a putut fi oare cîștigată tocmai datorită procesului de formare a poporului și limbii române, în spirit creștin?

Pr. D. S.: Eu cred că da! Poporul român a avut de la început astfel de termeni și se știe că pînă la apariția vocabularului slav al lui Chiril și Metodiu populații din Balcani — tracii, de pildă, care se numeau besi — aveau limba lor. În Mănăstirea Sf. Sava de lângă Ierusalim erau trei limbi liturgice: limba greacă, limba siriacă și limba besă. În Constantinopol, într-un memoriu adresat stareții mănăstirilor către Împăratul Justinian, se află și starea unei mănăstiri besă. Înseamnă că la data aceea exista o limbă a noastră, limba tracică. Au venit apoi, mai tîrziu, așa cum spunem, Chiril și Metodiu și prin ei, mă rog, niște influențe slave și poate că s-a introdus în felul acesta o liturghie slavă, însă cred că poporul și-a păstrat rugăciunile în limba lui, așa cum a fost de la început și de aceea le-a venit foarte ușor episcopilor noștri să traducă liturghia, să traducă Biblia în limba noastră, pentru că aveam deja o limbă formată, creștinească. Cuvîntul lui Dumnezeu, care este una cu Fiul lui Dumnezeu, e altceva decît „logos”-ul grecesc și altceva decît „verbum”-ul latinesc. Cuvîntul este pentru noi „conventus”, adică „ceea ce ne leagă”. Se exprimă imediat aici legătura între oameni prin cuvînt. Ceea ce înseamnă sociabilitate, comunicabilitate — caracteristici care și-au pus o pecete pe toată ființa noastră. Mergînd mai departe, avem termenul „întelepciune” fo-

(Continuare în pag. 23)

Interviu realizat în anul 1991 de
EMIL BURUIANĂ

NICOLAE BREBAN-60

FIȘĂ BIBLIOGRAFICĂ

- N. 1 februarie 1934, Baia Mare
- Francisca, 1965
 - În absența stăpînitorilor, 1966
 - Animale bolnave, 1968
 - Ingerul de gips, 1973
 - Bunavestire, 1977
 - Don Juan, 1981
 - Drumul la zid, 1984
 - Pândă și seducție, 1991
 - Elegii parisiene, poeme, 1992

[...] Da. Cred că, îmbătrînind, voi face ca domnul Soljenitin. A dat un interviu acum la Pivot, spunea că se duce în Rusia și scrie povestiri scurte. Cred că și eu, la bătrînețe, aș scrie povestiri scurte, după ce mă vindec de comoditatea asta de a intra într-o mlaștină din aceasta enormă. E un fel de comoditate. Știi că e un mecanism care începe să meargă. Te-asezi ca-ntr-un jilt, te-asezi la masă și el merge. Poți să obții asta, dacă stăpînești o minimă tehnică, totul este o minimă tehnică [...]

Dacă ești un maestru adevărat poți să faci orice. Asta a făcut-o Musil în *Omul fără însușiri* și, mai ales, Thomas Mann. „Miracolul Thomas Mann” care este? Că a introdus eseu în roman. Omul asta poate să spună orice. Țin minte în *Iosif și frații săi*, dar, mai ales, în *Muntele magic* sau în *Doctor Faustus*. În *Muntele magic* face o teorie întreagă a microcosmului, după aceea a macrocosmului, intră în teorii biochimice, moleculare, de ce el poate să facă asta și alții scriitori, cînd fac asta, devin brusc discursivi, devin plați. Cred că e-o problemă de construcție. Dacă toată cons-

tate flexibilă. Trebuie să fii rigid, dar și flexibil. Să-ți ții în mină corpul, dar să-l lași să treacă. Trebuie să te lași să cazi cu tot materialul, și pe urmă te aruncă în sus. Senzația asta o ai numai atunci cînd scrii sute și sute de pagini. Atunci e senzația grozavă că te urcă și se duce. Trebuie să vii în cerc, să vii în cerc... și e ca un fel de șamanism, tot așeși, cum zic eu, (asta e un verb al meu din tinerețe: a apăsă), așeși, așeși, așeși, spuneam mereu: așeși, am spus-o de milioane de ori, acum mi-a ieșit din vocabular. Așeși, și-atunci așeși, dar ușor, așeși puțin, ca mamoșul. Așeși și simți, pe urmă se duce, e, așeși pe frază, așeși, nu, ea nu iese prima oară, de-ai scriitorilor raționaliști care scriu așa nu le iese, spun un lucru inteligent și fin, dar nu-i nimic acolo. Pe cînd aici se simte că e un... se simte și gîfîitul meu, e-adevărat, pe care mulți critici nu-l înțeleg, ei cred că trebuie tăiate lucrurile astea, aiurea, pîi gîfîitul, și efortul, și nereușitele parțiale, alea sunt totul, nu? Alea sunt estetica noastră de azi, de la 1990, nu? De altfel, scandalul a fost, cu Proust, că nu l-au recunoscut toc-

NICOLAE BREBAN

par

lui-même

trucția e bine făcută, ea inghite, ca și maioneza, inghite mult ou, dacă e bine făcută... Puterea de absorbție a construcției. Da, e puțin fatalistă. Dacă ai făcut bine construcția îți inghite aproape orice.

Sigur, trebuie tot timpul o siguranță tehnică. Eu am văzut asta la început, la primul meu roman adevărat, la *Francisca*, m-am speriat prima oară cînd am simțit asta scriind (eu scriu repede și nu corectez, rareori tai cite două fraze). Am scris, era o scenă, și simteam că slăbește, am continuat să scriu și devenea de-a dreptul proastă. Țin minte că era în josul paginii și devenea aproape proastă. Și am avut tentația s-o tai, dar mie nu-mi place să tai din ce scriu eu, sunt lenș profund, ce-am scris e scris, am un număr de pagini pe zi, altfel nu înaintez, îmi fac calcule că-s cu norma mai în urmă, mă joc. Dar am și o încredere imensă în mine că ce scriu e bine. Și m-am speriat, am văzut că iese aproape prost. M-am ridicat, m-am plimbat, iar m-am așezat, am continuat să scriu, am înghițit și, deodată, am făcut o săritură în sus. Și am mai făcut de vreo două ori asta și mi-am dat seama că locul ăla nu e prost, e numai pregătirea pentru un salt, pentru că sunt — la Dostoievski se văd foarte bine astea — căderi și pe urmă urcări. Da. Nu poți să ții, la scenele astea mari, nu poți să ții tot timpul sus, sau cantități mari. Dostoievski face scene enorme. Trebuie să lași să cadă. Nu trebuie să ții sus. Da, trebuie să-l lași să cadă.

Vorbeam azi despre această rigidi-

mai pentru că făcea asta. Într-o literatură într-adevăr atît de puristă, de raționalistă, de măsurată: asta e spiritul francez, frază scurtă, limpede, ironică, transparentă. Și-a trebuit să apară asta, care-i cu mil, cu nămoluri, cu racursuri, cu subordonate, cu tot felul de chestii alandala, care nu se mai sfîrșeau, iar în edițiile astea din „Pléiade” vezi că la fiecare pagină are trei-patru erori de gramatică franceză aproape, pentru cum sunt ei de exacti, cu ortograful lor. Și lui și lui Shakespeare nu le păsa nici de gramatică, nici de ortograf, ei se lăsau țirîți, și e înșiși le puneau în mișcare. Avînd însă un control deasupra, sigur că deasupra.

[...] Da, spuneam că răzburarea lor e că cei doi prozatori mari ai lor [ai francezilor], Proust și Balzac, sunt anti-Bossuet, anti-clasicismul francez. Fac exact invers. Fraze de-astea innamolite, înglodate. De altfel și noi-am avut același tip. Toată lumea a înjurat-o pe doamna Bengescu, făcea la fel, că de ce strică ea limba română. Pe mine nu m-a înjurat toată lumea că nu știu românește? Încă aicea mai știu, dar cînd am fost tinăr mă lăsam dus așa, de fraze, pîi important nu e să respectăm regulile unei limbi care e în continuă mișcare, mai ales o limbă tinără ca româna, care oricum se mișcă. Sau că eu folosesc neologisme sau barbarisme, cum ziceau. Important e să te duci, să pui în mișcare, e ca o imensă meduză care alunecă și țirăște mîlul cu ea...

Cluj, 25 ianuarie 1994

Transcriere de D.P.

Referindu-se la *Drumul la zid*, care ar constitui, împreună cu romanul lui Grobei, un fel de cuplu epic, Nicolae Breban declara: „Tema, mai bine-zis: supra-tema *Drumului*... este, probabil, cea mai ambițioasă temă ce mi-am propus-o pînă acum, nici nu e propriu-zis o temă de roman, ci mai mult una metafizică: viul, ființa, ontologicul, ceea ce opunem neființei”. Psihanaliști de ocazie și diagnosticieni ai diverselor malodii psihice și afective, protagoniștii brebanieni își asură, nu o dată, prerogative care le transcend pe cele psihanalitice. E vorba de o repetată tentativă de hermeneutizare a existenței, de o aproximare a aceluși radical abstract, suprapreal al vieții, care este, la autorul *Bunavestiri, viul*, „miracolul enorm al viului”. Naratorul hermeneut tinde să construiască, didactic — în sensul unui didacticism aristocratic, pe care Nicolae Breban i-l atribuie lui Isus — o metafizică și o metapsihologie a „trăindului”. În acest scop, per-

cunoscută, vie, teribilă, concretă”. Devenit reflex specular al Maestrului său Farca, dispărutul Grobei umple, prin moartea sa exemplară, golul de existență rămas în urma sa cu un mit viu, cel mai viu mit posibil. Topit în figura unui Isus „politic”, Ioan-Grobei este el însuși oglindă de cea-cîtiva ucenici ai săi, pe care-i învie cu lichidul sacru al existenței Sale, mintuindu-i și mintuindu-se o dată cu ei de neființă.

Tot printr-o oglindire — de astă dată una de tip sinucigaș, printr-o oglindă thantatică plasată fatidic în interiorul ființei lui Castor — este posibilă și catabaza temporară a protagonistului din *Drumul la zid*, inițierea sa într-un infern lăuntric, transfigurată ulterior într-un fel de purgatoriu al spiritualizării viului. Ultimul vers al *Infernului dantesco* — „...e quindi uscimmo a riveder le stelle” —, transcris ca motto de către romancier, este, astfel, re-semnificat în epopeea modernă a lui Castor Ionescu.

O SUPRATEMĂ BREBANIANĂ

sonajele sint supuse unor probe inițiatice, pentru a li se testa rezistența la... viu.

Cel care pare să constituie, la fel ca Grobei, un prototip al ideii de viu, bunul și ciudat de umilul Castor Ionescu, din *Drumul la zid*, lasă mai degrabă impresia unui anemic al vieții. În așteptarea revelației sale metafizice, Castor exersează, precum Farca altădată, existența „pe limită”, fiind „cel mai aproape de granița aceea, acolo unde se subțiază viața”. Angoasa psihopatologică a lui Castor, ca și mortificarea sa deliberată, consimțămîntul său tacit de a se lăsa locuit de terifianta „doamnă din colonii” au o miță anume. Doctorul Grigore Ostfeld, acest alter-ego al lui Ionescu, rostește la un moment dat o frază care funcționează ca o mise en abîme a problematicii ontologice a întregului roman: „Uneori, ca să poți continua să trăiești, să fii viu, trebuie să înnebunești! Adresîndu-i-se cinicei Alexandra, partenera sa întru nebunie, același Grigore Ostfeld constată: „degajă o anume tensiune, care cuiva, să zicem unui ins normal, poate să-i facă rău, să-l sperie (...)”

Utopia viului, transcrisă prin dubla metaforă a tensiunii paroxistice și a sacrei nebunii de tip quijotesco, reprezintă, de fapt, consecința unei nevoi imperioase de a dobîndi un Destin (metafizic) posibil. Nicolae Breban se întreba, retoric, într-un eseu despre „autoritatea maestrului”, dacă nu cumva Isus înțelegea prin viața de apoi nivelul superior al unei existențe „gravidă de sens”, care să se justifice prin negația imediatului, a prozaicului aici, pentru un metafizic dincolo. Pentru a accede la o supraexistență, la celălalt versant al vieții, Castor va înfăptui ritualul aproape christic al asumării și apoi al exorcizării propriului neant. El se golește de energie vitală, pînă într-acolo încît sinele său de o transparentă abstractă să cuprindă, cum singur își impune într-unul din asceticile „exerciții de pod”, doar „gîndul nimănui”. Vidul pe care îl sapă în ființa sa devine, paradoxal, o matrice a viului, înspre care gravitează toți ceilalți, eventualii discipoli, locuindu-și, canibalic aproape, Maestrul. În fond, Castor își construiește, cu o patologică răbdare, ceea ce psihanalistul american Harold N. Boris numește capacitate de toleranță a nimicului. Numai că înlocuirea golului de existență se face, și de astă dată, la fel ca la Rogulski din *Don Juan* sau *K. din Pândă și seducție*, prin (auto)posesia descriptivă a sinelui astfel hiperbolizat, întreaga odisee ontică a lui Castor fiind una prin excelență descriptivă. Raportîndu-se la Mr. Palomar al lui Italo Calvino și la opinia acestuia despre posibilitatea anihilare a sfîrșitului vieții prin descrierea capabilă să dilate timpul la nesfîrșit, același Harold N. Boris precizează: „El decide să descrie fiecare moment al vieții sale, și, atunci cînd le descrie pe toate, va înceta să gîndească că este mort. În acel moment, el moare.” Pentru Castor, la fel ca pentru Grobei, cea dintîi moarte ritualică este încorporată într-o viață secundă, cea a mitului abia născînd, pilpitor, adică viu. Așa, de pildă, oglîndindu-se în Farca-Isus, re-cunoscîndu-se în El, ființa concretă a „descărnatului” Grobei se golește de conținut, se aneantizează întru Idee: „Apoi, fără să atingă patruzeci, epuizat de moarte, Grobei muri. Venerat, adulat. Nimeni nu îndrăzni să-l iubească. Nimeni nu îndrăzni să se apropie prea mult de persoana sacră, de parcă ar fi purtat un inel de fier în jurul ființei sale. (...) Dar figura lui creștea, aproape fizic, la orizont, ca un soare negru, tăcut, ca o planetă ne-

Creîndu-se pe sine în sensul destinului său aproape christic, Castor se pîndește încercîndu-se (ca pentru a ajunge la eidos), își pîndește, adică, propria revelație încă tulbură, imposibil de definit empiric; nu înainte însă de a se dematerializa, de a se irealiza prin autooglîndirea sinucigașă, pînă la atingerea stării de grație, cea de „tunel de lumină”: „Pierdea rapid, brutal, din substanță, din «realitate», lăsînd ca acel «ceva», mărunț și «fioros», să caute, să amușine, să intre «în contact» cu acea oglindă minusculă ce tremura jos, jos, la baza infimă, virgină a ființei sale (...)”

Pe fundalul unei ostentative nevroze de existență, doctorul Minda, din *Ingerul de gips*, parcurge și el experiența unei sinucideri psihice. Mai puțin subsumabilă acum unei teme metafizice sau unui scenariu mitic, o atare experiență este însă, la fel ca în cazul lui Grobei sau Castor, întru totul elocventă în ordinea esteticii romanului brebanian, care trebuie să înglobeze, pe filieră stendhaliană și thomasmanniană, fertila ruptură la nivelul tipologiei personajului. „Moartea” dinamică, inaparentă, dar cu atît mai cutremurătoare a lui Ovidiu Minda este descrisă în registru ludic, sub semnul terorizant și salvator totodată al farsei. Minda devine, de bunăvoie, un mort de viu, parcă tocmai spre a-și realiza trecerea. De aici, finalul eliptic al romanului — „un salt între două morți” — de un tragism condensat și totuși straniu iluminat de presimțirea dulce-amară a miraculoasei stări de a fi viu.

Mai mult chiar decît amorful Minda din final, Castor este un ales, dobîndind în cele din urmă o structură cristalină, de o perfecțiune suprareală. Traversîndu-și propriul neant, el va reinvia pentru ceilalți, cărora le apare ca Maestru existențial și ca mit al viului corporalizat. Un anume Vezoc, — personificare bonom-parodică, în stil bulgakovian, a diavolului —, remarca, de altfel, că ființa smeritului Ionescu nu este decît conținut. La fel ca Rogulski, care „era aproape numai conținut, pînă la indecentă”, Castor rămîne un precipitat pur al existenței, miezul ideatic al acesteia. Paradigma evoluției sale este o spirală a viului metafizic, o mișcare în sine nemișcată, desăvirșită, și, prin aceasta, cumva esoterică: „Și tu ești, astfel, o insulă, un sprijin unic pentru ceva ce nu înțelegem; dar cît timp nu înțelegem, avem această vitalitate a neînțelegerii — deși părem făcuți pentru a înțelege — vom avea puterea de a ne agăța de tine, de a te recunoaște în acel pustiu de carbon și mîl, de noroaie și ape ce sunt plimbate în curenți groși și impasibili de vînturile terifiante ale nu știu cărei orbite”.

Mai mult decît un halucinat hidalg de tip cervantesco, misticul Castor este însăși efigia viului tocmai fiindcă aduce cu sine mintuirea acelei faustice nevoi de Destin, formulată desăvirșit de un fanatic întru Idee precum Grobei, dar comună în egală măsură unor Francisca, E. B., Minda și Rogulski: „Uneori, simt, așa, în gît, — mărturisește Grobei — deasupra pieptului, un fel de înecăciune, un fel de preaplin, ceva ce nu-și găsește încă forma, locul, drumul, o energie înecăcioasă care așteaptă un Mesia”.

Invită dintr-un preaplin meta-ontic, această temerară căutare a unui Mesia esoteric și totuși personalizat, altul decît cel biblic, este, probabil, chintesenta hermeneuticii existențiale pe care Nicolae Breban o profesază, fără excepție, în toate romanele sale.

LAURA PAVEL

ANTOANETA BODISCO e numele unei poete și scriitoare prea puțin cunoscute în țară, din păcate, așa cum exilul românesc ne rezervă încă, probabil, multe surprize. Născută la 17 ianuarie 1916 la Pitești, fiică a ofițerului Marin Iordache și a Floricăi (n. Rusu), domnia sa termină liceul în orașul natal (1933), apoi studii de Litere și Filosofie la Universitatea bucureșteană (1933—1937), luându-și licența în Latină și Greacă (1939). Redactor la Direcția de studii și documentare a Ministerului Propagandei Naționale (1940—1942), șef de secție la Ministerul Culturii (1943), de unde este detașată la Institutul Român de la Madrid (1943—1946), pînă la închiderea acestuia, în urma venirii la putere, în țară, a regimului comunist și o dată cu ruperea relațiilor diplomatice dintre Spania și România. Optează pentru exilul în Spania (1946—1962), căsătorindu-se cu diplomatul baltic Bodisco, exilat și el. După moartea sotului, se stabilește la München (1962—1964), lucrînd la Secția română a postului de radio Europa liberă, de unde trece la Köln, la postul german („Deutschland Funk“), tot la secția română, traducător și crainic, pînă în 1977. Debut literar tîrziu (1953) la revista „Indreptar“ din München. Colaborează susținut la publicații românești din exil: *Libertatea românească* (Madrid), *Caiete de dor*, *Ființa românească* și *Limite* (toate din Paris), *Apoziția* și *Revista scriitorilor români* (ambele din München), cu poezii, nuvele, eseuri, traduceri; paralel, la reviste spaniole: *Ayer y hoy*, *Revista literaria de Cadiz*. În spaniolă publică și romanul *Un puerto en el Mar Negro* (1946). Figurează în antologia lui Vintilă Horia, *Poezia românească nouă* (1956). Își adună o parte a creației poetice în volumul *La Apus de Cuvînt*, editat la Roma (cu ilustrații de Eugen Drăguțescu), în 1970. Pasiunea talmăcirii o îndreaptă către poezii latini, în special spre Propertiu, tradus în întregime și comentat. Bună cunoscătoare a izvoarelor antice, cit și a ciștigurilor moderne, europene și latino-americane, în lirică, poeta rămîne credincioasă în egală măsură tradiției autohtone. Sonorități familiare finelii epocii interbelice (din Ion Pillat și V. Voiculescu în special) își prelungesc ecoul într-o poezie ce pendulează între asceză și sensualitate, între abstract și epicureic. Febra, anxietatea, erosul imprimă unor poeme timbrul lor ardent și totodată reprimat. O „cenzură“ clasică își trece estompa peste pulsunile adîncurilor, disciplinînd dezordine interioare, calmînd tensiunile și optînd pentru o mască senin-impăcată. Tonul e elegiac cu măsură, nostalgia se topesc în plăcerea rememorării, elementele de acasă, traduse și în lexicul arhaizant-pastoral, rămîn mai mult ca un fond sonor decorativ. Drama exilului, filtrată cu discreție și cu evitarea oricărui patetism, se contopește cu motivul, elegiac și el, al curgerii timpului irepresibil și în regresivitatea către origini. Erotica și meditația existențială sunt continuu epurate și sublimite într-o expresie progresiv ermetizată, cu decantarea sentimentelor pînă la forma lor cea mai pură. Proza, risipită prin reviste, alternează notația descriptivă, epicureică și solară, cu decupașul epic și o portretistică alternativ bonomă și enigmatică. *Un puerto en el Mar Negro*, scris direct în spaniolă, netradus în românește, e un mic „roman de aventuri“ destinat cititorilor tineri.

*

Am cunoscut-o pe Doamna Antoaneta Bodisco la finele anilor '60, cînd predam cursuri de Limba și Literatura Română la Köln și Bonn. Am rămas frapat, de atunci, de frumusețea fizică și morală a acestei românce care vorbea o limbă dulce și cîntată, cu sonorități argeșene și cuvinte innobilate de vechime, „uitate“ în limbajul tot mai degradat al cotidianului de la noi. Am regăsit-o în ultimii ani, în același decor intim de pe una din marile artere ale Coloniei, îmbrînind amintiri românești și spaniole, latine într-un cuvînt, în plină Germanie. Lubind zarea românească, dar și zestrea de amintiri hispanice, pasionale și dureroase amîndouă, poeta nu se simte desțărâtă nici în lumea germanică, regăsindu-se în lumea pură a poeziei ei și a muzicii ei neîntrecute. Dialogul cu Doamna Bodisco e uimitor de firesc și spontan, suprimînd distanțe temporale și spațiale, sărînd peste cincizeci de ani de exil și readucînd în micul salon de pe Hohenzollern Ring explozia lumii intelectuale românești de odinioară, cu valorile ei exemplare. O întreagă lume scufundată vai, și irepetabilă în frumusețe, reinvie în evocări și frînturi de portrete. Dialogul nostru, repetat, se concentrează în cele din urmă într-un interviu succint, menit să traseze pentru cititorul de acasă un destin și o voce lirică. Exemplare amîndouă. Dramatice dar și luminoase prin etica înaltă țesută în ele.

MIRCEA ZACIU

MIRCEA ZACIU: Stimată Doamnă Antoaneta Bodisco, ați evocat o dată un moment dramatic, departe de țară, la Cadiz, cînd ați avut (poate mai acut decît alte dăți) conștiința exilului, multiplele lui semnificații, pe care le-ați trăit profund și nu o dată dureros. De ce, atunci, la Cadiz?

ANTOANETA BODISCO: Cadiz era un Tomis atlantic, o relegare. La Madrid rămăneau prietenii și 15 ani de viață. În trimilenarul emporion fenician nu era picior de român și exilul începe cu lipsa de dialog în limba maternă. Vechea Cadiz e, însă, un crisol de lumi mediteraneene, de mituri afro-miceene, de pur cobalt oceanic și seninătate senechistă. Această ultima Thule europeană m'a fascinat, am părăsit-o cu regret, iar noul exil în ea a devenit, cu timpul, mai puțin solitar, mai puțin egocentric.

M. Z.: Ați ajuns în Occident în 1942, într-o misiune culturală temporară, nu v-ați imaginat că șederea departe de țară va deveni destinul Dvs. Ați vrea să refacem în linii mari itinerariul Dvs. spiritual? Veneați din Pitești, unde ați făcut liceul; cum era — pe vremea aceea — un oraș de provincie românească? Știți că literatura interbelică, în roman mai cu seamă, a creat o adevărată mitologie a „provinciei“; cum era ea cu adevărat?

A.B.: Pitești era drumul de țară care ducea la satele argeșene; era „Calea lui Santiago“, drumul pelerinilor la Curtea de Argeș, la Episcopala și Domneasca. Pitești era cafeneaua armeanului, bazinele turcilor cu fes și șalvari, era liceul de băieți „I.C. Brătianu“ unde au predat Vladimir Streinu, Ion Barbu și Șerban Cioculescu. Și mai era orașul meu natal „malinholia“ noastră a tinerilor care visam la orașul lumină, București. Pitești a fost sub comuniști groaznicul centru de reeducare a elevilor și studenților rătăciți într-o ideologie inițial spiritualistă, mai tîrziu extremistă.

M. Z.: Ați ajuns apoi în București, la Universitate, într-o epocă efervescentă, de mari tensiuni spirituale (curenți, mișcări, confruntări de idei și direcții în filosofie, cultură, artă, literatură). Care au fost preocupările Dvs. în acest prag de viață?

A.B.: Bucureștiul anului '33, cînd m'am înscris la Universitate, la filologia clasică, concentra în el mase de tineri veniți din provincie la studii. Fosforescena capitală a țării, „micul Paris“, m'a intimidat, câteva zile am avut nostalgia provinciei patriarhale. O forfotă, o vînzoleală a inimii și spiritului plutea în aer; în căminul de studenți de pe strada Gogu Cantacuzino unde am descins, colega de cameră, o bulgăroaică venită cu un grup de compatrioți din Varna și Sofia, să studieze medicina la noi, ne privea ostil, învăța scrîșnind din dinți românește, dar, pînă la urmă, n'a mai vrut să știe nici de Varna nici de Slasceve, a optat pentru iia românească, a uitat Cadrilaterul și, la plecare, a plîns pe umărul „Tonișcăi“. Pe unde rătăcești, Katia Naceva? Universitatea era o Alma Mater severă, un ferment de doxă și dialectică. Pluteau asupra ei, însă, norii unei ideologii nefaste, Hitler preluase puterea, curînd se va confrunta cu celălalt dictator, Stalin. Ne-au fost, totuși, îngăduiți cîtiva ani de studii serioase, de confruntări cu idei generoase, europene; trăiau, încă, marii profesori, Iorga, Gusti, Rădulescu-Motru, Nae Ionescu. Studenții de la clasică, numeric puțini, ne luptam cu textele eline și latine. Dintre noi se va ridica „primus inter impares“ Dinu Adameșteanu, care avea să descopere lumi oculte în Metapontul lui Pythagora.

M. Z.: Care vă erau maestrul?

A.B.: Profesorii mi-au fost Nicolae Herescu, la limba și literatura latină. Scriitor și poet, președinte, cu mari merite, al Societății Scriitorilor Români, în acea epocă. Se trăgea din Udriște Năsturel și banii Olteniei. În exil, a publicat, avînd trei colaboratori iluștri, *Ovidiana*, lucrare de mare prestigiu în lumea specialiștilor. Cei trei colaboratori: Dinu Adameșteanu, Vasile Cristea și Eugen Lozovan, toți trei foști elevi ai universității din București, au aruncat în balanță talentul și aportul lor științific la reușita unui volum de aproape 600 de pagini închinat lui Ovid, cu prilejul aniversării bimilenarului de la nașterea poetului. La această operă și-au dat concursul renumiți specialiști europeni. Un alt maestru mi-a fost profesorul de istorie antică, Scarlat Lambrino, fost elev al lui Vasile Pârvan. Dinu Adameșteanu a fost remarcat imediat de cercetătorul pe teren al lumii antice și l-a luat cu el la săpăturile începute de Vasile Pârvan, la Histria. Mai tîrziu, profesorul și discipolul s'au reîntîlnit la Școala Română de la Roma fondată tot de Vasile Pârvan. Un alt profesor, Radu Vulpe, și el elev al lui Pârvan, pe care am avut bucuria de a-l reîntîlni după decenii, la un seminar la Freiburg, D. M. Pippidi, tînarul conferențiar la literatura și cultura greacă, ne impresiona și prin rigurozitatea lui științifică și printr-o anume atitudine selectivă care obliga la un efort dublu. Un poet, profesorul Murnu, traducătorul lui Homer, ne explica în vorbe înăripate canonul Frumosului elin și nesecatul izvor de mituri și Epos al lumii greco-latine. Asistentul său, Metaxa, era un învățat în bizantinologie.

M. Z.: Epoca interbelică (cea literară, artistică indeosebi) a devenit și ea pentru generațiile mai noi un mit. Dvs. ați trăit nemijlocit în acel climat, ați venit în contact cu scriitorii și artiștii, cu universitari de faimă — ce amintiri vă leagă de toți acești oameni?

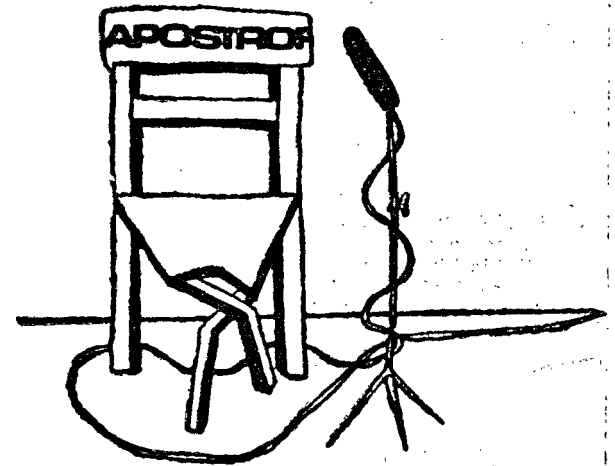
A.B.: În anii '40—'42, după terminarea studiilor, am lucrat la Direcția de Studii și Documentare, condusă de Alexandru Busuioceanu, o direcție elitistă, unde am trăit un moment istoric tragic, cedarea Transilvaniei de Nord. A fost o noapte albă, la care a participat toată Direcția, adunînd material pregătît de istoricii români pentru Arbitrajul de la Viena care s'a dovedit o farsă. Un alt moment istoric tragic aveam să-l înregistrez la Direcția Presei, unde am lucrat câteva luni, și anume asasinarea lui Nicolae Iorga. La Direcția de Studii am lucrat în birou cu Alexandru Philippide, care scria, fără mare grabă, la primul lui roman și aștepta să vină englezii, să ne scape de nemți. Această speranță a poetului părea să se profileze în orizontul lui personal, nu mai vast decît fereastra biroului, unde, desigur, mai evoluau și alte himere privity, totuși, cu mare scepticism înscris în zămbetul său sardonice. Celălalt coleg era Emil Gulian, traducătorul lui Allan Poe, care a căzut pe frontul rusesc. Avocat de meserie, Gulian era mereu în contradicție cu părerile naiv politice ale lui Philippide, care asculta, detașat, ironic. În biroul vecin lucra Ion Frunzetti, l-am

revăzut la Köln, la un congres al criticilor de artă. O serie de viitori academicieni lucrau în acea Direcție: Mihai Pop, Mihai Berzea, Emil Condurachi. Imi amintesc de prezența occidentală, delicată a lui Walter Biemel, mai tîrziu, discipol al lui Heidegger. O altă prezență emoționantă, o apariție fugară, venită să ceară un ajutor, mi-a rămas în memorie: modestă, pauperă, sfioasă și debusolată, aceea a fiului cel mic, dacă nu mă înșel, al poetului Alexandru Macedonski. Fiul cel mare, Alexis, plecase de mult în lume. Se stabilise cu familia la Palma de Mallorca. Tînăra care eram, atunci, a înțeles șansa de a fi fost, într'un moment privilegiat, martoră a unei societăți libere în care valorile se situează firesc, fără emfază, la locul cuvenit lor.

M. Z.: Și pe urmă ați plecat spre Spania, unde aveți o misiune. În ce consta ea? cum ați fost aleasă pentru acest post și cum s-a desfășurat viața Dvs. la celălalt capăt european al latinității?

A.B.: Institutul Român de Cultură, de la Madrid, fondat de Alexandru Busuioceanu, în 1942, unde am fost detașată la cererea lui, de către Ministerul Culturii, condus de profesorul Ion Petrovici, s'a remarcat, curînd, în cercurile intelectuale ale epocii. Institutul avea ca lector pe Valeriu Papahagi, hispanist. Scurt timp a fost prezent și Paul Georgescu. Institutul poseda o bibliotecă frecventată de studenții lui Busuioceanu, la catedra de limbă și literatură română, și cu ei se lucra la un dicționar româno-spaniol. Menționez și o colecție de studii unde a publicat Mircea Eliade, în acei ani, consilier cultural la Lisabona, iar Alexandru Busuioceanu, studiul lui, serios documentat, despre geți și goți în scrierile medievale spaniole. Eu aveam o activitate administrativ-culturală; scriam articole și, uneori, prefețe nesemnate, ca aceea, de pildă, la traducerea în spaniolă a *Pădurii spin-zuraților* de Rebreanu. După închiderea Institutului m'am

CONVERSATII CU...

ANTOANETA BODISCO

apropiat de spanioli cu un entuziasm nedesmințit. E o mare țară, un mîndru popor, o cultură universală. Am mers la izvoarele ei ca și alți scriitori rămași, definitiv, în Spania, am scris în limba spaniolă, poezie și proză, publicată și în manuscris și eram sigură că la umbra unui palmier voi visa visul de pe urmă. N'a fost să fie!

M. Z.: După război, rămasă singură în împrejurări dramatice, ați ales exilul. De ce?

A.B.: Aș spune, fără înfatuare, că exilul m'a ales. A fost o noapte albă, hotărătoare. Vaporul „Transilvania“ urma să ia cu el personalul Legației, Institutul de Cultură nu primise încă dispoziții în acest sens de la Minister. Pentru repatriere s'au decis una sau două-trei persoane. M'am înscris pe listă. Eram tînără și credeam că viitorul meu era în România. Cei mai realiști decît mine m'au convins de contrariu. Războiul se terminase, începea haosul.

M. Z.: În genere scriitorii români, oamenii de artă români alegeau ca loc al exilului lor Parisul. Dvs. ați ales Germania, de care — bănuiesc — nu vă lega atunci mai nimic. Cum ați ajuns totuși pe aceste meleaguri și cum v-ați integrat unei realități așa de diferite de cele anterioare în care vă simțeați oarecum acasă?

A. B.: Spre deosebire de Spania, pe care am ales-o și am dorit să rămîn în ea ca în a doua patrie, Germania am ales-o de nevoie. În anul 1962, existența mea personală în Spania a fost la răscruce. Lăsam în urmă pierderi dureroase. Trebuia mers înainte, pe cât posibil cu capul sus. Și eu, ca tot românul, m'am gândit inițial la Paris, de unde mi-a și venit apelul, generos, al lui N. I. Herescu. Dar, cînd zeii se înverșunează asupra bietului om, nu e nimic de făcut. N. I. Herescu avea să fie o ultimă pierdere dureroasă în acel an. Apelul a venit din Germania, fiindcă, totuși, oamenii mai au și un înger de pază. Urma să lucrez în secția română de la „Europa Liberă“. Am lucrat doi ani și am părăsit-o pentru postul german de radio din Köln. A fost o bună alegere. Germania e dificilă, dar eficientă. Studii serioase, spirit critic, europeanism și universalism, dar, mai ales, un neîndurător spirit autocritic. Ceea ce nu e cazul nici la români, nici la francezi. Multă vervă latină, semantică scâteietoare, care nu acoperă, totdeauna, textul. Realitatea germană este pentru un român dificilă, deosebită de modul lui de a gândi și,

chiar, a simți la scara lui personală de valori și manifestare. O zi germană este o zi cu ochii mari deschiși, scrutători, uneori, neîndurători. Dar, ea poate fi o zi câștigată, vorbesc, desigur, de unii dintre noi interesați în unele lucruri esențiale, cum ar fi renunțarea la stereotipii ca „sora noastră latină” sau „neamul plătește”. Dar, nu pot spune că sunt acasă, și acesta un termen perimat în gigantica migrație a popoarelor la care asistăm, ba suntem chiar parte. Acasă n'am fost nici la Pitești, în 1970. Piteștiul nu mai era nici târg, nici oraș, era o ficțiune, o încremenire într-o megalomanie semidictă.

M. Z.: În toți acești ani ați cunoscut multe din marile figuri ale exilului românesc? De care ați fost mai apropiată? Pe care ați vrea să ne-o evocați?

A. B.: Mulți români remarcabili au murit în exil, un considerabil procent al elitei interbelice: profesori universitari renumiți, oameni politici de calibrul unui Gafencu, ofițeri superiori atașați României, la a cărei întregire contribuieră, preoți învățați, scriitori angajați în scrisul lor, artiști și creatori în muzică de talia unui George Enescu; din fericire, Sergiu Celibidache este, încă, în viață. Cu ei și cu alți români conștienți de răspunderea lor, s'a reconstituit în miniatură, dar în libertate, o Românie ca un stat de drept, improvizat la ananghie, dar eficient. Alți români de merit, veniți mai târziu, și-au adus aportul în aceste inițiative patriotice, fără paralelă în celelalte exiluri europene, lipsite, oarecum, de imaginație și de voioșia omului pornit la treabă. Dintre mulți români remarcabili care își continuă propria activitate la renumite instituții europene și americane, aș menționa pe Nicoară Beldiceanu, român de caracter, savant în problemele româno-otomane, pe Eugen Lozovan, nu numai savantul riguros, dar și literatul subtil, ireductibil în convingerile sale, pe Anina Rădu-

poeti numai în durata creației. Propertiu pierde, în For, tăblițele lui de ceară. Disperat, imploră pe cel ce le găsește să i le aducă, fiindcă fără ele nu mai e poet. Tăblițele lui erau „doctae tabellae”, „scripta bona”, care știau să fie elocvente și să îmblânzească inimile sine me, fără mine.

M.Z.: Vorbiți-ne puțin despre credința Dvs. poetică, care sunt preferințele Dvs. în lirica universală și românească, ce orientare ați adoptat în drumul Dvs. liric?

A. B.: Dacă îmi este îngăduit să mă exprim printr-o metaforă, poezia e ca un soare lucid în formă de paloș amenințător, pe care tu te înverșunezi să-l convingi că soarele ești tu și paloșul lui se poate frânge mai ușor decât condeiul tău. O afirmație orgolioasă, dar așa începe poezia tinerilor. Am citit, firește, multă poezie. Vasile Voiculescu din „Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare” mi-a tăiat respirația. Din lirica universală, m'a atras poezia latino-americană, suflul cât un continent al Gabrielei Mistral, de pildă, despre care adunasesm, la Madrid, material pentru o monografie. Apoi, straniul Borges, între Europa și La Plata, între lirica engleză și milonga, un fel de baladă a lumii interlope de la periferia Buenos Aires-ului, pe care o știm și din „Florile de mucegai” argheziene. Paul Valery mi-a fost, în anii tineri, o carte de căpătâi.

M. Z.: Ați publicat o singură carte de poeme, renunțând, triind și filtrind cu severitate în tot ce scriseserăți până acolo. Voi ați să urmați mitul mallarméean al Cărții unice?

A. B.: „La Apus de Cuvânt” este cartea în care am crezut din momentul când m'am așezat la masa de scris. Trăind în țară este probabil că aș fi mai scris o carte, poate două, fiindcă rămâneam la nesecatul ei izvor poetic. În exil a scris poezie în limba maternă este o mare încăpățănare, unii vorbesc de eroism. Eu cred,

resul (nu doar speculativ, ci pentru viitorul însuși al scrisului românesc).

A. B.: Dincolo de unele prietenii care s'au stabilit de-a lungul anilor între importanți scriitori din exil și din țară și care rodesc, acum, într-o colaborare peste granițe, rolul exilului, așa cum a fost el înțeles în perioada de pionierat, s'a cam terminat. Frontierele s'au deschis, presa, de bine de rău, e liberă, oamenii călătorești, ba chiar și emigrează. Nu cred într-o fuzionare între exil și țară, decât sentimental, firește, deoarece, istoric, memoria exilului e alta, elita lui, care, aproape, nu mai există, venea din România dintre cele două războaie, și, după cum știm, istoria nu se repetă. Cel mult poate fi vorba de transmiterea unor modele, eventual, unele din ele luate chiar în răspăr, vedeți „cazul” artificial creat în jurul lui Mircea Eliade. Convergență, eventual, dar o convergență care să țină seama de ora actuală a Europei, și nu numai de cea actuală, și a culturii românești, mai puțin francofilă și mai mult europeană, fiindcă s'au produs mutații în artă, tehnică, cooperare între popoare. Parisul nu mai este unica metropolă europeană, nici în trecut n'a fost în exclusivitate, să nu uităm Berlinul, Viena, Londra, azi, America, promotoare în știință, tehnică, democrație. Elita emigrației românești se orientează, există, deja, cu mari merite, în universități americane, unde au mai multă șansă decât un Ștefan Lupășcu în Europa.

Antoaneta BODISCO Moartea lui Don Quijote

I
Trup răbdurii
îndelung topit
ca un plumb.
Reazim plâpând
nelumescului viu.
Nu mă turbur de cer
ferecat în cuvinte.
Nu sunt cumpenei țel
și mahnirea, Părinte,
e chemare a minții
care caută'n Fire
urma zilei a șaptea
rânduită de Time.

II
Scutiere!
Domnul a dezlegat,
a osândit.
Inchipuire e lumea:
îneliș al minciunii.
Robul nu poate
să-și scuture lanțul.
Au zburat puii
din cuiburi, Sancho!
A scăpat scutul,
paznic mut al Castiliei.
Nici o moară de vânt
Nu-i turbură somnul.

III
Să birui, oricum,
dorind-o, ispita.
Azi, precum ieri,
măine, iară?
Izbândeii să fur
sfiala de-o clipă,
fiind mie hotar
să fiu și ostașul?
Și să mă îndemn
voios pe o cale
unde rod e piatra
unde om e pasu-mi?

Colonia, 1969

Iescu Pogoneanu, româncă de multă carte, ea însăși, la anii senectuții parcă ieșită dintr-o carte cu miez. O prietenie convingătoare a fost Vintilă Horia, amintirea lui, nu numai intelectuală dar și umană, rămâne vie, deasemeni, Horia Stamatu, poet de prim rang, prieten un timp, la Madrid, reintâlnit, apoi, în Germania. Dealtfel Madridul anilor de după '42 a fost un fel de Academie platonice: trăiau și comunicau poeți tineri și vârstnici: Alexandru Busuioceanu, Aron Cotruș, Vintilă Horia, Horia Stamatu, Ion Părvulescu. Nu pot să nu menționez pe controversatul om de cultură George Uscătescu, fondatorul acelei reviste de ținută europeană care a fost Destin și al colecției respective, la care au colaborat toți scriitorii importanți din exil. Românul a cărui amintire rămâne în mine vie și ca prezentă umană este Mircea Popescu, elev al lui Tudor Vianu și G. Călinescu, după câte știu, sufletul și animatorul atâtor inițiative traduse în faptă, cum au fost Revista scriitorilor români și Congresele societății academice, la care au participat, la fiecare doi ani și în centre universitare europene de renume, învățați români și streini. Realizarea acestor proiecte în exil presupunea credință, entuziasm și respirație lungă. În ele și în scrisorile care circulau între Roma, Paris, Madrid, München și centre extra-europene, pline de îndemn, speranță, uneori și melancolie dar nu resemnare, se păstrează vie amintirea acestui învățat modest și tenace, entuziast și detașat, pragmatic și scrutător.

M. Z.: Să nu deviem totuși de la firul biografiei Dvs. spirituale, să nu uităm poeta, scriitoarea! Cînd ați început să scrieți? Cînd a devenit poezia, pentru Dvs., un destin?

A. B.: Am scris din adolescență, firește, poezii. Le-am rupt, bineînțeles. Vreuna o fi mai rătăcind pe Argeș... Citeam cărți pe care nu le înțelegeam: „teoria undulației” a lui Conta. Poezia adolescenților începe pubertar. Numai un adolescent de geniu ca Rimbaud poate stăpâni atâta materie incandescentă, irațională și multiformă. Descoperirea eului și a propriului cosmos poetic vine mai târziu. Ea este rezultatul culturii acumulate, travaliul cu tine și în tine, restul e, poate, chemare. Față de proză, poezia are avantajul că absoarbe poetul în cursul creației, se servește de el ca de un instrument virtuos, eliberându-se, apoi, de el. Suntem

dar nu aceasta mi-a fost intenția, că se poate rămâne în literatură cu o singură carte. În lirica americană, cartea lui Whitman, „Fire de iarbă”. Și Arghezi — ar fi putut rămâne numai cu „Cuvinte potrivite”.

M. Z.: Dar proza? ați risipit în reviste câteva fragmente splendide de proză, ați scris un roman, poate aveți de gând să scrieți într-o zi o carte memorialistică — cine știe — oricum, ce vă leagă de fapt de experiența epică?

A. B.: Vintilă Horia mi-a scris după lectura „Apusului de Cuvânt”: „e păcat că nu scrii mai des, că nu publici și mai multă proză care ar face din tine un altfel de poet.” L-am înțeles, și în alte condiții de viață proza ar fi mers în crescendo, fiindcă ea nu consumă; cum mi-ați spus într-o convorbire anterioară, ca poezia. Proza e un spațiu mai flexibil decât corsetul sever al poeziei.

M. Z.: Urmăriți poezia din țară? ce vă atrage (sau vă rămâne străin) din evoluția ei în ultimele decenii? care sunt poezii mai apropiate inimii, sensibilității Dvs. lirice?

A. B.: Un timp am fost abonată la principalele reviste din țară. Dincolo de compromisurile, fără de care, probabil, n'ar fi existat, erau reviste interesante, cu unele studii și articole remarcabile. Citesc și azi unele reviste de după '89. Remarcabili sunt unii politologi și economiști. Poezii rămân o lectură preferențială. Un „poeta doctus” este Dan Laurentiu, unul sinonim cu un cosmos dureros al eșecului individual și colectiv este Dan Deșliu, Nichita Stănescu, un alt „poeta doctus par excellence”. Nu mă atrage poezia experimentală sau concretă. Dar, când mânuitorul ei e un maestru al jocului semantic, al fonemelor, cum este Oscar Pastior din Germania, atunci acest gen dificil poate primumi lirica de balast semantic desuet.

M.Z.: Reușiți să urmăriți revistele din țară? Ce credeți despre relația scriitorilor din exil („diaspora” de azi) și cei din țară? despre literatura dinăuntru și cea creată afară? Sunt aceste două realități (morale și estetice) conciliabile (ireconciliabile)? compatibile (incompatibile)? fuzionabile (etanșe)? convergente (inconvergente)? Sunt multe opinii controversate în această privință (rosite chiar în ultimii trei ani, de la Decembrie '89 încoace), încît o dezbatere în acest sens ar fi de tot inte-

M. Z.: Aveți un „violon l'Ingres”: talmăcirile Dvs. din Propertiu. Cum ați opiat pentru acest poet și nu pentru altul (Ovidiu, spre pildă)? E o pasiune ce merită explicitată, mai cu seamă că ați încheiat traducerea. Ea a fost — bănuiesc — și o lungă bătălie a Cuvintului...

A. B.: Am ales pe Propertiu și nu pe Ovid fiindcă la 23 de ani alege iubirea, nu doxa, elegia, nu Metamorfozele, Eros, nu Epos. Cum să nu te apropii de un poet tânăr, atât de actual, care declară cu emfază că sursa inspirației lui e dragostea și „libertatea de a-mi exprima resentimentul”. Bănuiesc că și Vasile Sav, care a tradus, spre meritul lui, întreaga operă propertiană, a fost, mai întâi, fascinat de Eros. Traducerile mele, parțiale, au început în România, unde, în anii '40-'41, le-am citit profesorului meu N. I. Herescu, traducătorul lui Catul și Horațiu, și le-am luat, apoi, cu mine în Spania. În revista „Libertatea românească” de la Madrid au apărut două mari elegii, una din ele cunoscută în literatura de specialitate și nu numai, drept „Regina elegiarum”. Restul traducerilor sunt nepublicate.

M. Z.: Revin la ideea luptei cu Verbul. Pentru un scriitor care trăiește de cincizeci de ani departe de țară (și de limba ei), pentru un poet mai cu seamă, ce înseamnă lupta permanentă de a-și păstra intactă (fi-rească, proaspătă, vie) limba lui de pe Argeș? Nu e o dramatică luptă cu Ingerul?

A. B.: Este probabil că „limba mea de pe Argeș” m'a salvat în „Apusul Cuvântului”. În orice caz, Grigore Filiti, critic fin, iubitor de artă și poezie, perfect cunosător al limbii franceze, a renunțat la traducere din cauza ce a numit el „extraordinara românită a expresiei”. Din lupta cu ingerul român am ieșit teafără. Un alt inger, mai sever, cel german, mă ține strâns în chingi. Din această luptă nu voi scăpa nejmulumită.

Interviu realizat de
MIRCEA ZACIU

Nicolae BALOTĂ

RETORICA ÎNTRE POEZIE ȘI POLITICĂ

(II)

Or, pentru a inspira încredere, trebuie (în Franța poate mai mult decât aiurea) să fii în vîrstă, să fii chiar bătrîn. Sunt convins că, la alegerile prezidențiale din 1988, Mitterrand a ieșit învingător în fața mult mai tînărului său rival Chirac, în bună parte grație vârstei sale destul de înaintată pentru a-l face să apară — în ochii celor mulți — drept un părinte al națiunii. Cuvîntul „tonton“ („unchiuleț“) prin care este desemnat și așa putea spune dezmiardat — cu o bonomie foarte ușor ironică — în *Le Canard enchaîné* și, în general, în vorbirea populară, este simptomatic. Mitterrand este „unchiașul“ paternalist, liniștitor, pe care te poți bizui. El nu este prea dinamicul Chirac („trop agité“) — clama împotriva lui propagandă socialistă. Nici mult mai recele (în aparență) tehnocrat, Giscard. Chiar în legătură cu această „răceală“, trebuie să remarc următoarele. Pentru a emoționa nu e absolută nevoie să fii emoționat. Așa spune chiar că e absolută nevoie să nu fii emoționat. Actorul care tocmai trăiește în viața sa intimă o mare pasiune, amoroasă nu cred că va juca bine o asemenea pasiune pe scenă. E nevoie de o anumită delăsare (pe care și-o dă uneori timpul, distanța în timp dintre pasiunea trăită și cea jucată) pentru ca discursul, sau jocul actoricesc să fie credibile.

Scena politică franceză este cu adevărat o scenă. Ca pe orice scenă, și pe aceasta, politică, se joacă un spectacol în fața spectatorilor. Aceasta mai ales în zilele noastre în care rolul mediilor de comunicare și deosebi al Televiziunii are importanța pe care o știm. Vorbitorul la televiziune nu ține un discurs, ci se dă în spectacol. Cînd vorbesc la televiziune, nimeni nu-mi spune „te-am ascultat“, ci „te-am văzut“. Ca orice altă vorbire, și cea politică — la televizor — trebuie să convingă prin imagini vizibile, nu prin expresii auzibile. Și chiar acestea, chiar ideile trebuie să facă imagine, pentru a fi receptate. Oamenii politici francezi au, mai mult poate decât alții, simțul scenic al spectacolului. Ei se știu priviți, ascultați și, ca atare... joacă jocul.

Dar e un risc al „dării în spectacol“, și anume riscul de care profită din plin satira politică, acela de a prezenta viața politică drept o comedie grotescă, drept o bufonerie. Riscul înseamnă însă și... libertate.

Libertatea deplină de care se bucură presa, radioul, televiziunea în Franța unește respectul firesc „republican“, democrația, pentru marile instituții și reprezentanții lor, cu ironia, cu luarea în derîdere, cu batjocura mai mult ori mai puțin violentă.

Viața politică a Franței este deosebit de propice pentru înflorirea satirei. Să luăm exemplul ultimelor alegeri prezidențiale din 1988. Marile manevre în vederea acestei competiții au început cu multe luni înainte prin apariția unor caricaturi din cele mai hazlii satirizînd lupta candidaților la prezidenție. Nici o „autoritate“, nici un „prestigiu“ nu scutesc sau feresc de dințele ascuțit al umoristilor. Actualul președinte, Mitterrand, era înfățișat, pe mari afișe în stradă, ținînd pe genunchi și strîngînd în brațe — sub chipul unei femei durduii, foarte sumar înveșmîntată — pe unul din adversarii săi politici, pe fostul prim-ministru, Raymond Barre. Căci respectul pentru demnitatea prezidențială nu implică un cult întretînit peocrit deci fals prin măsuri autoritare. Seara puteai vedea o emisiune televizată — cum s-ar spune în România — „de satiră și umor“, „cocoricoboy“. Emisiunea era a lui Stéphane Collaro. Înșiși acest „cocoricoboy“ din denumirea emisiunii este o aluzie ironică la adresa „cocoșului galic“, a acestei orătării emblematică a Franței. Autoironie a Francezului gata oricînd de a lua în derîdere pînă și sacrosancta Marseileză.

Există o retorică antipatică a derizivunii. Discursurile politicianilor Franței actuale, sub chipurile animaliere (împrumutate din fauna grotescă a Muppets-ilor) sunt exemplificări ale unei asemenea retorici. În această galerie televizorală, Mitterrand corespunde — sub numele Kermitterand — broscuței animatoare din serialul american; Jacques Chirac e un fel de vultur, pasăre de pradă; Raymond Barre, un ursuleț grăsun; Georges Marchais are ritul porcin al porcușoarei Piggy. Mai zilele trecute îl puteai vedea pe Barre, sub chipul unei păsări grase încercînd să-și ia zborul. Imaginea împodoba coperta unui volum din colecția, cu titlul amintînd secolul — mult mai respectuos si retoric — al 19-lea: *Nos Grands hommes*. În această colecție a „marilor oameni“, Barre e reprezentat, deci, împunîndu-se. Dedesubt legenda: „Zborul Păunului“. Chiar și reclama din *Le Monde* a acestei cărți e hazlie: căci, alături de umoristicul zbor al păunului grăsun, e o altă imagine a aceluiași Barre, ca un omuleț furibund ce calcă în picioare cartea scrisă despre el. Dedesubtul imaginii, anunțul publicitar:

„Lui Raymond Barre nu-i va plăcea această carte.“

Am deviat, oare, de la arta de a vorbi la o altă „artă“, în aceste câteva exemple? Nu cred. Retorica politică (și retorică în genere) poate să regizeze și alte regnuri semiotice decât acela al discursului oratoric, al „cuvîntării“. Publicitatea din zilele noastre recurge la tot felul de semne — vizuale: imaginii — auditive etc., pe care le tratează retoric. Discursul șefilor este — cum am văzut — adeseori regizat de unii tehnicieni ai publicității. Mă întreb, ascultînd sau citînd declarațiile, nu lipsite de infatuare, ale unui Seguela, dacă tehnicile sale „moderne“ de a modela discursul unor „șefi“, nu derivă direct din anticarele metode ale primilor retori sicilieni. Cînd Gorgias declara, foarte sigur de sine: „de ani de zile nimeni nu mi-a pus încă o întrebare care să mă fi luat prin surprindere“, el susținea ceea ce azi, publicitarii „moderni“ promit clienților lor politicieni. Nu e de mirare. Epoca noastră (mai ales în marile democrații) a redescoperit Agora. Presa, radioul, dar mai ales televiziunea sunt locuri ale dezbaterii publice, spații în care competiția, confruntarea politică se fac văzute și auzite. Orice apariție a vreunui politician, orice manifestare, trebuie să constituie un discurs — complex, personal, reprezentativ pentru persoana care-l „pronunță“, ca și pentru grupul, comunitatea, partidul, categoria, lobby-ul pe care-l reprezintă. Și, ceea ce e mai semnificativ, putem urmări pe toate „unde“, pe toate „programele“, formele diverse luate de arta (prin excelență retorică) a persuasiunii. Artă de a convinge (cumpărătorii potențiali prin publicitate, alegătorii potențiali prin discursul electoral) stă în centrul discursului mediatic. Mesajul mediilor este, într-adevăr, un mesaj persuasiv al maselor.

Gorgias triumfă pe „unde“, în noua Agora. Orice poate să devină (și devine) materie retorică: orice poate fi transpus într-un discurs, orice poate să plece de la o *questio*. Putem vorbi (mai ales într-o democrație liberală, într-o societate deschisă) despre orice. Acest orice e transmatabil, tratabil, poate fi regizat prin retorică. „Limba de lemn“ a comuniștilor (și a tuturor celor ce preferă acel Gerede al existențialiștilor, vorbăria neautentică, cuvîntării autentice) este și ea supusă unor precepte retorice. În acest caz, *questio* se păstrează în generalitate indefinită, în teze și locuri comune, neabordînd niciodată planul definit al faptelor reale.

Poți regăsi în discursul „șefilor“ actuali (ca și al șefilor de totdeauna) momentele procesului oratoric, tradiționalele „părți ale retoricii“: întii de toate, *inventio* (cu acumularea sa de argumente, de probe). De aceasta depinde credibilitatea, deci autoritatea oratorului. Un retor naționalist, cum este azi, în Franța, Le Pen, excelează în *inventio*, în știința de a utiliza pasiunile. El are, mai mult decât alții, ceea ce Gibert numea, în *Tratatul său din 1730*: „secretul de a merge la inimă“. Secret primejdios pe care-l posedase — spre nefericire a multimilor care l-au ascultat și s-au lăsat atinse „la inimă“ — un anume Adolf Hitler. Pericolul fusese pus în lumină, cu claritate, deja în Gorgias de Socrate. Artă oratorică ce se exercită „în prezența unei mulțimi“, adică „în prezența nestiutorilor“, folosește procedee de persuasiune care permit să le dea celor ce nu știu impresia că au mai multă știință decât cei ce știu. Artă de a convinge a unor retori mai mari sau mai mărungi ai secolului XX s-a exercitat spre pierzania celor ce s-au lăsat convinși (antrenînd și dezastrul celor ce nu s-au lăsat convinși, dar au fost prea puțini, sau prea slabi pentru ca să se opună valului).

De crimele unor „retori“ (cuvîntul acesta e, desigur, un eufemism pentru a desemna „arta“ nefastă a marilor maestri ai terorii din secolul nostru) nu este vinovată, firește, retorica.

Ceea ce nu apare nicidecum în discursurile retoricilor din epoca noastră este o *ordine* a vorbirii (deci a gîndirii), este o autentică *dispositio* retorică. Cu toată ingeniozitatea „inventiei“, viciul retoricii moderne apare în dezordinea „dispoziției“. Numai în dizertațiile din „clasele preparatorii“ (*hypokhagne* și *khagne*) ale Fiului meu recunosc conjugarea căutării ideilor (*inventio*) cu or-

ganizarea acestora într-un plan coerent (*dispositio*). Pregătirea unor tineri pentru marile concursuri în Franța se face încă pe baza disciplinei retorice. Se pregătește astfel o elită, o castă a mandarinilor literari? Se poate. Dar, mărturisesc, urmînd pregătirea lui Ștefan din aceste „clase preparatorii“ de după Bacalaureat, mă surprind jinduind la rebours după școala pe care o urmează. Mi-a lipsit, la timpul său (deși Yves Auger, profesorul meu de Literatură franceză, de la Universitatea din Cluj fusese normalian) un bun exercițiu metodic și retoric.

Tot ce privește celelalte „momente“, respectiv „părți“ ale retoricii, adică: elocutiv, memorie, pronunțio, acestea au fost preluate în tehnicile moderne ale specialiștilor în publicitate, pentru a „pune în scenă“ discursurile șefilor. Desigur, discursurile acestora sunt rareori învățate pe dinafară. De Gaulle se pare că mai practica memorizarea tradițională a discursurilor. Din păcate, unii gauliști actuali recurg prea adeseori la hîrțile din față de pe care își citește discursurile. Vorbirea în fața ecranelor impune însă, din nou, rostirea liberă, ca și deprinderea unei arte gestuale, și a mimicii celei mai adecvate cu discursul.

Ceea ce mă dezamăgește în discursul politicianilor din zilele noastre este faptul că vorbirele toate sunt create de publicul cărora li se adresează. Ele nu tind să-și creeze publicul lor. Vorbitorii caută din răspuse să răspundă așteptărilor ascultătorilor, să corespundă dorințelor lor, voinței lor. În democrație „limba de lemn“ este mai puțin frecventă decât acest limbaj mulat pe discursul latent, virtual, al maselor. Mass media răspîndesc o asemenea discurs, îl actualizează, redau maselor ce este, ce era al maselor. Gravă eroare. Valéry — din nou Valéry — afirma pe drept cuvînt că există două categorii de „oameni mari“, unii care dau oamenilor ceea ce le place oamenilor; alții care îi învață să mînce ceea ce nu le place. Oamenii mari — ai politicii acestui secol — în frunte cu marii tirani — au aparținut aproape cu toții primei categorii. Mă întreb dacă plictisul general manifestat în zilele noastre la adresa politicianilor (în special în Franța) nu se datorește tocmai faptului că discursul „șefilor“ se potrivește prea mult cu cel așteptat, dinainte știut, de publicul lor? Așa putea redacta vorbirea oricărui politician francez din zilele noastre — înainte ca acesta să o fi rostit —, și aceasta pe orice temă.

Unde sunt politicianii sau poeții care să ne surprindă, să proiecteze discursuri sau opere care să ne silească, să ne siluască aproape, în orice caz să ne convingă? Unde ne sunt bine școlii oratori, care să îmbrace neașteptatul, surprinzătorul, în formele lipsite de surpriză, așteptate, căci sunt mulțate pe „formele“ conștiinței (și inconștientului), forme ale Retoricii?

Spun, și ale inconștientului. Căci retorica privește atît discursul premeditat, bine concertat, cit și limbajul inconștientului. Chiar aici, în acest punct se află, cred, motivul pentru care retorică, disciplină oricărui discurs, considerată din Antichitate pînă în secolul al 19-lea drept fundamentală, privind deci fundamentele expresiei umane, practică în Evul Mediu ca una din „artele liberale“, a cunoscut o destul de bruscă depreciere, o eliminare brutală din cîmpul reflecției ca și din acela al aplicării sale în literatură, în procedeele discursive, în formația pedagogică, în discursurile Cetății.

Cînd ieși în mină ultimele mari tratate de retorică, apărute la sfîrșitul secolului al 18-lea și la începutul celui de-al 19-lea — pe Dumarsais și lucrarea sa despre tropi, sau sinteza lui Fontanier despre „Figurile discursului“ — le parcurgi nu fără melancolie, ca pe niște castele dezafectate. Dar sunt ele cu adevărat dezafectate? Nu este, oare, o eroare de percepție, o lipsă de conștiință a ceea ce inconștient se „produce“ tot mereu în limbajul cotidian? Citește în „Articolul întii“ al scrierii lui Dumarsais, *Despre Tropi sau Despre diferitele sensuri în care poate fi luat unul și același cuvînt într-una și aceeași limbă* (carte pe care o am în ediția din anul XII — 1804): „...sunt convins că se fac mai multe figuri într-o zi de țîrg la Hale, decât se

fac în mai multe zile de reîntîni „academic“. Și autorul cărții *Despre tropi* da imediat un exemplu extras din cuvintele pline de „simplitate și naivitate“ ale Sfîntului Pavel: „cînd suntem ocăriți, binecuvîntăm; cînd suntem prigonîți, răbdăm; cînd suntem vorbiți de rău, ne rugăm“. Exemplu, după el, de antiteză. Este un fel de retorică naturală, pare să afirme bunul Dumarsais, uitînd că Saul din Tars, fariseu fiu de farisei, apoi Apostol al Domnului nostru, a fost un om citit, învățat, care minuia retorica în oriînt de cauză.

Dar,oricum, chiar și fără o disciplină retorică, limbajul „naiv“ își proiectează figurile sale, se supune unei retorici naturale. Psihanaliștii, și printre ei in-deosebi Lacan, ne-au deprins cu ideea inconștientului ca limbaj. Or, acest umoraj, cred și susțin, este „inconștient“ retoric. Atunci cînd erupția romantică a sfîrșit (sau și-a propus să sfîrșim, după modelul revoluției politice) legile „vechilui regim“ al discursului, ea a provocat dezafectarea edificiului retoric. Desigur, declarația drepturilor suverane ale „geniului“ poetic, considerarea poeziei și în genere a creației artistice drept o activitate irațională pretindeau eliminarea retoricii, a acestei discipline a elaborării lucide, conștiente, a legiferării în domeniul discursului. Dar „geniul“ nu este anarhic, abisal — inconștient, irațional — nu bolborosește haotic. Expresia este, din rădăcinile sale, retorică.

Ar trebui redeschis procesul intentat de poezii romantici, de lingviștii gramaticii istorice și de unii pedagogi ai soluției din secolul trecut, disciplinei tradiționale a discursului. Te poți, astfel, întreba asupra motivelor filosofice care — mai demult — au dus la anatemi-zarea retoricii.

Cînd Descartes — printre primii — a atacat fundamentele teoretice ale retoricii, el proceda astfel din motive strategice. Retorica era strîns legată de metafizica și de dialectica aristotelică. A o critica însemna a submina edificiul unei filosofii (și în subsidiar al unei teologii) pe care Descartes le supunea astfel unei critici indirecte, mediate. Aceasta n-a împiedicat însă scriitorii generației „clasice“ a secolului al 17-lea să utilizeze cu precumpănire procedeele retorice. Clasicismul își are temeiul filosofic, nu numai pur s'tilistic, în rigorile retoricii. Acestea se află la originea unui raționalism bine temperat, al unei gîndiri „ordonate“. E adevărat că ordinea rațiunii (în ciuda cartezianismului antiretoric) a dominat timp de două secole. Secolele dominației franceze în cultura europeană. Dar această ordine tot mai mult formală a ajuns în cele din urmă să prefere (din motive retorice) eleganța gîndirii, unei gîndiri mai puțin „elegante“ dar judicios aplicată la obiect.

În Digresiunile sale asupra Retoricii, Yvon Belaval demonstrează caracterul „inevitabil“ al acesteia. Ca și raționaliștii moderni care, în ciuda exemplului lui Descartes, n-au vrut să elimine re orica, tot astfel poezii sau autorii poezicilor moderne, în pofida revoltei lor antiretorice, rămîn atașați de rigorile acestei vechi discipline. În cazuri extreme, ei substituie preceptelor și interdicțiilor retoricii tradiționale, altele noi. Cazul lui André Breton și al primului său *Manifest al suprarealismului* este în acest sens semnificativ. Alteori, criticii unei gîndiri formate — printre altele — și prin retorică, o acuză pe aceasta de a nu fi decît o tehnică a persuasiunii, o metodologie a artei de a convinge, decît de a influența. Un Sartre, care ironiza procedeele vechii școli, nu renunță, eu toate acestea, la tehnicile argumentării. Orice filosofie, ca și orice literatură, încearcă prin mijloace diferite, desigur, să convingă. Cei ce nu recurg la mijloacele disciplinei cultivate, practică ceea ce Marc Fumaroli, în prefața la lucrarea lui Belaval, numește o „retorică sălbatică“. Pseudo-gîndirea ideologică recurge la mijloacele unei asemenea retorici, chiar și atunci cînd o condamnă în numele unor pretinse adevăruri. În genere sentințele fără apel, falsele argumentări pornind de la teze dogmatice ale ideologilor lezează nu numai gîndirea filosofică sau științifică, ci și o retorică autentică a argumentației.

Deci, atunci cînd pledăm pentru o restaurare a demnității retoricii, și o facem în numele filosofiei, să nu neglijăm rolul esențial al disciplinei pe care o apărăm în spațiul creației literare. Știm că, în cursul secolului, retorica și-a pierdut rolul director pe planul organizării gîndirii. Ea și-a pierdut în mare măsură rostul pragmatic imediat, acela al artei de a convinge. Nu l-a pierdut însă pe acela al artei de a plăcea, al seducției. Multă vreme ea s-a redus de la studiul celor trei tipuri de discurs (deliberativ, judiciar și epidictic) la acela al fasonării unui discurs

3 iulie 1967

Temele vieții se repetă de-a lungul Istoriei, revin obsesiv, orice și oricât efort ai face să te împotrivesți repetării lor. Sint laitmotivele existenței noastre, laitmotive care, prin însăși ritmicitatea cu care revin, ni se par pînă la urmă necesare și incantatorii.

9 iulie 1967

Abia acum îl înțeleg pe Emanoil Ciomac, cînd simt, pe zi ce trece mai mult, povara și dificultățile bătrîneții fiziologice. La 70 de ani — cînd arăta fizic ca o epavă —, C. iubea ca un adolescent o tinărată fată. Scria poezii, îi închina tragedii, își revărsa focul în scrisori patetice de dragoste. Era o atitudine care mi se părea ridicolă. Omul suferea cumplit de pe urma decalajului dintre sufletul său potopitor ca în tinerețe și trupul său în deconfitură, chipul său cu trăsături descompuse. Mi se părea caraghios și ridicol C. Ei bine, realizez astăzi drama dezagregării fizice simultane cu o tinerețe psihică care a rămas intactă. Numai sentimentul ridicolului, luciditatea care sesizează în reacția ambiției surisul batjocoritor, ceea ce apare într-un fel nefiresc, mă opresc să cad în aventura de bătrînețe a lui C.

Dar îmi dau seama că senilizarea fizică, nedublata de una sufletească, nu exclude nici senzația de voluptate pe care unii o încearcă intens în fața unei apariții ce emană senzualitate magnetizantă. Ești adeseori tentat — dacă nu te-ai opri controlul educativ, stăpînirea de sine și bănuiala dezgustului ce poți inspira — să te lași magnetizat, să te confunzi, să te topești în fapta a cărei frumusețe și ale cărei farmece sint între o voință nerealizată de puritate și obsesia nu prea stînjitoare a morții.

11 iulie 1967

Am fost ieri și alaltăieri la Constanța, mai mult împins de nevoia de a mă rupe din obișnuință, care devin uneori de nesuportat. Mărturisesc că mi-a fost oarecare teamă, nu atît că nu va rezista hoitul meu la trambalare, cît de neputința mea sufletească.

Ei bine, m-am învîrtit ca un titirez. Am fost la Mamaia și m-am plîmbat de-a lungul mării cu voluptate. În locul măreței clădiri care odinioară era doar Cazinoul și a imensei case a familiei Marisaliar s-au ridicat pe o imensă întindere clădiri enorme în care mișună tot felul de seminții sporovînd în varii limbi. Marea, aceeași în măreția ei nedomolită. Nisipul, parcă nesfirșit, scinteind sub pașii sau mădularile destinate ale oamenilor veniți să fraternizeze cu soarele, cu marea, cu natura.

Am fost de mi-am identificat casa în care m-am născut și în care m-am zbuguit ca ținc (strada General Manu nr. 24, astăzi poartă alt nume, nr. 45). Ne-schimbata și parcă mai mare decît mi-o inchipuiam.

Am identificat cu oarecare dificultate și casa în care ne-am mutat pe strada Carol (azi Tomis), aproape de Piața Ovidiu. Ca un fur am dat țiroale acestor case, aruncînd doar o privire în curtea primei case în care mă jucam odinioară cu fratele meu care nu mai există, sub privegherea mamei care a murit, a bunicii și bunicului, a tatălui și a unchilor care s-au prăpădit, după care am urcat cîteva trepte pe scara întunecoasă ce da la etajul II al locuinței de pe strada Carol, reamintindu-mi, sau mai bine zis căutînd să reactualizez ceva din palpitul vieții mele de acum o jumătate de veac și mai bine. Tristă experiență!

M-am dus și am fost găzduit în casa de pe strada Mircea cel Bătrîn (22) a unei mătuși care abia m-a recunoscut, deși ea era cea mai bună prietenă a mamei mele și ne-a răsfățat în copilărie, m-a adăpostit luni de zile cînd mi-am făcut stagiul militar în Constanța (1933), ba chiar ne-a vizitat în 1954 în București, fiind pe atunci încă lucidă. Are astăzi 87 de ani și e o caricatură a ceea ce a fost. Cu un efort chinuitor atît pentru ea, eît mai ales pentru mine, și-a reamintit de mine, de numele meu, de numele părinților mei. Peste secunde de luciditate în care își amintea și de mine și de trecut se lăsa o perdea pe care făcea un efort chinuitor s-o sfișie. Asistam neputincios la spectacolul jalnic al unei ființe ce se zbatea groaznic între nevoia de a fi lucidă și întunericul în care-i reintra mintea. Se uita la mine, parcă mă cunoștea, dar nu știa de unde să mă ia, mă întreba de nume, își amintea pentru ca imediat apoi să uite tot. Scena aceasta s-a repetat de nenumărate ori cît am stat lîngă ea. În rarele momente de luciditate, mi-a mărturisit, această vajnică femeie de odinioară, care astăzi era imobilizată în pat (neputîndu-și mișca picioarele), că, deși a rămas singură, fără absolut nimeni, s-a descurcat — slavă Domnului! — bine, trăind din chirii, neavînd nevoie să vindă nici bruma de lucruri ce le avea — mi-a spus că are cinci plapome și cinci saltele —, ba că are chiar banii de înmormîntare puși deoparte, că viața ei nu mai e viață... Într-o stare de scleroză accentuată, femeia aceasta avea totuși energia să-și dirijeze o slujnică fidelă (și ea de 70 de ani) care o îngrijea și căreia îi testase pe nerău casa și lucrurile.

M-a impresionat atît de puternic această dramă pe care în mic am și început s-o trăiesc eu însumi, care ar lua egale proporții dacă aș dăinui — să mă ferească Dumnezeu! —, încît, deși îmi propusesem să stau mai multe nopți în Constanța, am luat hotărîrea să plec.

M-am învîrtit în restul orelor ca o sfirlează, vizitînd Muzeul arheologic — rodul fascinant al strădaniilor care l-au dus pretimpuriu la moarte pe Părvan — ce a dezbăluit o întregă lume revolută din cioburi de lut, din bucățele de sticlă, din uriașe amfore, din bucăți imense de piatră sau marmoră, vestigii ale unei lumi care s-a agitat frenetic și a intrat apoi în neființă, curmîndu-și ca prin minune tot clocotul ei de viață. Am vizitat Muzeul de artă, splendidă colecție — pe cît posibil bine pusă în valoare — cu adevărate nestemate semnate Grigorescu, Luchian, Andreescu, Petrașcu,

Pallady, Tonitza, Ștefan Dimitrescu, Șirato, Ștefan Popescu, Lucian Grigorescu și mulți, mulți alții.

Am vizitat Catedrala, ale cărei zugrăveli (datorate lui Ghiță Popescu și Nuni Dona) sînt de natură să emoționeze chiar și pe un ateu. Am intrat și în Moscheie și am ascultat explicațiile unui turcălu, care încerca să demonstreze că mahomedanii îl recunosc pe Christos ca pe un profet ce, spre deosebire de Moise și Mahomed, e născut numai din femeie și din Duhul Sfînt, că în Coran se vorbește de Zaharia și de Maria, mama lui Christos etc.

Am contemplat în acvariu de lîngă Cazinou peștii făcuți prizonieri, ca să ilustreze fauna Mării Negre.

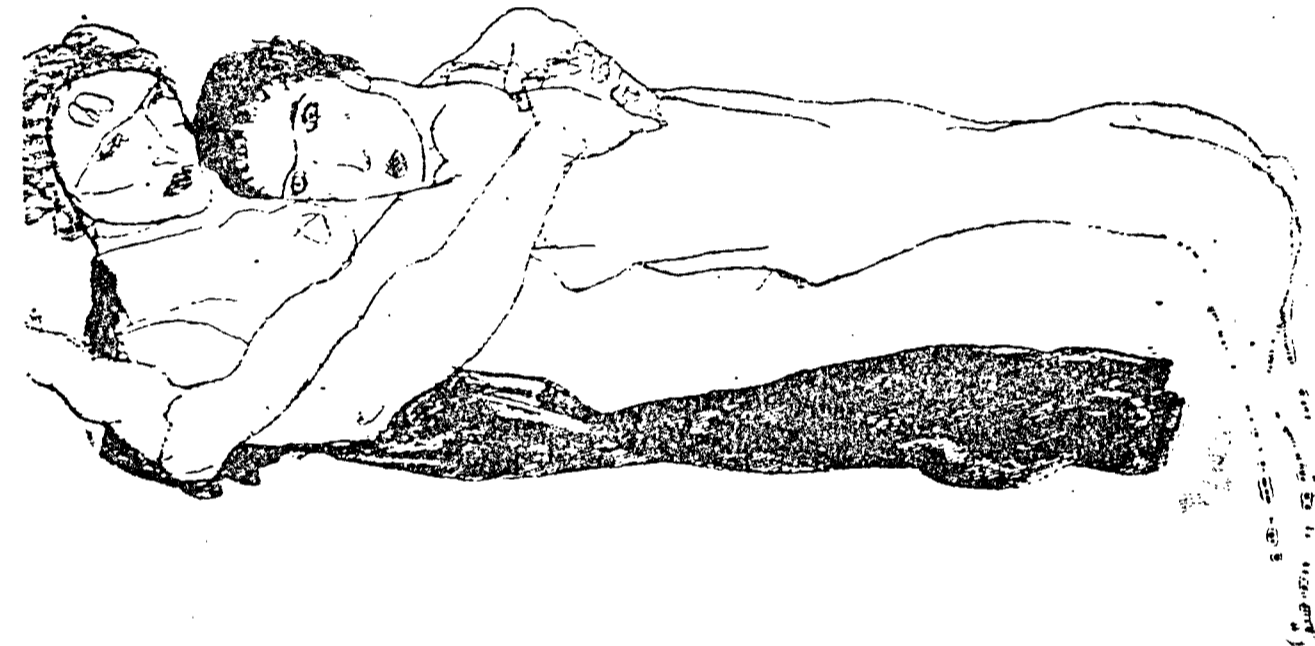
Apoi, din preajma bustului lui Eminescu (de Oscar Han), m-am mutat din bancă în bancă, admirînd întinsul mișcător al mării, farul, Cazinoul și niște puști care se zbuguiau în apă întrecîndu-se în tot felul de giumbușlucuri. Nu mă mai săturam privind, și dacă n-ar fi fost hotărîrea pe care o luasem de a pleca în aceeași zi la ora 6, aș fi întîrziat pînă noaptea tîrziu, de-a lungul balustradei, căscînd ochii asupra acestor mări pe care n-o mai contemplasem de zeci de ani.

23 iulie 1967

Un scrib scrobît, infatuat și prețios. Nu e articol din

Arșavir ACTERIAN

Cîteva pagini de jurnal despre cunoaștere și dragoste

care să nu poți desprinde cite o mostră de prețiozitate a stilului. Ce găsește el să releve în săptămînalul său „distinguo” din Luceafărul, închinat morții lui Arghezi? Citez: „A. și-a dat ca rost propriu pe lume golirea de necurătenii a spiritului omenesc. Aceasta e opera de teribil ecarisaj moral, pe care numai el a întreprins-o cu o minie de Ezechiel modern...”. Vai de noi, dacă bietul A., care cu morala se știe prea bine cum stătea — fiind un isteț echilibrat al atitudinilor etice așiate după interesul de moment —, dacă el a ajuns să fie comparat cu profeții Vechiului Testament, V.S. nu se lasă, însă ci întrevede apariția unui critic care „va vedea fără îndoială chipul de victimă a purității visate” (!?!).

Și-l vezi pe V.S. vorbind în păsăreasca lui de „forme indefectibile de artă”, despre „gîndul ce... își interzice bocetul pentru cel neasemeni”, despre Arghezi ca „element al biosferei noastre spirituale”, apoi la pluralul majestății: „Cititori ai lui, rămași o clipă fără memorie, privim cu ochii și gîndim cu vorbele lui înfățișări și fapte ale geografiei și istoriei naționale, trăim vîrsta modernă a ciobanului transhumant în spațiu carpato-dunărean, ne umplem de viziunea de foc a unei purități spirituale, pentru a cărei scoatere la iveală din imundiciție și abjecție el n-a ezitat nici să-și pingărească miinile. Dăinuind în chip de nutriment intern al culturii, T.A. s-a mutat în fiecare dintre cititorii lui”. Precum vedeți, beția de cuvinte e în floare, chiar și la unul din criticii cei mai prețioși azi, ca și pe vremea lui Maioreșcu, care însă avea bunul simț să cenzureze stilul umflat, pretențios, gongoric, tinzînd să disimuleze goliciunea de gînd și confuzia.

Am frunzărit articole, studii, necroloage apărute cu ocazia morții lui Arghezi. Acesta nu e preamărit numai ca poet, ceea ce desigur ar fi pe deplin îndreptățit, sau ca pamfletar, ceea ce de asemenea poate suscita admirația, ci, mai presus, ca un revoltat social, ca un vajnic luptător pentru adevăr și dreptate, ca un geniu care s-a identificat cu aspirațiile înalte ale națiunii sale. Și mă gîndesc că o sumă de adevăruri istorice sînt escamotate în felul acesta. Mă gîndesc că, de pildă, în primul război mondial el a făcut jocul nemților,

nu fără folos — nu ca Maioreșcu și Carp, care, deși germanofili, au refuzat să facă jocul lor, rămînînd consecvenți unei idei și unui crez, fără a face vreo concesie sau vreun compromis în ceasul în care poporul lor lupta pe alte baricade. Se știe bine, de altfel, dar nu se amintește, că Arghezi, pentru atitudinea lui de atunci, a făcut pușcărie. De asemenea, marele revoltat social — neînfricatul luptător pentru dreptate, aprigul denunțător al tiraniei și afacerismului, n-a avut nici o rețineră, n-a pregetat să aducă osanale — vezi dedicația versificată din fruntea uneia din edițiile definitive ale Fundațiilor Regale — unui rege prin excelență tiran și afacerist. Era o tămîiere bine plătită. Și, dacă a avut ieșirea îndrăzneată în Informația lui Malciu, riscul nu era așa de mare într-un moment în care nu era greu să-ți dai seama că nemții pierduseră partida. Și — ce vreți? — nu poți uita nici atitudinea de frondă de după 23 August, refuzul lui persistent de a colabora cu noul regim, chiar și scriind articole inofensive, pînă ce și-a dat seama omul că nu are nimic de cîștigat.

28 august 1967

Citesc din Julien Green. Recunosc că e neplăcut să-ți părăsești patria, casa în care te simțai bine și să

apuci drumul pribegiei. Cit de neînsemnată este însă această neplăcere pe lîngă soarta miilor de oameni care își pierd nu numai liniștea, ci orice urmă de bucurie, zvrîcolindu-se în mizeria vieții, sub continua amenințare a morții. Să mai vorbești de nimicirea fericirii tale, de chinul vieții tale, de spaima care-ți întunecă sufletul — așa cum face Julien Green, confortabil așezat în biroul lui, cu mîncarea asigurată și liber să facă ce vrea —, mi se pare o nerușinare. Și pe deasupra să mai faci și pe victima, doar pentru că te-ai deplasat geograficește fără mare caznă, mi se pare drept penibilă izmeneală.

Cînd pe deasupra afirmi, la cîteva pagini odată, că starea de rugăciune e singura stare fericitoare în lume, că tot ce ai trăit pînă la descoperirea acestei stări a fost eroare, cum mai poți tinji după „fericirea” căminului tău parizian, fericire făcută — după cum Green însuși mărturisește — din mediocre bucurii, din zădărnici ca participări la ospete, mondenități, visări în margini de cărți literare, scrieri de romane, vanități și ambiții sterpe? Așa-zisa ta revelație nu este atunci suspectă? Nu e oare de simplă paradă? Mă întreb cînd o fi sincer acest talentat romancier francez: atunci cînd face pe misticul, găsînd fericirea în rugăciune, sau atunci cînd evocă nostalgic — neputînd îndura gîndul că nu va reactualiza măcar încă o dată — „fericirile” amintite din trecut? E posibil să fie sincer și într-un caz și în altul. Dar ce penibilă mixtură în sufletul acestui om, de altfel scriitor de talent, cum zisei.

La 10 februarie 1941, Green scrie: „Il este à craindre que les lectures spirituelles ne prennent tout bonnement la place d'une vie spirituelle, c'est-à-dire qu'en lisant les mystiques on s' imagine vivre selon l'esprit du Christ. J'ai connu des personnes qui se nourrissaient de cette illusion”. Nu știu dacă Julien Green se gîndea la propria sa persoană, scriind aceste rînduri. O asemenea sinceritate față de sine însuși l-ar fi înălțat o secundă peste mediocritatea care-l încestează făptura. Dar el pare să se excludă din rîndul celor care trăiesc în menționata iluzie.

frumos. Literatura a rămas terenul ei de aplicație chiar și după răzvrătirile în serie ale „modernilor”. În epoca post-modernă, în care ne dăm seama din ce în ce mai mult, mai evident, că

am intrat, rolul retoricii nu mai poate rămîne doar acela al unei propedeutici a „figurilor”, al unui arsenal — cam desuet — al procedeeilor stereotipe de a produce „frumosul”, „grațiosul” ș.a.m.d. Complicitatea retoricii cu estetica nu

încetează (am putea spune dimpotrivă) dar se îmbogățește prin descoperirea unor alte relații.

Căci, în cele din urmă, retorica este disciplina care regizează toate artele discursului, de la cel mai

afectiv, la cel mai bogat, poetic. Ba chiar și spiritualitatea cea mai pură, mistica, în care verbul e într-o continuă contingență cu tăcerea, are nevoie de îndreptările retoricii. A constitui o retorică a tăcerii nu este nicidecum o idee absurdă.

Prin voința testamentară a autorului, revista Apostrof deține drepturile exclusive asupra Strajei dragonilor.

J. Negrit

STRAJA DRAGONILOR

Capitolul 1

Rochia de bal (6)

Cu atât mai semnificativă mi se pare următoare întimplare: ne aflam deja de vreun an pe acest meleag cu case pline de igrasie și vin bun, când măică-mea, sosind din țirg, ne spune cu suflul la gură, încă emoționată de vestea senzațională: „știți cine a venit?” și adresându-se tatii: „m-am întâlnit pe stradă cu madam' Nicolau, care mi-a spus că e la ei de câteva zile coana Fița („coana Fița” era bunică-mea paternă) și curind o să ne facă și nouă o vizită!”. Inverșunată pokeristă, cunoscută în această calitate pe o bună parte din teritoriul României întregite, pe care-l străbătea de-a lungul și de-a latul profitind de permisul ce-i asigura gratuitatea pe căile ferate române, clasa I, ca văduvă a inginerului Godini, mama mare se abătuse în Aiud, într-unul din turneele-i cartofore, fără să acorde vreo atenție deosebită împrejurării că avea aici un fiu, o noră și un nepot, interesată doar de amicii ei, bunii desigur, dacă o găzduiau cu săptămânile doar de dragul jocului. Filofteia Godini, născută Dimitriu și măritată în prima căsătorie Negoșescu, trebuie să fi fost o femeie nu numai frumoasă dar și nespuse de agreabilă, vioale, cu haz. Atât cât am cunoscut-o eu, sporadic dar mai îndelung decât pe „mama tină”, căci a trăit pînă în anii 60, o știu doar ca ahtiată de dulciuri, de-a dreptul lacomă, de țigări și cafele și văicărindu-se la bătrînețe de felul ingrat în care se poartă cu dînsa numeroasa-i progenitură. A avut cu Godini (născut în Tirolul austriac de la finele secolului trecut, scolar în Germania, pentru ca diplomele să le folosească, împreună cu fratele său, tot inginer, în țara nației „surori” de la gurile Dunării, unde s-a lăsat sedus de farmecele unei pămîntence și de dragul ei nu s-a mai întors pe plajurile natale, cu toate stăruințele familiei din patrie, de la Cortina d'Ampezzo, oameni cu stare, proprietari de hoteluri) atât de mulți copii încît singura-i preocupare serioasă pare să fi fost cum să scape de ei. De Godini, taică-meu vorbea cu respect și milă: cinstea lui, conștiințozitatea, bunătatea, devotamentul, biblioteca plină de cărți germane și italiene legate în marochin. Îl consideram victimă a dragostei lui pentru munteanca frivolă căreia-i căzuse în mreje, pe care a vrut s-o ducă cu el pe pămîntul italian, dacă femeia nu s-ar fi opus din răsuputeri: se pare că era dulce pe-atunci țara de baștină, Valahia turcilor, a grecilor și-a tuturor neamurilor scurse pe la poalele Carpaților. S-a încurcat cu muza asta balcanică încă de pe cînd trăia Gheorghe Negoșescu (ultimul său copil, Mihai, al treilea din cei care-i purtau numele — era în realitate răsădul lui Godini) și menajul lor a constat în mare măsură în producerea de urmași, ceea ce nu a împiedicat se pare intensă viață socială a prolificii române, prin viață socială înțelegîndu-se mai ales jocul de cărți. Godini, care nu agreea pokerul, a fost din păcate un om slab; acceptînd, la sugestia soției, abandonarea onora din copii rudelor care i-au adoptat, nici de ceilalți, rămăși în sinul familiei, n-a știut să se ocupe cu autoritatea necesară: mulți dintre ei au moștenit frivolitatea maternă. În afară de doi, o fată (Medeea, 1905—1973) și un băiat (Caius, 1907—1976), care au luat cartea în serios, băiatul studiind, ca militar, matematica, la terminarea căreia s-a apucat și de politehnică, ajungînd inginer precum taică-său, ceilalți, Mihai, Pompiliu, Dumitru, au refuzat cu cerbie învățătura. Deoarece mama lor era prinsă în angrenajul ei monden și nu le avea grija, inginerul i-a amenințat că-i dă ca ucenici la atelierele căilor ferate, să-i facă muncitori și — cu pedagogia lui temerară — și-a respectat amenințarea. Puși la grea încercare, cei trei s-au arătat însă foarte mulțumiți școlind cu miinile și doi dintre ei — care purtau numele de Godini — împreună cu fratele lor bun care se chema Negoșescu și-au dus viața în atelier sau pe locomotivă, iar Dumitru s-a trezit sub comuniști, muncitor veritabil cu originea socială „nesănătoasă” — Pompiliu n-a mai apucat binefacerile marxismului de stat, căci a murit destul de tîrziu de tuberculoză, contractată pe mașina lui fumegîndă. Spre deosebire de frații lui, mecanici de locomotivă, Dumitru Godini (născut în 1903: cînd scriu acestea mai trăiește încă la Timișoara) a ajuns tîmplar CFR și a dovedit întotdeauna talent și spirit inventiv — l-au onorat cu brevete, ceea ce nu l-a împiedicat să treacă, politic, prin pușcărie: a fost temporan cu mine la Jilava, în celulă însă cu părințele Stăniloae, eu habar neavînd că suntem vecini de celulă. Talentul și l-a arătat încă de tînr, cînd — la Oradea — în spațiul oferit de cazarma unde locuiau ai mei, „unchiul Mitu” a întocmit dormitorul lor din lemn de palisandru, după catalog de mobile german. Mai tîrziu, la bătrînețe, ca pensionar, s-a afirmat în pictura naivă — descoperit de criticul de artă Radu Ionescu, a expus și în străinătate, lucrările lui afirmînd în muzeul din Pitești.

Crescut de inginerul Godini, tata va fi avut și el parte de slăbiciunea de caracter a părintelui său vitreg, căci oricît de inteligent și cu personalitate s-a arătat ca licean (mai cu seamă la Pitești), după cum îi descriu foștii colegi, care-l înfățișează plin de vervă și ironie, împătimit de literatură, a fost un elev nestatornic, cred că a și repetat clasa de vreo două ori, minaj mai degrabă de împrejurări decît stăpînindu-le, fără vreo țintă determinată pentru viață și cu bienoracii de rigoare. Fiindcă i se ofereau condiții de întreținere excelente, ca bursier, s-a înscris după bacalaureat la Silvicultură (în biblioteca lui nu-mi amintesc să fi văzut altă lucrare dedicată frumuseților naturii decît un ghid turistic bogat ilustrat, purtînd titlul *La route des Dolomites*, achiziționat probabil cu ocazia călătoriei în Italia din 1925 sau 1926, cînd frații săi Godini l-au însărcinat să trateze cu urmașii familiei de la Cortina d'Ampezzo probleme de moștenire; iar *Histoire naturelle de Buffon* sau *Souvenirs entomologiques de Fabre* le citea din interes moralistic), iar cînd — sub iminența războiului — i s-au deschis porțile armatei, s-a grăbit să devină și s-a resemnat să rămînă ofițer, însurîndu-se în grabă — nu mă îndoiesc, din exaltare românească. Dacă a studiat Dreptul ca militar, a făcut-o tot alegînd calea cea mai comodă, căci idealul lui era să ajungă în justiția militară. Moștenind destule de la tatăl meu, am moștenit în schimb de la mama o statornicie în ambiție, o voință ardelenască, o aspirație mai temeinică, mai gospodărească: toate realizările domestice în casa noastră, mobilier și confort superior se datoresc dinsei: eu am transpus în activitatea critică ambițiile ei gospodărești, în luptă cu sibiratismul meu propriu, care împingea la exces pasivitatea lui în fața destinului. Ce deosebire între cele două bunici! Cînd ne-a vizitat și ea la Aiud, dar numai pe noi și nu marginal și în trecere protocolară, „mama tină” — și ea văduvă acum (bunicul fusese al doilea mort ce-l contemplasem pe catafalca — și coroanele de zambile roz și violet care-l înconjurau mi-au făcut insuportabil pînă azi mirosul insinuant-dulceag al acestor mesagere ale viermilor convocați la ultimul ospăț) nu mai contenea cu mulțumirile la adresa celei care, zicea ea, îi oferea înția adevărată vacanță în viață: „să nu fac eu nimic, să nu muncesc nimic?” repeta copilărește încintată și uimită, fiindcă măică-mea îi interzisesse orice activitate casnică, deși femeia era încă în putere: ajunsesse ea între timp o strașnică gospodină — și cu ajutorul soacrei ei, care, cînd voia, gătea minunat. Cu prilejul acestei vizite la Aiud, mi-a dat totuși un motiv de ciudă. Ordonanța, un băiat pipiriu dar drăguț, care pînă atunci se opusese tentativelor mele particulare, dormea dus, după amiază, în odaia lui, pe cînd bătrîna — ai mei fiind plecați — citea sau împletea liniștită pe terasă. Furișîndu-mă la patul soldatului adormit (cu gura căscată ca le *dormeur du val* al lui Rimbaud, dar ușor zumzăitoare, și nu cu picioarele în purpurii săbiuțe ci în papuci de pislă kaki), tocmai reușisem cu mare precauție să-l deschies la pantaloni și să-i animez sexul, cînd bunică-mea a început să mă strige, să mă cheme și chiar să mă caute, silîndu-mă să las totul baltă. Era epoca în care melancolicul puber ce devenisem și-a descoperit vocația masturbantă. Întoarsă la Cluj, bunica s-a prăpădit nu peste mult de pneumonie. Eram cu măică-mea la masă (tata lipsea), înfulecam ciulama de ciuperci, cînd a sosit telegrama anunțînd că bătrîna e grav bolnavă și dorește să ne vadă. Peste vreo două ceasuri ne găseam în trenul de Cluj, eu vîitîndu-mă de mari dureri în pîntece: de la ciuperci, firește, ne-am spus, cu toate că mama le digerase fără probleme; de cite ori apoi, vreme de cîțiva ani, am încercat să mîncînc ciuperci, fenomenul s-a repetat, ceea ce dovedește emoția extraordinară și reacția la gîndul că bunica e pe cale să ne părăsească. Bolnava, asistată fără întrerupere de fiul ei medic, era încă lucidă, însă chinată de febra care-i aprinsese obraji și avea s-o răpună în zbateri și delir. Cînd ne-a zărit, i s-au luminat clar ochii și a dat imediat dispoziție să mi se gătească cotlet de porc la grătar, ce știa că-mi place. S-a stins în odaia unde locuiseră „studentele” și unde se retrăsese după moartea bunicului, cedînd apartamentul lor unchiului meu Publiu, profesor de geografie și soției lui Aurelia, care se mutaseră din Gherla la Cluj.

Prima noastră locuință din Aiud era mizerabilă: umedă și întunecoasă, așezată pe un fel de ripă, cu grădina meschină dedicată cîtorva pomi fructiferi anemici, pe o străduță strîmtă, cu aspect medieval, pavată cu pietre de rîu, nu departe însă de centru. Am părăsit-o cît s-a putut de repede și ne-am mutat într-un fel de vilă cam rustică, pe o stradă de pe culmea dinspre valea Mureșului, pe partea ei spre oraș: pe partea cea-

laltă se aflau un important sanatoriu de boi pulmonare, cu fața camerelor spre vale (mă impresioau, plîmbîndu-se prin parcul stabilimentului, pacientele tinere și gălăgioase în halatele lor cărămizii); „castelul” lui Albini; liceul „Titu Maiorescu”, unde am fost înscris și eu în clasa a treia, și „cimitirul eroilor”, unde asistam și noi școlarii la ceremonie, cu ocazia „Zilei eroilor”. În călătoriile cu trenul, de cite ori am străbătut valea Mureșului pe acolo, n-am uitat niciodată să privesc de la fereastra vagonului acest profil specific Aiudului, așa cum, de cite ori trec pe valea Rinului, nu uit să mă reped la fereastră cînd trenul ajunge în dreptul castelului familiei de Wied. În cea de a doua casă locuiam de asemeni singuri, spațiul era destul de considerabil, cu destule atenanse, între care și o harduchie unde se făcea baie într-un hîrdău, căci nu exista canalizare, alături de hîrdău aflîndu-se soba de tuci pentru încălzit încăperea și apa, pe care o scoțeam cu gălăcătă din fîntina cu roată și lanț din mijlocul curții. Closetul se găsea în fundul curții, lipit de gardul grădinii, mare, plin de pomi fructiferi, straturi de zarzavat și răzoare de flori. Dincolo de grădina noastră se întindea, tot atît de cuprinzătoare, cea a casei unde locuia maiorul Coltofeanu („de ață”), a cărui soție, prea zburdalnică, mai mult coțofană decît viperă, își bătea ordonanțele — totdeauna tineri, aleși pe sprinceană (și ea era destul de tînră); o chema pe mama la gardul ce ne despărțea, ca să-i arate ce pantofi sau ce rochii și-a mai cumpărat. Se ținea totuși economă, adunase o groază de bani („pentru casă în București” — pretindea), dar într-o zi i-a scos pe toți din bancă și — fără a preveni pe nimeni, s-a dus în capitală, de unde s-a întors cu un vagon întreg de cosmetice franțuzești și garderobă de curtezană, spre stupefarea și amuzamentul nostru, poate nu și al bietului maior, care va fi gustat și el din biciușca exersată pe spinarea ostașilor armatei române.

De cînd ne-am instalat aici, în caracterul meu s-a produs o remarcabilă transformare; m-am intelectualizat brusc, încetînd să caut prieteni și devenind extrem de singuratic, iarăși spre îngrijorarea părinților mei, care mă îndemneau acum să fac sport și m-au înzestrat în acest scop cu o sanie de bob, cu două perechi de ski și costumația necesară. De sanie nici nu-mi amintesc să o fi scos din curte, însă skiurile le-am pus de cîteva ori în funcțiune. Mica mea bibliotecă, aprovizionată fidel de tata, cu rafturile ei de lemn de brad vopsite în alb, nu concura desigur cu a tatii, strînsă într-un mare dulap din lemn de stejar, cu uși de cristal, din sufragerie: mobila cea mai de preț, după dormitorul unchiului Mitu. Sufrageria avea să-și primească mobilierul adecvat, abia spre finele șederii noastre la Aiud, cînd ai mei au comandat o mobilă grozavă, modernă și chiar o garnitură de birou pe măsură. Am început tot mai frecvent și mai serios să conspectez cărțile tatălui meu, accesibile mai cu seamă după ce am reușit să citesc în franceză. Se găseau acolo, în afară de clasici, de lucrări social-politice și de istorie ori din domeniul juridic, romane franceze „moderne” ce — din instinct se vede — le-am desconsiderat ca literatură prăfuită. Dar din această modernitate care încă atunci era de mult trecută, mi-au rămas numele unor autori și cîteva titluri, ce-mi sunt pînă azi familiare, deși este vorba de cărți necitite: Tristan Bernard, Élémer Bourges (*Sous la hache*), André Theuriot, Henri Bordeaux, Marcel Prévost (*Les Demi-Vierges*). Arta am descoperit-o însă acolo, prin volumele legate încă de la Cluj în pinză roșie, din *Histoire de l'art* de Elie Faure, din păcate cu reproducerea doar în alb-negru, uimindu-mă plăcut de „modernismul” unei Maternității de Eugène Carrière, cu conturile ei vagi, fumurii, dizolvîndu-se în neant, sau de liniile ferme și sumare ale unui *Dans* de Henri Matisse, cele cîteva femei goale prinse într-o horă sălbatică. Trăiam o contemplație pură, de est, nu ca ceva mai tîrziu, cînd arta mi-a intrat în viață, prin reproducerea în culori ce-mi serveau de excitant al practicilor solitare: *La Source* și *Le bain turc* de Ingres.

Gabriela Melinescu

CEI CE NE CITESC GÂNDURILE*

Copiii nu se temeau de nimic. Le plăcea să sară-n aer, pe plajă, în sus și jos și să bată din palme.

Pescărușii i-au zărit și veniră sburând ca și cum copiii și pescărușii ar fi aparținut aceleiași specii, aceleiași familii. Unii oameni cred a ști anumite lucruri despre copii. În mare parte, lucruri neînsemnate. În ceea ce privește pescărușii, mulți experți pretind că aceștia pot fi ceață ori ploaie. Căci pescărușii privesc către cer, către bolta argintie.

În fiecare zi pescărușii veneau să se joace cu copiii. În prezența acestora, pescărușii zburau altfel decât celelalte păsări. Pluteau în aer, făceau rotogoale largi și apoi continuau în rotogoale mai mici. Ca și cum ar fi vroit să danseze spirale ciudate în aer. Copiii participau cu voioșie la pantomimele pescărușilor. Își ridicau în sus brațele și picioarele și parcă simțeau aerul cum le trece pe la subțiori. Totul era joc, totul se străduia să se reîntoarcă în aer.

Pescărușii își încordau aripile deasupra copiilor, aripi netede și desăvârșite, ca de argint poleit. Sub aceste aripi începeau și copiii să strălucească, iar părul lor părea a fi din penaje în zbor.

Pescărușii zburau dinspre mare către coastă și înapoi. Oamenii credeau că umblă după hrană. Un marinăr beat șopti într-o zi copiilor:

— Ei zboară ca să mănince!

Dar când copiii ajungeau pe plajă, totul devenea altminteri. Pescărușii vroiau să se joace cu ei. Ori poate că vroiau să dea copiilor cunoștințe din depărtări, căci pescărușii veneau din insule și de pe Atlantic. Ei pot zbura oriunde într-o singură zi. Pot zbura tot atât de repede ca și gândul. Numai copiii știau asta. În același fel, ei știau că-n ceruri se află cărduri pe care pescărușii se pot odihni. Ei se puteau menține în aer fără vreo greutate, mult mai mult decât alte zburătoare. Ei puteau chiar dormi în aer, iar în timpul somnului

* Un număr de scriitori suedezi au contribuit la realizarea unui volum intitulat „Pentru Sarajevo”, editat în august 1993 de către editura STUDIEKAMRATEN, animată de neobositul editor Thomas Nydahl.

Întă contribuția scriitoarei Gabriela Melinescu la acest volum.

se puteau apăra de vânturile puternice cu ajutorul ciocului și al aripilor.

Mama obișnuia să se-ntrebe:

— De ce se joacă pescărușii cu copiii mei?

În realitate, mama vroia să-ntrebe:

— De ce-i oare atât de greu să te joci cu pescărușii?

Dar copiii nu răspundeau niciodată. Întrebarea n-avea răspuns. Joacă — era răspunsul cel drept. Joaca era

De ziua tatălui

Nu-mi amintesc iarba verde care creștea sub piciorul blocului când tatăl meu s'a aruncat în aer. Am uitat chiar și fețele martorilor care au văzut căderea și au povestit cum tata a mai avut timp să-și privească în ultima clipă ceasul. Apoi moartea mamei a șters brusca lui plecare. A fost un timp-tată și un timp-mamă. În timp ce eu trăiam viața de dinainte de a mă naște și zilnic atingeam nisipul uitării.

De ziua tatălui apare încă Ingerul Morții cu sabie de foc în gură — atinge inima mea și răcolește sângele amestecându-l cu durere. Mă silește să trăiesc cu moartea tatălui, să citesc în gând încă o dată scrisoarea, ultima, scrisă de el, în limba sinucigașilor.

Cineva din mine așteaptă an după an întoarcerea tatălui, cineva caută peste tot elixirul care vindecă toate rănilile, elixirul pe care Dumnezeu îl ține strâns în Mâna Lui.

(Poem preluat din ARGO, nr. 8/1993)

un exercițiu permanent pentru a te reîntoarce la locul de unde-ai pornit. Cât despre joacă, îmi amintesc doar o vorbă din copilărie: „Stai locului!” Aceeași vorbă li se adresează și azi copiilor când vrei să-i împiedici să se-nalțe în aer.

Câteodată se întâmplă ca cei mici să-și amintească

vorbele aspre ale părinților pe plajă. Și încercau să stea liniștiți. Dar chiar în acea clipă pescărușii veniră-n apropierea lor. Atât de aproape încât celorlalți li se făcu frică. Începură să strige și să vorbească unii cu alții.

— E primejdios. Un om cu ochelari de soare și cu o frunză pe nas a fost ieri atacat de pescăruși, zise o doamnă în vârstă cu un cățeluș în brațe.

— Pescărușii pot privi din înălțimi, pot urmări tot ce se petrece pe pământ. Un om ars de soare, uns cu o cremă albă pe pieptul pârșos, a fost văzut de pescăruși, deși el sta ascuns prevăzător sub o mare umbrelă, adăugă un tânăr ce trecea pe-acolo.

— Oamenii n-au nici un fel de taine față de pescăruși, aceștia au ochii atât de ageri, încât pot privi prin carne, sânge și oase. Totu-i transparent pentru ei, zise băieșul care veni pe plajă pentru a vedea cât de înalte erau valurile. Mulți pretind că pot citi chiar gândurile. Gânduri negre, gânduri rele! Ele se adună în lacurile ochilor și-n cetul cu-n cetul pot murdări tot trupul. Pescărușii atacă direct aceste zone negre pentru a le curăți. Uneori se-ntâmplă că ei culeg cu ciocurile tot ce le stă-n cale, continuă băieșul gânditor. Dar tatăl copiilor, care văzu cum se jucau pescărușii cu copiii, spuse:

— Prostii!

El îi privi pe pescăruși ca pe niște jucării.

Seara, în timp ce se plimba, tatăl se simți deodată nervos și plictisit. În loc de „noapte bună” le spuse copiilor:

— Prindeți-mi mâine câțiva pescăruși, căci aș vrea și eu să mă distrez cu ei!

Copilul cel mai vârstnic fu surprins. Credea oare tata că-i atât de ușor de prins pescăruși? El remarcă, de asemenea, că tata vorbea despre păsări ca și cum ar fi fost niște ființe inferioare. Căci copiii știau că nici măcar gândurile unui înțelept nu pot fi mai adânci decât ale pescărușilor. Cu toate astea, copiii erau nevoiți să prindă câțiva pescăruși pentru ca tata să se amuze cu ei.

În ziua următoare copiii se duseră ca de obicei pe plajă. Pescărușii îi zăriră și începură să zboare în ceruri largi, apoi în ceruri tot mai mici, așa încât desenau în aer spirale, pentru ca în cele din urmă să se dedice unor pantomime. Dar se mențineau în aer tot timpul, nu coborau niciodată pe plajă așa cum făcuseră până atunci. Pe inserat, zburară hât departe, peste mare, pentru a se odihni pe valuri. Surprinși, copiii îi priveau de la distanță. Pescărușii păreau bulgări de zăpadă mișcători având îndărăt orizontul arzând.

În românește de ANDREI BART

ANCHETA „APOSTROF” „Antologia poeziei generației '80”

1. A apărut Antologia poeziei generației '80 de Alexandru Mușina, cu 30 de nume selecționate. Ce credeți despre această antologie?

2. Selecționarea Dvs. vi se pare normală?

3. Cine ar mai fi trebuit să figureze în antologie, cine e de prisos?

1. A apărut Antologia poeziei generației '80 de Alexandru Mușina, cu 30 de nume selecționate. Ce credeți despre această antologie?

2. Faptul că nu ați fost selecționat vi se pare normal?

3. Cine ar mai fi trebuit să figureze în antologie, cine e de prisos?

Simona POPESCU

1 Hotărât lucru, antologiile sint mai degrabă detestabile. Un fel de piatră tomnală, de groapă comună. Ele pot fi, desigur, utile, orientative, material didactic pentru orele de anatomie literară. Dar, pe de altă parte e trist să vezi cum uniformizează, falsifică, depersonalizează. Nu doresc să vorbesc despre selecția făcută de Alexandru Mușina. E treaba lui. Se vor publica alte antologii, poate, după alte gusturi, alte criterii... În ceea ce mă privește însă, consider ca nereprezentative poeziile mele alese de Al. Mușina pentru această antologie. Unele, scrise la 17 ani, nu au fost niciodată publicate. Și nu au fost publicate pentru că nu am vrut. M-am hotărât să le „folosesc”, totuși, într-un volum de poezie, *Juventus*, în curs de apariție la Editura Cartea Românească. Acolo, într-un anumit context, grupate într-un ciclu (*Poeme de teen-ager*), ele capătă o altă semnificație și își găsesc, cred, locul. Un scriitor, atîta timp cît e în viață, are dreptul și trebuie să hotărască singur ceea ce vrea să se înțeleagă, la un moment dat, din tot ceea ce face, din tot ceea ce a făcut. Vedeti, eu cred că un poet adevărat știe de la început (din momentul în care are convingerea deplină că scrie pentru că nu se poate altfel) ce are de spus, pentru totdeauna. Sigur, pe parcurs lucrurile pot să se schimbe, dar fertilele obsesii vor rămîne cele ale tineretii lui. El are în minte întreaga construcție, marele (nu în sens valoric, ci ca globalitate) lui vitraliu personal. E pus însă în situația penibilă de a lucra pe bucăți, în vîzul tuturor. Fiecare poezie e o piesă dintr-un puzzle doar de el cunoscut, astfel că va găsi normală, motivată neîncrederea, rezerva, incomprehensiunea (sau, și mai rău, deformarea comprehensiunii) celorlalți (pentru că ei nu au acces decît la fragmente mai mult sau mai puțin interesante). Ansamblul (abia schițat la început) este foarte important. Există oameni (citori, scriitori, critici literari) care au intuiția acestui ansamblu. Dacă tot sint în antologia generației '80, aș fi vrut să fiu prezentă cu „piesele de rezistență”, poemele care reflectă, care conțin într-un fel, în felul lor, ansamblul de care am vorbit. Cu, de exemplu, poemul *Televizorul* (încep cu el pentru că a fost scris pe la 19 ani), *Cursa*, *Xilofonul*, *Matrioșka*, *Plicty*, toate publicate sau citite la cenacluri înainte de 1990. Aș fi vrut să fiu reprezentată prin doar unul din aceste poeme decît prin „micile bijuterii”, vorba celui care a făcut selecția. Asta e. Passons.

2 Faptul că am fost inclusă în această antologie nu mă deranjează ca idee (ba chiar mă onorează), așa cum nu mă va deranja dacă cineva mă va selecta pentru o antologie a promoției '90 (presupunind că m-ar consulta înainte, totuși). Sigur că m-ar amuza mai mult să fiu prezentă într-o antologie a generației 2000. E destul de... distractiv faptul de a fi considerat optzecist și nouăzecist deopotrivă, în timp ce ție-ți umblă mîntea mai degrabă la... douămîștii în care-ți pui mari speranțe (!?). Nu mă simt legată, de fapt, de nici o generație, de nici o promoție, ci mai mult de niște poeți, de experiența spirituală a unor scriitori de vîrste diferite. Găsesc că nimic nu are o valoare mai mare (mai ales în cultură) ca independența.

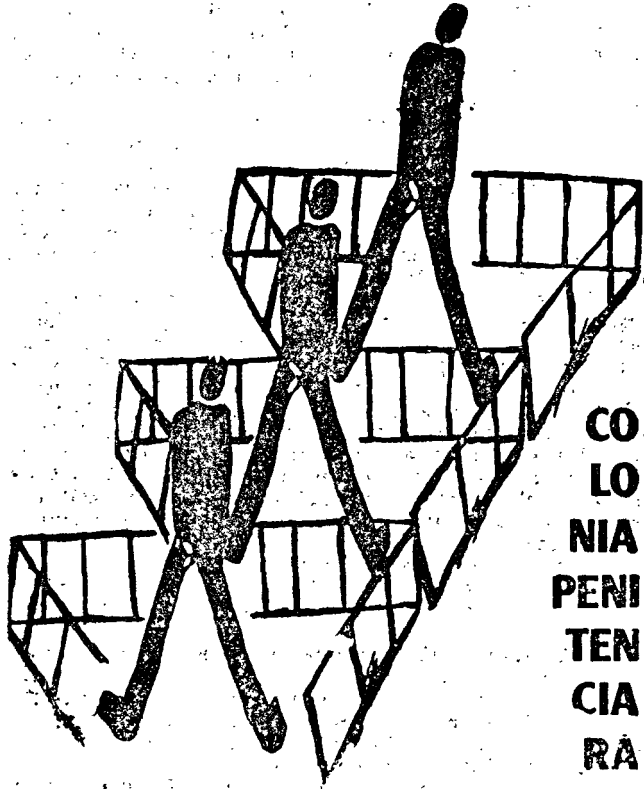
Dumitru CHIOARU

1 O antologie a poeziei generației '80 era vremea să apară, pentru ca fenomenul să fie cu adevărat legitimat istoric. Au apărut chiar în anii '80 *Aer cu diamante* și *Cinci*, „antologii de grup” (blocul bucureștean era el însuși scindat!) care anunțau un fenomen poetic nou, dar — din păcate — au redus receptarea acestuia doar la mutațiile făcute în structura liricii de poezii Cenaclului de luni. Din perspectiva postmoderniștilor — cum le plăcea să creadă că sint și să li se spună — lanșați de criticul Nicolae Manolescu (ca altădată moderniștii de Eugen Lovinescu), „provincia” era retardată, deși ceva analog se întimpla și în alte părți, cu diferența specifică „geniului poetic al locului” (la Cluj — grupul optzecist al *Echinoc-ului*, ori la Iași — în jurul revistei *Dialog*). Bucureștenii nu-i catalogau între optzeciști decît pe cei considerați sateliți ai Cenaclului de luni.

Alexandru Mușina, autorul *Antologiei poeziei generației '80* (Ed. Vlasie, 1993), a rămas, după mai bine de un deceniu de afirmare în toată țara (uneori în locuri izolate: Liviu Ioan Stoiciu, la Focșani, ori regretatul Aurel Dumitrașcu, la Borca) a noului fenomen, tributar acestei optice reductioniste de tinerete. În loc de-a reliefa amploarea fenomenului prin diversitatea stilurilor (cum criticul de origine echinoxistă Radu G. Teșosu procedează în *Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar nou*), Mușina a recurs la un fel de maniheism, reținîndu-i drept „buni” pe postmoderni și respingîndu-i drept „răi” pe cei rămași moderni. Mulți poeți valoroși prezenți în antologie contrazic însă, fiind ei înșiși mai mult moderni decît postmoderni, criteriul de selecție al autorului atît de vag argumentat în prefața intitulată *O poezie pentru mileniul III*. Mă întreb dacă vor supraviețui literar unii dintre poeții formați în umbra maștrilor postmodernismului (de la noi sau de aiurea) și antologați cu drepturi egale.

2-3 Citind lungul pomelnic (ohoho, și cîți mai lipsesc!) din prefața al poezilor neantologați — se scuza autorul — și din cauza „limitelor fizice” ale antologiei, mi s-a părut că alcătuiește o antologie la fel de bună, chiar mai bună, decît cea propusă de Mușina. Nu mi-e rușine să stau pe tușă cu poeți ca: Emil Hurezeanu, Magda Cărneci, Mircea Petean, Dan Damaschin, Eugen Suci, Elena Ștefci, Lucian Vasiliu, Daniel Corbu, Adrian Alui Gheorghe, Iustin Panța și alții, în timp ce pe teren joacă, deși unii abia au învățat să meargă, cîțiva dintre „poeții” antrenați de Mușina.

Alexandru Mușina nu s-a îndoit, probabil, că face antologia și nu o antologie a poeziei generației '80, cu destinație „mileniul III”. Încă o probă de încredere în subiectivitatea (reducționistă) a receptării sale decît în obiectivitatea fenomenului atît de divers și bogat. Dar el ne-a aruncat spada cu un gest care semnifică orgoliu și generozitate totodată. Cred că modul cel mai cavaleresc de a-i răspunde este de-a face și publica o antologie mai bună.

CO
LO
NIA
PENI
TEN
CIA
RA

SALCIMI: un sat de deportați în Bărăgan

Să începem cu începutul!

A fost să fie ca întimplarea nașterii mele să se înconjoare cu frumusețile Bucovinei de Nord, pe o însorită vale a comunei Tereblecea din fostul județ Rădăuți, azi încorporată în Ucraina, după dezmembrarea Imperiului Sovietic. Mi-a fost predestinată ziua de 3 ianuarie 1938, părinți fiindu-mi o familie de țărani: Domnița și Leon Nimigeanu. După tată, pe linie genealogică, provin din Ardeal, din Nimigea de Sus (Bistrița-Năsăud), strămoșii mei, în perioada persecuțiilor religioase, trecind munții, cu turmele lor de oi și stabilindu-se în comuna în care m-am născut. După mamă sunt bucovinean.

În urma Utimatum-ului sovietic din 1940, granița „căzând” între comuna mea natală și orașul Siret, într-o zi de vară, în iulie 1941, în plină zi, mama l-a luat în brațe pe fratele meu Viorel și cu mine de mină a plecat la făcut snopi de grâu pe un lan aflat chiar lângă frontieră. Tata, chemat la primărie de către noii înscăunați, fusese arestat de către ruși, dar, profitând de un moment de neatenție a celor care îl anchetau și de geamul deschis, a fugit și dus a fost, oprindu-se în România. Aflată, deci, la făcut snopi, între două patrule ale grănicerilor ruși, la un semnal stabilit cu alți săteni, aflați și ei la lucru în acel loc, mama, cu noi în brațe și împreună cu toți ceilalți, a trecut și ea frontiera. Așa am ajuns cu toții în țară: fără casă, fără haine, fără mîncare, doar cu ceea ce aveam pe noi. Ulterior, tata, care între timp fusese mobilizat la Siret, a trecut frontiera de mai multe ori, aducînd cite ceva din cele lăsate acasă, apoi rezolvînd cazarea noastră.

De atunci nu mi-am mai văzut bunicii și nici celelalte neamuri. Am aflat de la alții că bunicul dinspre mamă, Roman Vasilă, a fost deportat în Siberia; că bunicilor dinspre tată, Leontina și Calistrat Nimigean, li s-a dat foc la casă; că fratele mamei, Dumitru Vasilă, căzînd prizonier la ruși, a fost dus și el în Siberia; că fratele tatei, Alexandru Nimigean, a murit pe front; că toți cei rămași acasă au pătimit din greu, aducîndu-li-se fel de fel de învinuiri de către neisprăviții satului, ajunși oficiali ai regimului de ocupație; că mulți dintre tinerii satului au murit la Fîntina Albă, mințiți fiind că vor fi repatriați; și cite altele, încă...

În România, după o vreme, am început peregrinajul, într-o căruță cu coviltir. Din sat în sat, oprindu-ne temporar pe ici pe colo, pînă în com. Jariștea, jud. Putna, unde ne-am stabilit pentru doi ani. Între timp, tata fusese demobilizat, printr-un ordin dat de Antonescu, ordin prin care toți militarii care aveau familiile în teritoriul luat cu japca sau refugiate în țară erau lăsați la vatră. Tata însă apucase să guste din greu din negrul vitregilor războiului, a ajuns pînă la Cotul Donului, de aici scăpînd ca prin minune, fugînd cu o mașină ger-

mană în retragere, acceptat fiind numai datorită faptului că vorbea foarte bine germana.

Războiul se mutase însă pe teritoriul țării noastre, așa că, în pribegiea lungă din sat în sat, am trecut nu o dată linia frontului. Grozăvii de nedescris! În aceste zone ale morții, ni se luau ba caii de la căruță, ba hamurile, de către ruși. Tata făcea rost de alți cai și alte hamuri și plecam mai departe. Pășeau destui cai liberi pe cîmpurile devastate, pline de gropi, de tancuri și mașini răsturnate și schilodite și de lucruri de nici o trebuință... După ce am trecut de Onești, pentru scurtă vreme am poposit în com. Magiurești, jud. Bacău. Aici, la gazda la care am tras, tata, coborînd fin din șură pentru a da mîncare la cai, a dat peste „marii dascăli”: Marx, Engels, Lenin, Stalin — portrete gata înrămate. Bătrina la care poposisem, fără îndoială, nu știa nimic, dar se spunea în sat că are un fiu fugit la ruși. Așa că ne-am pregătit de plecare. La plecare, un boier localnic l-a rugat pe tata ca, pentru un kg. de aur, să-i treacă fetele peste linia frontului. Tata, avînd destule neacazuri, a refuzat. Boierul însă a încercat și el o căruță și cu familia sa a pornit cu noi, lăsîndu-și casele în grija unui sătean rămas pe loc. S-a îmbrăcat el mai sărăcăcios, dar avea dantură de aur, era rumen și arătos la chip, iar fetele străluceau de frumusețe. La prima întîlnire cu rușii, într-o porumbiște, fetele și soția i-au fost date jos din căruță și duse în porumb. În zadar plîngeau femeile, în zadar se ruga boierul de ei, agățîndu-se de rubăștile lor jechoase, ce a fost să li se întîmple, li s-a întîmplat: femeile au fost duse în porumb și duse au fost pentru totdeauna, iar boierul a fost împușcat pe loc, în fața noastră, după care, amenințați cu moartea, ni s-a spus să plecăm, ceea ce ne-am și grăbit să facem.

Armistițiul și „eliberarea” ne-au prins pe drum. Parcă văd și parcă aud și acum: mașini decapotabile patru-lind prin localitățile prin care treceam, avînd în picioare pe cite un ofițer rus care însăia citeva cuvinte, după el, românești: „nași rumeni aliați, ali nemții... caput!” și urma gestul radical al decapitării.

(Va urma)

GEORGE L. NIMIGEANU

Un „beneficiar” al „reeducării” de la GHERLA

Întîmplările vieții lui LAURENȚIU STUPARIU (născut în 1923, la Rușii Munți, județul Mureș) — actualmente domiciliat în municipiul Făgăraș, fost deținut politic membru prominent al P.N.T.C.D. în municipiul Făgăraș, evoluează parcă într-o construcție epică, de la picaresc la dramatic și tragic.

Refugiat din Ardealul de Nord, în urma Dictatului din 1940, se va acui prin Săliște (Sibiu), angajat la patron (Magazin cu vînzare en gros și en detail), pentru ca apoi să treacă prin Brașov și să se stabilească în București. D-sa se recomandă absolvent al Liceului Comercial și autodidact. A studiat un an limba italiană.

Incorporat în 20 mai 1944, la vîntorii de munte, este trimis în toamna aceluiași an pe frontul de Vest, iar la întoarcerea din război își găsește casa devastată. Satisfacere serviciului militar pînă în octombrie 1946. Din acest an, este membru al P.N.T. Cu ocazia vestitelor alegeri din noiembrie, intră în conflict cu Blocul Partidelor Democrate „Dr. Petru Groza”. Arestat, bătut, eliberat.

În 1947, devine gestionar la Cooperativa de Consum din comuna natală și se implică în acțiunea grupului de rezistență anticomunistă din județul Mureș, de diversă coloratură socială: Ioan Timaru (învățător), Grigore Frențiu (cioban), Toader Ilovan (țaran), Ioan Morăreanu (căpitan în rezervă), Alexandru Galafțion, Ștefan Pantelimon (ofițer, respectiv subofițer — rezerviști), preoții Aurel Socaciu și Ioan Mihăilaș, notarul Constantin Olteanu, Aurel Dechi (țaran), Ioan Ciacău (subofițer deblocat).

În decembrie 1949, este arestat Ioan Morăreanu. În ianuarie 1950 este arestat interlocutorul nostru, Laurențiu Stupariu.

PETRU M. HAȘ: Cînd ați fost arestat, d-le Laurențiu Stupariu?

LAURENȚIU STUPARIU: Am fost arestat în 26 ianuarie 1950, de către un pluton condus de lt. Emil Simoniș, de la Securitatea din Tg. Mureș. Era într-o sîmbătă

pe la orele 12, în ajunul logodnei mele cu Marioara Moldovan din Gurghiu — Mureș.

P.M.H.: Cum a fost în arest?

LS.: Am fost de așa natură bătut, încît a trebuit să fiu învelit în cearceaf ud, pentru că nu mai încăpeam în pantalonii. Ancheta a fost condusă de același locotenent, cu două echipe a câte patru bătași, cu picioare de scaun în patru dungi. Bătaia la țalpi și la buricele degetelor de la mîini. Această perioadă a durat opt luni. Ar fi multe de spus despre aceste opt luni, la capătul cărora a trebuit să semnez declarațiile făcute de ei. Am fost trimiși la Tribunalul Militar din Cluj optsprezece înși, între care: căpitanul Ioan Morăreanu, colonelul Ștefan Pantelimon, adjutantul Alexandru Galafțion, preoții Aurel Socaciu și Ioan Mihăilaș, notarul Constantin Olteanu.

P.M.H.: Au urmat 8 ani de condamnare și 5 ani de domiciliu forțat!

L. S.: La Cluj ne-au despărțit. Pe unii i-au trimis la Aiud, pe cei mai mulți la Gherla. În 1955 am fost transferat la Lugoj, apoi la mina Căvnic, în luna mai, iar în toamnă, tot ca indezirabil, la Baia-Sprie. În 1956, prima parte a anului, din nou la Gherla, de unde în 1958 am fost dus cu domiciliu forțat la Răchitoasa, județul Ialomița.

P. M. H.: Vă numărați cumva printre „beneficiarii” experienței de reeducare?

L. S.: A doua perioadă de schingiui și bătaie, de după cea din timpul anchetei, a început la o lună de la sosirea în Gherla. La sosire ne-a întîmpinat comandantul închisorii — cpt. Gheorghiu, care ne-a ținut un discurs, spunînd: „Măi, bandiților! Aici este Gherla; dacă nu vă faceți cumînți, vă urcăm la etajul trei și de acolo, la Rozsa Sándor (cimitirul de alături), unde nu-i nici su-părare, nici înfrîngere, ci viață fără de prihană.” După acest discurs, am intrat în carantină, iar după o lună am fost aleși un număr foarte restrîns, pe care ne-au ridicat la etajul trei, „etajul infernului”, unde erau instalate echipele de torționari ale așa-zisei reeducări, conduse de vestitul Țurcanu, Alexandru Popa, zis „Țană”, Vichente Morărescu, frații Levischi, Bordeianu și alții. Aurel Dechi și cu mine am fost introduși în camerele 101 și 103, ne-am despărțit făcîndu-ne semnul crucii. Ajuns în camera 103, am găsit un număr de 23 de inși pe un prici de lemn cu rogojină. De la intrare mi s-a părut ceva straniu, simțeam că plutește ceva în aer. Toți se lăudau cu ce-au făcut afară și la securitate, poate... poate imi voi deslega sufletul, dar zădarnic. Știam că în spatele meu erau rămași liberi 70% din membrii organizației noastre pe care, dintre cei arestați, nu-i cunoșteam decît Aurel Dechi și cu mine.

După cinci zile s-a declanșat erupția vulcanului. După vizita făcută de Țurcanu și Popa „Țană”, care la plecare a spus: „La treabă, băieți! stoarceteți bine lămia!” iar mie mi-a zis: „Ce-ai crezut, banditul, c-ai scăpat?” O să verși din tine și laptele care l-ai supt.” Imediat ce au ieșit, cei din cameră, conduși de Vichente Morărescu, au sărit ca hienele scotînd de sub rogojină bite cu care mă altoiau, fără să se uite unde lovesc, pînă am căzut jos. Acest „joc” al bătaii a ținut o săptămînă, iar noaptea, cel puțin trei ore, trebuia să stau cu fața la perete, într-un picior, ca barza. După o săptămînă, au introdus o nouă metodă, „hexagoanele”. Acestea erau introduse între degete, legate între ele cu o sfoară la capete și, cu ajutorul a două bețe groase, de trei centimetri, începeau să le stringă din extreme. Eram legat de calul bălan, gura îmi era infundată cu cirpe murdare. Nu s-a reușit nici cu această metodă. Au introdus apoi bandă cu ace cu gămălie sub unghii și m-au bătut la țalpi pînă cînd am făcut pe mine. În luna februarie au schimbat metoda: după numărătoare mă dezbrăcaser la pielea goală și, legat fedeleș, turnau pe mine apă, întorcîndu-mă pe toate părțile, întins cum eram pe jos, pe mozaic. Spuneam în gînd rugăciuni, așteptîndu-mi sfîrșitul. În martie am fost așezat între doi bolnavi tuberculoși, o lună întreagă. Din aprilie, iarăși bătaie și poziție obligatorie, iar spre sfîrșitul ultimei decade a lunii, nesomnul. Am rezistat cinci zile și șase nopți, cînd deodată am văzut că nu mai există peretele, că apar niște autostrăzi cu mii de tancuri care veneau să treacă peste mine, apoi năvăleau turme de zebre care treceau peste mine — și aici am căzut jos. Nu știu cit am dormit, dar știu că după ce m-am trezit am zis: „Văd că nu mă omorîți. Ce vreți de la mine?” Răspunsul lor: „Să declari tot ce n-ai declarat la Securitate!” Atunci le-am spus: „Scrieți tot ce vreți și eu semnez, că în halul în care sînt nu pot să scriu cu mîinile, că mi le-ați aranjat cu hexagoanele. Vă semnez orice.” Unul dintre marii criminali reușise să-l determine pe Aurel Dechi să facă declarații, trecînd pe lista celor nereastați comuniști din sat, bătrînii morți și copiii pînă la șapte ani. După declarațiile lui ne-au întocmit un dosar de mai bine de o mie de pagini. La ieșirea din reeducare, am ajuns pentru a doua oară la greutatea de 47 kg. La arestare aveam 89 de kg.

P. M. H.: D-le STUPARIU, vă mulțumim pentru interviul ce ni l-ați acordat și vă dorim multă sănătate.

Interviu realizat de
PETRU M. HAȘ

(Urmare din pag. 4)

cînd era prea tîrziu, ceea ce așteptasem atîta. Fața aceea absurdă, imitație de Crist, așezată pe un trup prea scurt, cerea iertare. Totul era ridicol. Și el, și întîmplarea, ridicol de inutile. [...]

— Crezi că vreodată ai putea să mă ierți? șopti. [...]

Acest om se simțea îndreptățit să se creadă acum martir. Sînt într-adevăr oameni care își închipuie că dacă cer iertare, păcatul se șterge. Dorea să-și recapete liniștea.

O relație similară se stabilește între Zoe și tatăl „mai mult dement decît original” înainte de moartea lui, cuprins subit de o căință tardivă.

„Zoe!

Cuvîntul era încărcat de dibuiri de dincolo de viață. Mîinile negre, vinete, strîngeau, zgîriau, săpau, își căutau dezlegarea de pămînt și de trup.

— Iartă-mă! strigă apoi sfîșietor. [...]

Ochii înapăimînțați păreau că se tirăsc, că imploră, că se sting sub cea mai neomenescă durere. Și se întoarseră către Zoe, orbi.

Zoe își da seama cu groază că nu simte nici o milă decît obișnuita repulsie și teamă [...]

și i se părea că este ea cea care va muri, sau că poate este de mult moartă, că totul nu este decît o amintire a ceva insuportabil, petrecut de mult sau așteptat de mult.

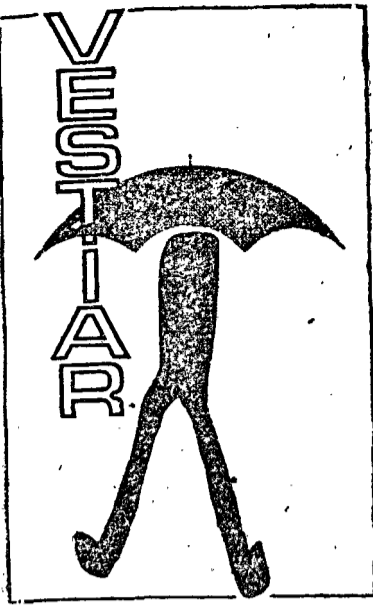
Moarte-viață, în condițiile recluziunii

din sanatoriul de la Leipzig, sînt două noțiuni care se suprapun pentru ea, ajunsă să se identifice, să se confunde; dar, totuși, „moartea acceptată este una, iar cea provocată altceva și între ele diferența și efectele sînt exact opuse”.

Condamnată să trăiască, Zoe nu poate decît vegeta. Oboseala îi era atît de uriașă încît nici nu se mai putea sinucide. „Vine o clipă în disperare cînd nici să te omori nu mai poți. Eu de exemplu acum n-aș mai avea puterea să mă omor. Ar trebui ca lucrul să se facă din întîmplare și fără caznă. [...] dar ca să le spînzurî sau să te împușci îți trebuie o putere fizică enormă. [...] Ofițica, înecul, morfina sînt de obicei metodele oamenilor oboșiți.” Pierzînd înțele-

sul lucrurilor, înapăimînțată și străină printre oameni, nu poate participa nici la ris nici la plîns, temîndu-se pînă și de obiectele din jur, neînțelegîndu-le nici rostul, nici esența, Zoe este, de fapt, moartă; morfina nu face decît să încheie lent expierea trupească, trup care adăpostea un suflet ca și inexistent, mort cu mult timp înainte.

Conștiința abolită, supraviețuire prin drog, un dor adînc de moarte circumscris o existență dramatică, un personaj mai mult inocent decît maculat, neresponsabil, nevinovat de vina ce o poartă — Zoe Mihalcea Vrînceanu — la granița dintre zi și noapte, la interferența binelui și a răului.

Revista Revistelor

● **România literară** — revista pe care o găsim atât de greu în Cluj, încât ne străduim, de dragul ei, să cîștigăm bunăvoința doamnelor-domnișoarelor vînzătoare de la Difuzarea presei — se relansează în acest început de an într-o formulă de conținut echilibrată: alternează tabletele, notițele, recenzile și cronicile literare cu studii masive — **Geniu pustiu** de Gheorghe Crăciun, **Simburele de cireșă...** de Ion Vartic — sau memorialistică privitoare la un timp mai îndepărtat (Pericle Martinescu despre Kazantzakis) sau mai apropiat (Nicolae Manolescu, **Întrebați-mă pe mine**). Ne plac și **Întrebările și răspunsurile** d-lui Gabriel Dimisianu, ca și comentariile (evidente acide) ale d-lui Alexandru George.

● **Argo**, revista de „poezie și eseu” editată, la Bonn, de Alexandru și Micaela Lungu, publică, în nr. 8/1993, un grupaj de 5 poeme, foarte frumoase, ale Gabrielei Melinescu.

● În **Jurnalul literar** din decembrie 1993, interviu cu Paul Chihaia merită citit. De altfel, revista trebuie citită număr de număr, căci are un excelent program de recuperare a personalităților pînă nu demult oculate ale culturii noastre.

● În **Caiete critice** (nr. 5—6/1993), o elegantă „Cronică filosofică” la volumul **Neliniște metafizică** de Nae Ionescu; semnatul cronicii, Alexandru Surdu, mărturisește că volumul său **Neintuitionismul** (1977) urmează „această linie trasată de Nae Ionescu”.

● În **Buletinul informativ** al Universității (nr. 4, 1993) este republicat textul programatic **Datoria vieții noastre** de Vasile Părvan; textul reprezintă lecția inaugurală de deschidere a cursurilor la Universitatea clujeană — pe atunci a **Daciei Superioare** — din 3 noiembrie 1919. Asta ne reaminteste că tot la Cluj, datorită colecției **Restituiri** conduse de prof. Zăciu, a început recuperarea lui Părvan ca filosof și scriitor, prin volumul **Memoriale**. (Poate n-ar fi lipsit de interes

ca lecțiile inaugurale de la facultățile umaniste să constituie, în toamna care vine, la împlinirea a 75 de ani de la înființarea Universității, prezentări și analize ale lecției lui Părvan; căci acest text al lui Părvan poate constitui o emblemă ideatică a Universității clujene.

● **Sud-Est**, revista trimestrială ce apare la Chișinău sub conducerea d-nei **Valentina Tăzlăuanu**, a ajuns la (fatidic) număr 13. Sperînd că va apărea și numărul 14, semnalăm că revista, editată de două Ministere ale Culturii (din Moldova și din România), a apărut cu sprijinul **Fundației SOROS din Republica Moldova**. Oare în ce își investește România banii, din moment ce cultura română trebuie să apeleze mereu și mereu — am apelat și noi, **Apostrof-ul** — la ajutorul SOROS-ului? E ciudat cum ajungem să avem mai mare încredere în Fundația Soros, decît în Ministerul Culturii: a cărui emblemă este, sub nume diverse, **Golu' Insuși...**

● În **Arca** (nr. triplu, 10—11—12/1993), ceea ce ne spune ceva nu foarte îmbucurător despre situația financiară a revistei!, remarcăm poemele Irinei Nechit.

● În **Revista de istorie și teorie literară** (nr. 1—2/1993), un grupaj de texte despre Vladimir Streinu; colaborează: Cornel Regman, Al. Săndulescu, Cornelia Ștefănescu și Barbu Cioculescu. Tot aici, **O istorie a literaturii române, I**, a lui I. Negoitescu, este comentată de Mircea Angheliescu, Dumitru Micu și Mihai Zamfir. Volumul II al **Istoriei...** lui Negoiteștește un sponsor generos... căci costul lui se va ridica la aproximativ 15—20 milioane.

● Comasînd șase numere într-unul singur, **Secolul 20** a încheiat anul editorial 1991 cu o apariție tematică: **Lewis Carroll**. Numărul este splendid. Desigur, nu are ținută grafică inimitabilă a **Caietului Lewis Carroll** editat de dl. Constantin Tacou la „L'Herne”, dar e ingenios și variat, inclusiv ca ilustrații. Regretăm absența din număr a unor exegeți cunoscuți prin pasiunea și exegezele lor lewis Carrolliene: în primul rînd, dl. **Cornel Robu**, care trebuia să fie prezent în **antologia Secolului 20** (intrucît a dat versiunea congenială a poemului **Jabberwocky** — vezi **Echinox** nr. 11—12/1977); apoi, **Sorin Vieru** (vezi colecția **Vieții Românești**), **Marta Petreu** (vezi volumul **Teze neterminate**, secțiunea **Parva logica**) și **Lucian Ștefănescu** (care a tradus primul poem în România din **Sylvie** și **Bruno** — vezi colecția **Apostrof**, anul 1990). (suzana bogorin)

● **Vatra** din noiembrie ne propune un experiment: „privirile încrucișate” dintre Aurel Pantea și Ion Mureșan (după ce s-au mai expus, nu demult, în carne și oase, într-o vitrină de librărie clujeană), fiecare disecînd de această dată poezia celuilalt. Dincolo de răsfrîngerile ludice ale unui atare demers, privirile critice de reciprocitate sînt percutante tocmai prin refuzul oricăror clișee, ochiul genuin al poetului fiind uneori preferabil. Numărul se axează, în rest, pe un portret bine conturat, acela al unei adevărate instanțe critice, **Mircea Martin**.

● **Tribuna** (nr. 49, din 9—15 decembrie) îl are ca interlocutor de

această comunicabilitate între oameni, în timp ce „om înțelegător” este cel care pătrunde în cel care vorbește, iar „înțelegerea” înseamnă o comunicare nu exterioară, ci în primul rînd interioară. Avem aici aceeași legătură sufletească foarte accentuată.

Spiritualizarea adusă în viața poporului de limbajul bisericesc se poate constata și în expresii care nu se folosesc în Biserici, chiar dacă întrebăm termenii creștini. De exemplu, „**Om** lui Dumnezeu”: „**Om** lui Dumnezeu” este un om bun, în vreme ce „**Om** fără Dumnezeu” este, cum se știe, un om rău.

E.B.: Sau să trăim „cu frica lui Dumnezeu!” — asta însemnînd, de fapt, existența unor norme morale superioare.

Pr. D. S.: Da, desigur! Dumnezeu este — se vede din aceste ex-

Cronica plastică

TEODOR BOTIȘ —

Un nou act al Creației

S-a scris mult despre pictura lui Teodor Botiș cu prilejul altor expoziții. S-a scris și s-a vorbit despre ea și în luna decembrie 1993, la deschiderea unei noi expoziții la Galeriile din str. Iuliu Maniu. S-a scris și s-a vorbit numai la modul favorabil, opiniile concentrîndu-se asupra ideii că pictorul ar avea drept surse de inspirație arta populară și peisajul ardelean. Teodor Botiș n-ar fi deci altceva decît un Țuculescu transilvănean, ceva „mai contemporan” decît cel inițial.

Mi se pare a fi o idee acceptată cu prea multă ușurință. Numeroși pictori clujeni indică peisajul ardelean ca sursă de inspirație, și totuși pictura lui T. Botiș nu seamănă cu nici una dintre realizările colegilor săi.

Privim decorativismul artei populare și ne întrebăm unde poate fi această asemănare.

Că acea artă „primitivă” nu i-a fost model o demonstrează și cromatica, vie, brutală chiar, din arta decorativă populară, însă cu infinite armonii și rafinamente la T. Botiș.

Am da dovadă de comoditate susținînd ideea de mai sus, deși o apropiere există, dar pe un cu totul alt plan decît cel presupus. De această apropiere s-au lăsat probabil furați cei care vād în pictura lui T. Botiș două mari influențe.

Punctul comun stă în faptul că pictorul, asemeni crea-

torului aflat aproape de natură, ajunge la o simplificare; la o descompunere a formelor complexe ale naturii în simboluri primare. Rezultatul este o esențializare a formelor, dar ceea ce arta populară a realizat prin sute de generații de creatori și probabil doar instinctiv, pictorul a realizat doar în cîțiva ani, conștient de rațiunea fiecărei etape.

În contrast cu creatorul popular sau cu creatorul dispus să înregistreze fidel imaginea naturii, acestor simplificări le urmează amplificări succesive, reinventări ale materialului inițial, prin intermediul cărora artistul obține acea mobilitate evidentă în lucrările sale, acea pulsație interioară a materiei. Există o perpetuă oscilație între obiectivitatea gândirii artistice și subiectivitatea temperamentului.

Descompunerii în forme esențiale îi urmează deci o reasamblare a lor printr-un nou și original act al unei noi Creații într-un univers special, recunoscut oriunde ca fiind Universul T. Botiș.

Este clară îndepărtarea de orice modele, nimic nefiind preluat și transpus ca atare, lucru dovedit de expoziția de față, dar numai privitorului ce o receptează neinfluențat de idei primite de-a gata.

RUXANDRA
TRANDAFOIU

excepție pe profesorul Mircea Zăciu. Deziluzionat de criza și haosul vieții literare actuale, de confuzia și incoerența detectabile la nivelul actului cultural, criticul ne avertizează cu bunăștiință: „Să nu ne iluzionăm că cineva e dispus să ne aprecieze valorile artei și literaturii doar de dragul ochilor noștri. Să nu ne iluzionăm, precum vechiul regim, că suntem buricul pămîntului și toți ochii sunt atinși asupra «originalității» noastre, a «vechimii» noastre, a «protocronismului» nostru”.

● **Contemporanul** ne oferă, în primul număr din acest an, surpriza reînălțării cu Nicolae Breban. Dozîndu-și în ultimul timp, cu parcimonie, prezențele în arena literară (să nu uităm însă că în 1993 a apărut, la Flammarion, versiunea franceză a lui **Don Juan**), el revine acum în ipostaza de dramaturg. După **Culoarul cu șoareci**, un alt text dramatic, **Bătrîna doamnă și fluturile**, este scos la lumină, ca punct de referință într-o biografie literară ce ne rezervă în continuare surprize.

● În **Calende**, nr. 11—12, găsim radiografia simpatetică a unei grupări literare inconfundabile: Școala de la Tirgoviste. O întreagă confrerie, stînd sub semnul calofilismului, este minuțios evaluată prin cronici, interviuri și eseuri (să-l menționăm pe cel al

lui Gheorghe Crăciun, Școala **ludică și miza autenticității**) și, nu în ultimul rînd, prin textele și mărturisirile provenite de la acești „ultimi cărturari” ce prefigurează postmodernismul: regretatul Radu Petrescu, apoi Costache Olăreanu, Mircea Horia Simionescu, Tudor Toța, Petru Creția și Alexandru George.

● Din **Aurora** bihoreană, aflată la al doilea număr, reținem un interviu cu eseistul Radu Enescu, nu lipsit, pe alocuri, de cinism (și, culmea, motivabil!), cu divagații despre mentori și „golul” universitar, despre nicolatri și consistența culturii germane, despre respingerea utopiilor și condiția mizeră a intelectualului. Cu rafinement, dar și cu un gust amar, totodată, eseistul se definește astfel pe sine: „**Critica literară** am practicat-o ca un **modus vivendi**. Pe de altă parte, nu sunt încununat cu nici un fel de notorietate. Să lăsăm cuvintele mari. La Oradea toată lumea cărturărească, cu mici excepții, mă înjură. Practic eseistica mea a avut succes prin alte orașe. Ce este un eseu? Un mod de a divaga cît mai paradoxal și elegant pe marginea unui subiect. Adică o teorie filosofică a chibritului”.

(E.P.)

Ilustrația numărului:

EGON SCHIELE

„Desene interzise”

Pe lângă sistemul obișnuit de difuzare a presei, revista noastră mai poate fi cumpărată la:

■ **Librăriile Humanitas** din București, Iași, Timișoara, Sibiu, Pitești, Bacău, Slobozia, Piatra Neamț, Cluj;

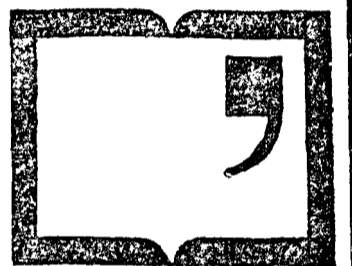
■ **Muzeul Literaturii Române** — București, ștr. Fundației, nr. 4.

■ **Editura Cartea Românească** — București, str. Gen. Berthelot, nr. 41.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

Revista APOSTROF figurează în Lista-catalog a publicațiilor interne pe 1994, editată de RODIPET S.A., la poziția 4005.

Abonamentele se fac la toate oficiile poștale din țară și la redacție.
ISSN 1220-3122

APOSTROF

REDAȚIA:

MARTA PETREU
(redactor-șef)

ȘTEFAN BORBÉLY
ANA CORNEA
(secretară)

HORVÁTH SÁNDOR
(consultant tehnic)

VIRGIL LEON
ȘTEFAN MELANCU
OCTAVIAN SOVIANY

Corespondent
în S.U.A.:

FLORIN
V. VLĂDESCU

Vignetele revistei reprezintă variațiuni grafice de Mihai Barbu după desene de Franz Kafka.

ADRESA REDACȚIEI:
3400 Cluj
Str. Iașilor, nr. 14.

Telefon, fax:
095/13 62 94

ADMINISTRAȚIA:
București, Calea Victoriei, nr. 133—135, tel. 50 74 96.

Tiparul executat la
Imprimeria
„ARDEALUL” Cluj

(Urmare din pag. 14)

losit în Biserică. La greci e „sofia”, în latină alt termen. La noi, în schimb, „înțelepciune” e o transformare a lui „intelectio”, care a căpătat alt sens decît cel de înțelegere, astfel că „omul înțelegător” aproape că nu se poate trage.

E. B.: E un om dispunînd, deja, de o putere de înțelegere a lucrurilor pe cît de profundă pe atît de simplă. Și este un om cu o autentică viață spirituală!

Pr. D. S.: Da, e un om cu viață spirituală, un om echilibrat, un om căruia, totodată, nu-i poți găsi nimic de reproșat în comportament, un înțelept fiind un ideal pentru noi. Dar a rămas și cuvîntul „înțelegere”, nu e numai **Verständnis**, ca la germani, de pildă. „Înțeleg”, „te înțeleg” arată iarăși

presii — mereu chemat lângă noi, e chemat să ne ajute, să ne îndrumeze. „Cu Dumnezeu înainte”, „Doamne ajută!”, „rămii cu Dumnezeu”, „să te audă Dumnezeu”. Toate actele noastre sînt legate de Dumnezeu: „te-a adus Dumnezeu”, „cu voia lui Dumnezeu”, „Slavă Domnului”, și altele. Asta înseamnă că Dumnezeu este nelipsit. Aici se află o caracteristică a ortodoxiei, în general, care vede pe Dumnezeu apropiat, vede pe Hristos în noi, așa cum se spune în Epistolele Sf. Apostol Pavel și așa cum se spune în „Evangelhelia după Ioan”. Nu e un Hristos care a satisfăcut onoarea jignită a lui Dumnezeu prin răstignirea Lui și apoi s-a retras și a lăsat un locuitor; la noi, tainele nu au numai grație creată, pentru care ni se repartizează meritele jertfei lui Hristos, ci ne în-

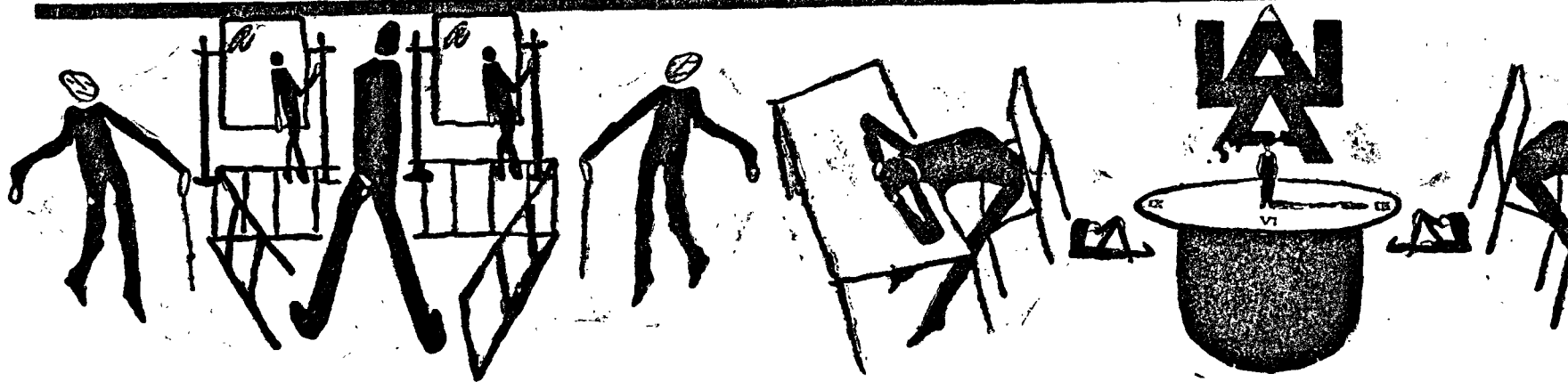
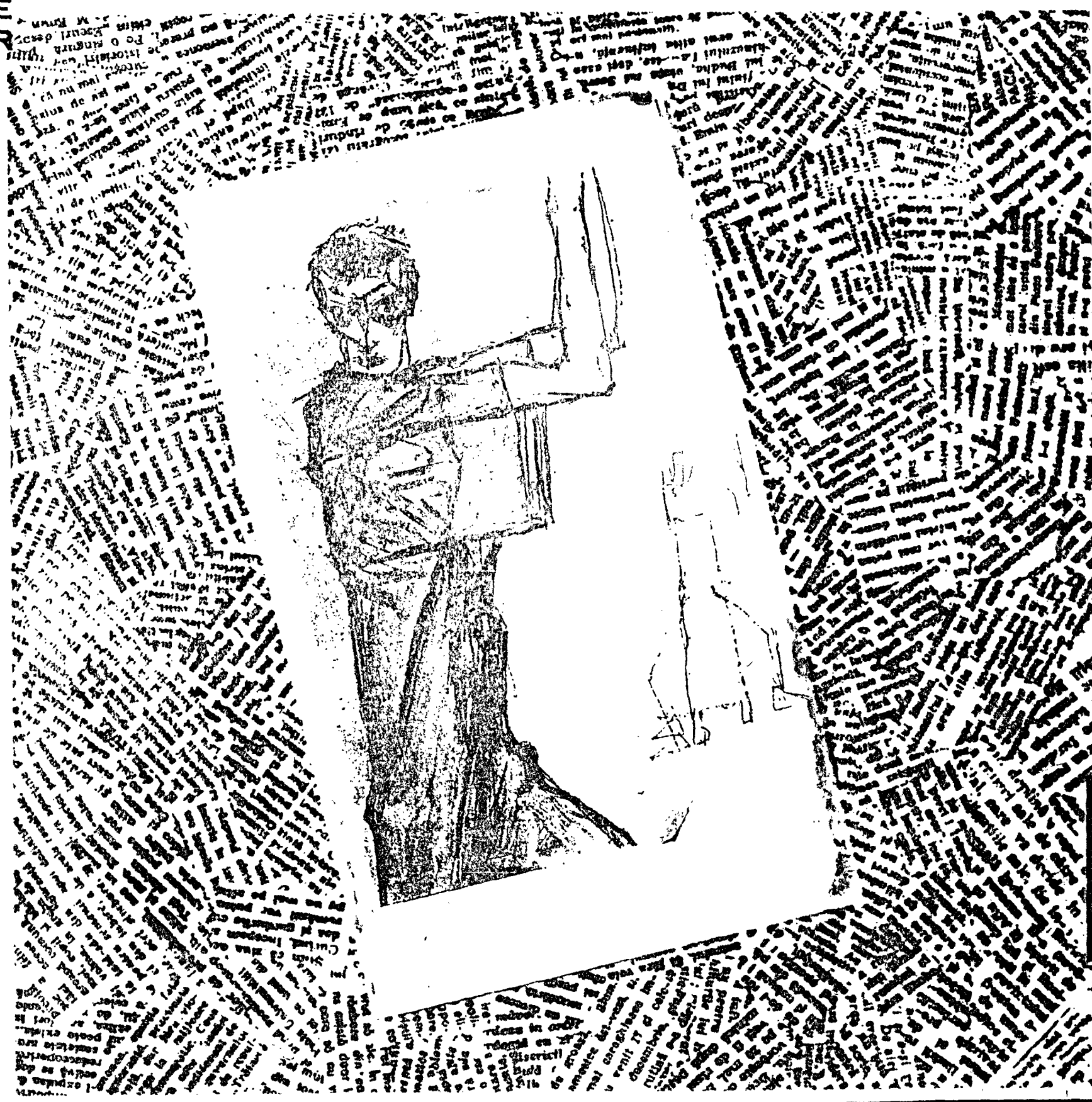
ținem cu Hristos, pe toate le putem sfinți, parcă, chemîndu-L pe Dumnezeu. În tot ceea ce facem îl chemăm, rostim numele lui Dumnezeu. Aceasta este limba noastră de totdeauna. Cuvintele pe care le-am pomenit aici sau în cercetarea la care v-ați referit nu au venit odată cu traducerea liturghiei sau a Bibliei. Ele au fost în graiul poporului de la bun început. Din păcate, în momentul de față, sub o influență occidentală, asemenea cuvinte încep a fi părăsite. Și nu ar trebui, pentru că ele, pe lângă frumusețea lor, înobilează relațiile dintre oameni, le fac mai delicate, mai pline de taină, așa cum tot ele fac pe fiecare mai atent la viața celorlalți. După cum dau cunoștință că toate depind de ajutorul lui Dumnezeu, de harul lui, de

APOSTROF

revistă a uniunii scriitorilor

APARE
LUNAR

AL
TO
FI
SO
RO
RI

S-a înființat FUNDAȚIA CULTURALĂ APOSTROF. Cont la Banca Dacia Felix — în lei: 4109017192508; în valută: 4159017192508.